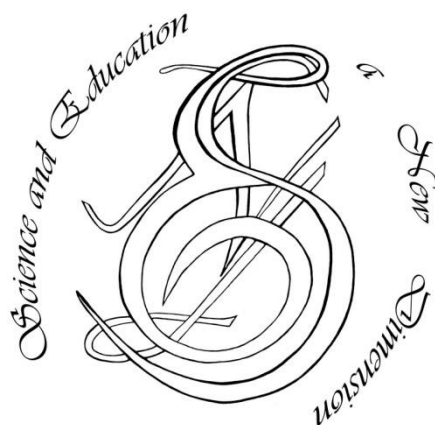

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY

Филология

p-ISSN 2308-5258

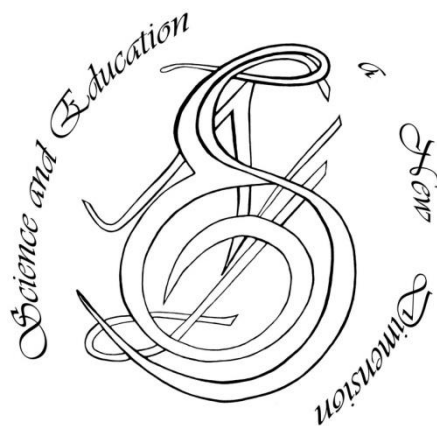
e-ISSN 2308-1996

VIII(71), Issue 240, 2020 Nov.

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-240VIII71>

Philology

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Perekhrest Alexander, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Sokuriaynska Liudmyla, Doctor of sociological science. Prof. Head of Department of Sociology. V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and co-authors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts, each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

THE JOURNAL IS LISTED AND INDEXED IN:

INDEX COPERNICUS: ICV 2014: 70.95; ICV 2015: 80.87; ICV 2016: 73.35; ICV 2018: 90.25;
ICV 2019: 89.50

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (DOI prefix:10.31174)

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

CONTENT

Мовне законодавство і мовна політика в Україні (у контексті формування громадянського суспільства) <i>О. В. Чусикова</i>	7
Metacultural (ethnolinguistic) competence and translation: classroom experience <i>N. M. Hrytsiv</i>	11
Секрети стилістичного забарвлення (А. Барбюс, Е. Ремарк, О. Гончар) <i>М. Х. Гуменний, В. Ю. Гуменна</i>	18
Хронотопічні особливості роману Панаса Мирного «Повія» <i>К. Р. Хачатурян</i>	23
Засоби експлікації емотивності концепту САМОВІДЧУЖЕННЯ/ /SELF-ALIENATION в англomовній науково-фантастичній прозі <i>В. П. Хома</i>	27
Біноміали в англійській мові та специфіка їх вживання <i>І. В. Хрін</i>	31
Засоби вербалізації ознак об'єкта у маркуванні товарів <i>І. В. Ковальчук</i>	34
Відтворення вербалізованого концепту Жінка в англomовних перекладах повісті Т. Шевченка «Художник» <i>Н. В. Крупей</i>	38
Проблематика фонетичної ідентифікації емоційних станів мовця за допомогою лінгвістичних та паралінгвістичних засобів <i>К. В. Лисенко</i>	43
Вставні конструкції в сучасній українській літературній мові: типологія, функції <i>О. О. Новікова</i>	47
Zeitspiel in German and English translations and retranslations of Lesya Ukrainka's "Lisova Pisnya" <i>В. О. Pliushch</i>	52
Національно-культурологічний компонент концепту «ідентичність» у мовній картині світу Іспанії, Мексики та Чилі <i>С. І. Сечіна</i>	55
Повість Мені Мюріел Дові «Дівчина в Карпатах» (1891) як зразок «гуцульської» мандрівницької прози <i>М. М. Васильчук</i>	58
Buddhist and Shinto influences on Yosano Akiko's "The Tangled Hair" poetry collection <i>Н. Vozniuk</i>	62

Мовне законодавство і мовна політика в Україні (у контексті формування громадянського суспільства)

О. В. Чуєшкова

Українська інженерно-педагогічна академія
Corresponding author. E-mail: chueshkova@ukr.net

Paper received 22.10.20; Accepted for publication 15.11.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-240VIII71-01>

Анотація. У статті розглянуто особливості мовної політики в Україні кінця XX – початку XXI століття. Проаналізовано мовне законодавство, акцентовано вагому роль громадськості в його розвитку. Наголошено на інтегральній функції української мови, підкреслено необхідність її існування як єдиної державної у зв'язку з численними спробами надати російській мові статус офіційної (другої державної). Висловлено припущення про подальшу залежність української мовної політики від громадської думки й активності недержавних організацій.

Ключові слова: громадська думка, громадянське суспільство, державна мова, мовна політика, мовне законодавство.

Вступ. У мовознавстві загальноновизнаним є положення щодо безпосереднього зв'язку мови з усіма сферами діяльності людини, адже основна функція мови – бути засобом спілкування, збереження й передачі знань, взаємного розуміння. Також мова виконує ідентифікаційну, експресивну, гносеологічну, мислетворчу, естетичну та багато інших функцій. Проте в статті зосередимось на інтегральній функції мови, яка шляхом консолідації людей творить єдине суспільство, здатне до саморозвитку.

Огляд публікацій. Мова як суспільне явище була предметом розгляду багатьох науковців, зокрема Б. Ажнюка, Л. Масенко, О. Тараненка, І. Ющука та інших.

Мета статті – проаналізувати українське мовне законодавство й особливості мовної політики кінця XX – початку XXI століття в контексті формування громадянського суспільства.

Матеріалами дослідження стали численні законодавчі акти про мову окресленого періоду. У роботі використано такі **методи:** описово-аналітичний, систематизації, синхронного аналізу.

Результати й обговорення. Загальновідомо, що мовні процеси в усіх країнах регулюються через мовну політику. Останню розуміємо як «сукупність ідеологічних принципів і державних заходів, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні та розвиток мовної системи в певному напрямі» [13, с. 231].

На нашу думку, мовне законодавство й мовна політика в Україні останні тридцять років значною мірою залежать від громадської думки й активності недержавних організацій. Виходимо з того, що основою громадянського суспільства є розгалужена мережа незалежних від держави інституцій, об'єднань та організацій, створених самими громадянами для виявлення й здійснення різних громадських ініціатив, задоволення своїх суспільних потреб та обстоювання колективних інтересів. Важливим для нашої роботи також є розуміння громадянського суспільства як рівня громадянської свідомості суспільства, активність громадян у створенні громадських організацій [12].

Розгляньмо основні етапи функціонування української мови як державної, а також участь у цих процесах громадських активістів.

Державну мову тлумачимо як «закріплену тра-

дицією або законодавством мову, вживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, громадських органах й організаціях, на підприємствах, у закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку й інформатики» [13, с. 77].

Першим документом окресленого періоду, прийнятим унаслідок тиску громадськості 28 жовтня 1989 року Верховною Радою тоді ще УРСР, став Закон УРСР «Про мови в Українській РСР», у якому було зазначено: «Відповідно до Конституції Української РСР державною мовою Української Радянської Соціалістичної Республіки є українська мова. Українська РСР забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя» [7, с. 4]. Цей закон набрав чинності 01 січня 1990 року. Також була складена й затверджена Державна програма розвитку української та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 року. У ній передбачено утворення української мови як державної поетапно в різних регіонах країни. Але суттєвих змін стосовно статусу української мови не відбулося. Майже одразу після ухвалення цих документів деякі партії (як правило, перед черговими президентськими або парламентськими виборами) почали вимагати введення в країні російської мови як офіційної, або другої державної (термін «офіційна мова» в міжнародній практиці є синонімом терміна «державна мова»), наводячи як приклад країни, де є дві та більше державні мови, зокрема Бельгію, Канаду й Швейцарію. Безпідставність таких «аргументів», на нашу думку, є очевидною й не потребує коментарів.

У гострій політичній боротьбі, що точилася навколо тексту нової Конституції України, питання про державність української мови було одним із центральних. Перемогли патріотичні сили. У Конституції, прийнятій 28 червня 1996 року, у статті 10 записано: «Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом» [9].

14 грудня 1999 року Конституційний Суд України на пленарному засіданні розглянув справу щодо офіційного тлумачення окремих положень статті 10 Конституції України, установивши таке: «... положення Конституції

України зобов'язують застосовувати державну – українську мову як мову офіційного спілкування посадових і службових осіб при виконанні ними службових обов'язків, у роботі і в діловодстві тощо органів державної влади, представницького та інших органів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, а також у навчальному процесі в державних і комунальних навчальних закладах України» [11].

02 жовтня 2003 року Кабінет Міністрів України затвердив Державну програму розвитку і функціонування української мови на 2004 – 2010 роки. Метою Програми було розроблення Концепції державної мовної політики, яка, утім, так і не була впроваджена.

Наступним етапом стало ухвалення 3 липня 2012 року Закону «Про засади державної мовної політики» [6] або, як його неофіційно називали, «мовного закону Колесніченка-Ківалова» (за прізвищами авторів), який скасовував дію Закону 1989 року. Законом 2012 року передбачено, що в 13 регіонах України російська мова отримує статус регіональної, який практично прирівнює її до державної. Закон дозволяв використовувати в офіційному діловодстві не українську мову, а ту, якою в конкретному регіоні розмовляє не менш як 10% жителів. Йшлося про 18 мов. Де-юре закон дозволяв розширити повноваження мов національних громад, а де-факто насамперед запускав механізм юридично оформленої українсько-російської двомовності в Україні. Таким чином, цей закон порушував Конституцію України та по своїй суті підривав конституційний лад. Унаслідок масових протестів громадськості 23 лютого 2014 року на хвилі Революції гідності Верховна Рада, зібравши екстрене засідання, скасувала закон Колесніченка-Ківалова. Однак тодішній виконавчач обов'язків Президента України і Голова Верховної Ради О. Турчинов відмовився схвалити скасування цього закону, не зробив цього й обраний пізніше на посаду Президента України П. Порошенко. Російська Федерація використала цю ситуацію як привід для анексії Криму, підтримки місцевих сепаратистів на Сході та Півдні країни та окупації частини Донбасу. Військову агресію Росія прикрила гаслами про захист російськомовних українців.

Грунтовний огляд подальших подій й участі в них громадськості міститься в розвідці Т. Марусика [10]. Наведемо окремі тези. Перше пікетування Конституційного Суду України відбулося 17 червня 2015 року. Громадські активісти вимагали призначити день розгляду звернення щодо неконституційності Закону «Про засади державної мовної політики». 1 липня 2015 р. громадські організації провели Міжнародний форум на підтримку української мови «Нас об'єднає мова». Ініціативою громадськості стало створення восени 2015 р. Координаційної ради з питань застосування української мови в усіх сферах суспільного життя при Міністерстві культури України. У межах Координаційної ради почала працювати робоча група під головуванням професора В. Василенка, основним завданням якої стала підготовка законопроекту про державну мову для винесення на розгляд Верховної Ради України.

До спільних здобутків громадськості й держави

варто віднести ухвалений у 2016 році Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо частки музичних творів державною мовою у програмах теле-радіоорганізацій», який встановив квоти на радіо і телебаченні: з 8 листопада 2017 р. квоти на українськомовні пісні на радіо зросли з 25 % до 30 %, а ще через рік – до 35 %.

Скасування Закону України «Про засади державної мовної політики» 28 лютого 2018 року також відбулося за активної участі громадськості, хоча сам процес тривав чотири роки. Так, було підраховано, що за президента В. Януковича закон існував 561 день, а «в Україні, яка вигнала В. Януковича, він залишався чинним іще 1467 днів» [цит. за 10, с.186].

14 квітня 2019 року Верховна Рада ухвалила Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної», проєкт якого був розроблений завдяки спільним зусиллям громадських активістів і науковців. 25 квітня Закон підписав Президент П. Порошенко, 16 липня документ набув чинності. Згідно з першою статтею Закону єдиною державною (офіційною) мовою в Україні є українська мова. Статус української мови як єдиної державної передбачає обов'язковість її використання на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначені цим Законом. Відповідно до другої статті, яка регламентує сферу дії Закону, цей Закон регулює функціонування і застосування української мови як державної у сферах суспільного життя, визначених цим Законом, на всій території України. Дія цього Закону не поширюється на сферу приватного спілкування та здійснення релігійних обрядів [5].

Услід за Б. Ажнюком наголошуємо на тому, що системність мовної політики визначається насамперед мовним законодавством і діяльністю органів державної влади щодо його впровадження. Так, в Україні було створено посаду уповноваженого із захисту державної мови, який має здійснювати державний контроль за застосуванням державної мови органами державної влади й місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, їхніми посадовими та службовими особами, а також громадськими об'єднаннями, політичними партіями та іншими юридичними особами [1, с. 43].

27 листопада 2019 року Кабінет Міністрів України призначив на посаду уповноваженого із захисту державної мови Т. Монахову. Проте вже 24 квітня 2020 вона подала у відставку через відсутність політичної волі в багатьох питаннях, пов'язаних з її діяльністю. 8 липня 2020 року Кабмін призначив нового мовного омбудсмена – українського політика та науковця Тараса Кременя. А 7 липня 2020 року Конституційний Суд України розпочав розглядати подання 51 народного депутата про відповідність Конституції Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Автори клопотання стверджують, що цей закон дискримінаційний стосовно «російськомовних громадян» та деяких мовних меншин і корінних народів. З експертною оцінкою на засіданні Великої палати Конституційного Суду виступив директор Інституту мовознавства

ім. О. О. Потебні НАН України Б. Ажнюк, який у своєму виступі наголосив на тому, що в Законі йдеться саме про державну мову, а не про мови нацменшин. У тому, що подання народних депутатів не має жодних перспектив, переконаний і Т. Кремень. «Наша позиція, і вона надана до Конституційного Суду, чітка і однозначна: ми вважаємо, що жодних підстав для того, щоб визнати ці документи неконституційними, немає. Це чистої води політичне звернення, яке не має абсолютно нічого спільного із тим, що прописано в Конституції», – наголошує уповноважений із захисту державної мови [4].

Повністю підтримуємо думку мовного омбудсмена про те, що ухвалений мовний закон є збалансованим, відповідає духу Конституції та відображає реальні настрої суспільства. За різними соціологічними опитуваннями, рівень усвідомлення громадянами України необхідності захисту і розвитку української мови як державної становить понад 90%.

Слушно також вважаємо позицію народного депутата М. Княжицького, який переконаний в тому, що «...без якісного закону, без якісного об'єднання українців, які поважають себе, свою мову і свою культуру, ми ніколи не побудуємо сильну державу. Українська мова об'єднує, а не роз'єднує. Наш закон об'єднав усе суспільство. Тому будь-які соціологічні дослідження скажуть вам, що більшість українців закон підтримує. Навіть якщо ці українці не дуже добре знають українську мову. Саме для таких закон передбачає програму з підтримки української мови, курси навчання, усі ті заохочення вивчення мови, які зараз не виконує уряд Володимира Зеленського, не лише цей, а й минулий» [8].

На 16.07.2020 у Верховній Раді було заплановано розгляд законопроекту народного депутата від партії «Слуга народу» М. Бужанського № 2362, за яким закон про мову щодо освіти частково скасовується. Цей законопроект було зареєстровано ще в жовтні 2019. Він передбачає таке: скасування переходу учнів 5-11 класів російськомовних шкіл на українську мову навчання з 1 вересня 2020; дозвіл викладати «декілька навчальних предметів» російською мовою в усіх українських школах. Але його так і не включили до порядку денного, зокрема й завдяки мітингу на підтримку української мови, який відбувся в цей же день під стінами Верховної Ради України. Громадяни, які зібрались під парламентом, закликали монобільшість і Голову Верховної Ради Д. Разумкова зняти русифікаторський законопроект № 2362 з розгляду і ніколи більше до нього не повертатися, а народних депутатів – виступати й голосувати проти цього проекту. На думку громадських активістів, кожен, хто проголосує за цей проект, стане прямим колаборантом й учасником російської гібридної війни проти України. Таким чином, за активного сприяння громадськості з 1 вересня 2020 року, відповідно до Закону «Про освіту», Закону «Про загальну середню освіту», усі російськомовні школи перейшли на державну мову навчання, що є вкрай важливим передусім для Півдня і Сходу України.

16 вересня у Верховній Раді відбувся розгляд Проекту Закону про внесення змін до Закону України

«Про вищу освіту» щодо врегулювання освітньої діяльності у сфері вищої освіти для іноземних громадян та осіб без громадянства, ініціаторами якого виступили 13 депутатів Верховної Ради. Законопроект № 3717 містив зміни, суть яких полягала в тому, що навчання іноземних студентів може здійснюватися іноземною, передусім російською, мовою. Наприкінці 2019 року, коли Верховна Рада ухвалювала нову редакцію закону «Про вищу освіту», через протести науковців, громадськості й частини депутатів цю норму вилучили. Тоді було прийнято оптимальне рішення: мовою освітнього процесу є українська мова. Виші мають право викладати одну або кілька дисциплін мовами ЄС. Виш може запровадити викладання більшості чи всіх дисциплін англійською за умови, що всі здобувачі освіти, які вивчають відповідні дисципліни, володіють англійською мовою. Таким чином, виші можуть навчати іноземних студентів українською, англійською, а в разі потреби й іншими мовами ЄС.

Законопроект № 3717 зазнав нищівної критики, зокрема й з боку представників громадської спільноти «Мова об'єднує», які закликали Верховну Раду не провокувати протистояння в суспільстві, відмовитися від спроб реваншу в питанні мови освіти і зняти з розгляду русифікаторський законопроект. Їхні думки було частково почуто: законопроект відправили на доопрацювання (детальніше див. [2]). Також на фейсбук-сторінці громадської спільноти «Мова об'єднує» розміщено план дій з виконання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» на 2020-2021 роки, прийнятий на форумі 21 лютого 2020 року. До реалізації та вдосконалення цього плану запрошуються всі небайдужі громадяни та представники органів влади, самоврядування, установ та організацій [3].

Наголошуємо на тому, що, за спостереженнями дослідників [1, с. 46], в Україні зростає кількість недержавних організацій, що присвятили свою діяльність захисту української мови. Це громадські організації «Не будь байдужим», «Простір свободи», «Незалежні», «Український світ», «И так поймут!», «Рух захисту української мови», «За українськомовний Київ», інтернет-видання «Портал мовної політики», громадський проект «Переходь на українську», онлайн-платформа для вивчення української мови «Є-мова», освітній проект «Мова – ДНК нації», громадський рух «Відсіч», громадський рух «За мову» та багато інших. І вплив цих організацій на мовну політику стає дедалі відчутнішим.

Висновки. Отже, переконані в тому, що лише задекларованості державного статусу української мови для повноцінного та незворотного утвердження її в усіх сферах суспільного життя недостатньо. Потрібні реальні механізми реалізації ухвалених документів і встановлення юридичної відповідальності за їх порушення. Також, як засвідчило проведене дослідження, надзвичайно важливою є роль громадянського суспільства, вплив якого на мовне законодавство в Україні є безпрецедентним. Прогнозуємо, що й майбутнє мовної політики в нашій країні значною мірою залежатиме від громадської думки й активності недержавних організацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ажнюк Б. Критерії оцінювання мовної політики. *Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ*: збірник наукових праць. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. С. 25 – 49.
2. Допис зі сторінки інтернет-ресурсу «Мова об'єднує» у мережі Facebook. URL: <https://www.facebook.com/zakonpromovu5670/posts/881864408888459> (дата звернення: 01.10.2020).
3. Допис зі сторінки інтернет-ресурсу «Мова об'єднує» у мережі Facebook. URL: <https://www.facebook.com/zakonpromovu5670/posts/753139245094310> (дата звернення: 07.10.2020).
4. Допис зі сторінки Уповноваженого із захисту державної мови в мережі Facebook. URL: <https://www.facebook.com/govvamova/posts/221764612952908> (дата звернення: 05.10.2020).
5. Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 01.10.2020).
6. Закон «Про засади державної мовної політики». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text> (дата звернення: 01.10.2020).
7. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки про мови в Українській РСР. Київ: Україна, 1991. 16 с.
8. Княжицький М. Хочуть скасувати закон про мову: українська знову під загрозою. Інтернет-видання Espresso.TV. URL: <https://espresso.tv/article/2020/07/05/knyazhyskyu> (дата звернення 16.07.2020).
9. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.09.2020).
10. Марусик Т. Здобутки і втрати мовної політики в умовах прямої воєнної агресії та гібридної війни. *Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ*: збірник наукових праць. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. С.175 – 188.
11. Рішення Конституційного суду України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#Text> (дата звернення: 20.07.2020).
12. Рябчук М.Ю. Громадянське суспільство. *Енциклопедія сучасної України*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=31976 (дата звернення: 15.07.2020).
13. Українська мова. Енциклопедія / за ред. І.В. Муромцева. Київ: Вид-во «Майстер-клас», 2011. 400 с.

REFERENCES

1. Azhniuk B. Kryterii otsiniuvannia movnoi polityky. *Movne zakonodavstvo i movna polityka: Ukraina, Yevropa, svit: zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 2019. S. 25 – 49.
2. Dopyz zi storinky internet-resursu «Mova obiednuie» u merezhi Facebook. URL: <https://www.facebook.com/zakonpromovu5670/posts/881864408888459> (data zvernennia: 01.10.2020).
3. Dopyz zi storinky internet-resursu «Mova obiednuie» u merezhi Facebook. URL: <https://www.facebook.com/zakonpromovu5670/posts/753139245094310> (data zvernennia: 07.10.2020).
4. Dopyz zi storinky Upravozazhenoho iz zakhystu derzhavnoi movy v merezhi Facebook. URL: <https://www.facebook.com/govvamova/posts/221764612952908> (data zvernennia: 05.10.2020).
5. Zakon «Pro zabezpechennia funksionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (data zvernennia: 01.10.2020).
6. Zakon «Pro zasady derzhavnoi movnoi polityky». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text> (data zvernennia: 01.10.2020).
7. Zakon Ukrainskoi Radianskoi Sotsialistychnoi Respubliky pro movy v Ukrainkii RSR. Kyiv: Ukraina, 1991. 16 s.
8. Kniazytskyi M. Khochut skasuvaty zakon pro movu: ukrainska znovu pid zahrozoiu. Internet-vydannia Espresso.TV. URL: <https://espresso.tv/article/2020/07/05/knyazhyskyu> (data zvernennia 16.07.2020).
9. Konstytutsiia Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 11.09.2020).
10. Marusyk T. Zdobutky i vtraty movnoi polityky v umovakh priamoj voiennoi ahresii ta hibrudnoi viiny. *Movne zakonodavstvo i movna polityka: Ukraina, Yevropa, svit: zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 2019. S.175 – 188.
11. Rishennia Konstytutsiinoho sudu Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#Text> (data zvernennia: 20.07.2020).
12. Riabchuk M.Iu. Hromadianske suspilstvo. *Entsyklopediia sushasnoi Ukrainy*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=31976 (data zvernennia: 15.07.2020).
13. Ukrainska mova. Entsyklopediia / za red. I.V. Muromtseva. Kyiv: Vyd-vo «Maister-klas», 2011. 400 s.

Language legislation and language policy in Ukraine (within the context of the civil society formation)

O. V. Chuyeshkova

Abstract. The article considers the language policy peculiarities in Ukraine at the end of the XX, beginning of the XXI century. The language legislation is analyzed, the important role of the public in its development is emphasized. The integral function of the Ukrainian language is underlined, the necessity of its existence as a single state language in connection with numerous attempts to provide the Russian language with the status of the official (second state) language is emphasized. Assumptions on the Ukrainian language policy further dependence upon public opinion and the activity of non-governmental organizations are made.

Keywords: public opinion, civil society, state language, language policy, language legislation.

Metacultural (ethnolinguistic) competence and translation: classroom experience

N. M. Hrytsiv

Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine
Corresponding author. E-mail: nataliia.m.hrytsiv.lpnu.ua; nhrytsiv@yahoo.com

Paper received 21.09.20; Accepted for publication 12.10.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-240VIII71-02>

Abstract. The purpose of the article is to outline the place of metacultural (ethnolinguistic) competence in teaching translation, to trace and identify features of coexistence of related research priorities (culturological, anthropological, ethnolinguistic) on one educational ground and to characterize achievements of ethnolinguistics as a multidisciplinary discipline as applied in translator training classroom activity. From didactics perspective, prioritized was the necessity to investigate whether students perceived the language as an important element of the culture of a given community (here, English and Ukrainian). Findings have proven that ethnolinguistic competence helps students to identify lexical connotations established in the transitive sense of a word; recognize ethno specific elements of a given language; and suggest a well-considered translator's choice.

Keywords: translation, translator training, ethnolinguistic competence, cultural linguistics, anthropological linguistic.

Introduction. Recent decade has witnessed the shift to competence-based approach in philologist training; and, thus, opened new vistas for scholars in the issue of framing metacultural (ethnolinguistic) competence within the scope of interethnic communication and translation.

To some extent, the issue discussed becomes topical from the viewpoint of modern technological abilities. Though helpful, readymade translation suggestions – with the use of automated translation systems – deprive the learner of basic necessity to developing ethnic and cultural competences for bilingual learners and translator training along with other competences, such as linguistic and textual, research, technical, information, thematic, and translation competences.

Thus, the key purpose of the article is to outline the place of metacultural (ethno-linguistic) competence in teaching translation, to trace and identify the peculiarities of coexistence of related research priorities (cultural, anthropological, ethno-linguistic) on one learning ground and to characterize ethno-linguistic competence in translator training.

The competences to be advanced began with comparing students' knowledge and skills in the adjacent philological areas of Contrastive Linguistics, Applied Linguistics, Lexicology and Lexicography, Stylistics, Area and Culture Studies, Pragmatics. The assessment of student performance in selected discipline took place with the understanding, though, that students' success in study depends on a much wider range of competencies. Thus, prioritized competences provide a framework that can guide the longer-term extension of assessments into new competency domains.

Consequently, students are facilitated to develop their understanding of the given subject matter; they master their metalanguage, and eventually apply its rudiments into their scholarly discourse. Prioritized is the necessity to teach the student to see language as an important element of the culture of a given community and, thus, to clearly understand that a language does not only consist of grammatical rules that govern the words but, primarily, it is the way of receiving and describing the reality. The student is taught to accept diverse cultures and to be able to identify the ethnocentric attitude in the intercultural communication and, before everything else, to analyze its

impact on the ethnotext translations.

Therefore, the aim of the paper is to review and classify counterparts of ethnolinguistic competence which is gained and mastered within Ethnolinguistics as a discipline with the perspective to be applied to translation, translation studies analysis, and translator training.

From translator training perspective, prioritized in the article is the necessity to stress the importance of cultural and ethnic differences not only from the viewpoint of recognizing, admitting culture specific units, consequently finding proper mechanisms of its rendition in target language, but, which is most important, to stress the urgent need to track the cultural inventory words to its roots, its origin and reasoning behind its cognition and categorization in such a specific way. This issue – formally called metacultural (ethnolinguistic) competence, – gains considerable currency both within scholars and translator-students. The evidence to this is captured in, and later reconstructed from, the inquiry – Ethnolinguistic Competence in Translation Studies – designed for the second year students of Applied Linguistics department.

Methods. Research methods combine the insights of sociolinguistics with social and cultural anthropology. Sociolinguistics shares the assumption of a heterogeneous speech community and an analysis of the forms of speech within it. Sociocultural anthropology assumes cultural relativity and attempts to apply an *emic* view of the situation, that is, the one offered from the heart of ethnic group, along with an *etic*, external description of contextual reality. Anthropology involves an ethnographic method of continuous interpretation, interrelated with the ways of expressing ideas and placing them in contexts from which they derive meaning and to which they give meaning.

Instruments and Procedure include questionnaires and students feedbacks. Data Analysis driven from questionnaire results obtained via Google form, Excel possibilities. The participants were questioned anonymously, however having given their prior concern for participating in the study.

The study was conducted within three stages: preparatory, during which the hypotheses were formulated and the design of the experiment was developed, the main one was the practical implementation of the experiment and

the final one, which included analysis and interpretation of the experimental data. We were most interested in the way students deal with the unfamiliar cultural inventory (vocabulary) and whether their translation suggestions are understood and perceived by the English native speakers.

Theories behind metacultural (ethnolinguistic) competence. Facilitating metacultural (ethnolinguistic) competence of the students (learners) takes a complex of challenging questions facing anthropological linguistics, cultural linguistics, ethnolinguistics, the unity of which studies the relationship between language, culture, and thought [4; 7; 16]. Theoretical elaborations concerning this topic have ranged from an idea that language shapes human thought and worldview to one that considers the three (language, culture and thought) to be separate systems [2; 5; 8].

Modern Translation Studies share with anthropological linguistics, cultural linguistics, ethnolinguistics, and cognitive linguistics the idea that meaning is conceptualized [6; 9; 10; 15; 17; 19]. Apart from its achievements in the sphere of equivalency, Translation Studies rarely address the question in *what way* is the meaning conceptualisation in the source language and *why* is it differently conceptualized in the target language. The experiment showed that this *why* counterpart became of most interest amongst students of philological profile.

Therefore, the classroom practice behind this process should not be limited to simply declaring the divergences in world categorization and conceptualization within different nations (cultures, ethnic group), which are vividly captured in collocations and phraseology; the classroom training should acquire and develop the learners' ability to provide new insights into the complex relationships holding between languages, cultures and thought, especially in intercultural and interethnic settings.

In brief, Ethnolinguistic competence helps students to give answers to:

- Why some people do not differentiate cardinal directions?
- How can time be seen and comprehended vertically and horizontally?
- Why a German lady is of neutral gender (das Mädchen)?
- Why the same rainbow is seen in three to eight colors by different ethnic groups?
- Why order of adjectives in English is so tremendously important?
- How to explain difference in verbalizing the same linguistic phenomenon (*peel your eyes vs роззйї очі*).

First and foremost, because the perception of certain linguistic phenomena is culturally conditioned which means that in different cultures the same ideas may be experienced, perceived, conceptualized and categorized in diverse ways, that is why different ethnic groups express and verbalize the same world reality differently. This is the greatest challenge for translators from one language into other languages.

Within classroom activities, it should be specified that the perception of certain linguistic phenomena is culturally conditioned which means that in different cultures the same ideas may be experienced, perceived, conceptualized and categorized in diverse ways [1; 6]. The examples

that students appreciate are of popular everyday lexemes.

Drawing on Cultural Linguistics, Sharifian [13] offers the notion of *metacultural competence* as a target for learners, in order to succeed in the use of English as a language of international communication. This competence enables interlocutors to communicate and negotiate their cultural conceptualisations during the process of intercultural or interethnic communication.

Taking into account that the prefix *ethno* involves a combining form meaning of "race," "people," or "culture," used in the formation of compound words, it becomes obvious that the notion of *metacultural competence* by Sharifian [13;14] echoes with *ethnolinguistic competence* as seen by the East scholars. To add, this is the same phenomena but seen, analysed and approached from different traditions (Eastern and Western).

We share the scholarly idea of Plas [12] who compared Slavic ethnolinguistics with its Anglo-American counterpart and with linguistic anthropology and stresses a parallelism between them: both find it necessary to underscore the inalienable link between language, culture, and cultural identity, as well as the importance of folk ethnographic accounts.

It should be mentioned that in the East, Ethnolinguistics is often referred to as Linguo-culturology or Cultural Linguistics. At the same time, in the West the term linguistic anthropology seems to prevail over anthropological linguistics. Thus, Ethnolinguistics is embedded within anthropological studies and Ethnolinguistics is here considered as a subdiscipline of Anthropology [18].

In other words, Cultural Linguistics focuses the relationship between language and cultural conceptualisations, while Anthropology focuses on the speakers' mindset of a specific language.

Above all, it is apparent that nowadays there exists a diverse range of approaches (anthropological, social, cultural, ethnic) to cope with the task. In the majority of cases Ethnolinguistics is credited with folklore literary creativity, ethnorealia and challenges of their translation, and phraseology – therefore, rarely incorporated in the classroom, – which is, to our strong believe, unjustified. The matter is, that there exist two Ethnolinguistic traditions: Eastern (with focus on folklore) and Western (focusing on aspects Cultural Linguistics).

There are three components (*schema, category, metaphor*) that form metacultural (ethnolinguistic) competence.

Cultural schemas are a culturally constructed sub-class of schemas; that is, they are abstracted from the collective cognitions associated with a cultural group, and therefore to some extent based on shared experiences, common to the group, as opposed to being abstracted from an individual's idiosyncratic experiences.

Cultural schemas may also provide a basis for pragmatic meanings, in the sense that, knowledge which underlies the enactment and uptake of speech acts and that is assumed to be culturally shared is largely captured in cultural schemas.

The elaboration of schemas may help students to understand why does an English bride get 12 roses while Ukrainian gets an odd numbers of flowers. Or why do Slavonic nations wear the wedding ring on their right hand while the majority of the world uses their left hand

for the same purpose.

Another class of cultural conceptualisation is that of the *cultural category*. Categorisation is one of the most fundamental human cognitive activities. It begins, albeit in an idiosyncratic way, early in life. Cultural categories exist for objects, events, settings, mental states, properties, relations and other components of experience (e.g. birds, weddings, parks, serenity, blue and above).

Cultural metaphors, according to Sharifian [13], is synonymously to conceptual metaphors and focuses on culturally constructed

In this respect, ethnomedical aspect would help the translator to learn that *broken-heart* in English and *розбите серце* in Ukrainian mean the same unrequited love problems, while in Indonesian it is 'the liver' that is associated with love, rather than the heart. It to, hypothetically, imagine the necessity to translate from Indonesian into Ukrainian or English, the phrase "damaged liver" would obtain a totally different meaning.

Therefore, as seen from above, in this paper we do not separate the terms metacultural and ethnolinguistic competence but consider both jointly.

Experiments and Results. An experimental study was conducted during spring 2020 (the second semester of the second year of bachelor studies), because it is this semester that students are taught the basics of ethnolinguistics and translation. Within this course students are introduced with a range of issues concerning interrelations between language, culture, and ethnicity, such as, between the formal language structure users and the rest of community that uses a given language. They are also familiarized with modern approaches to studying Ethnolinguistics as a marginal field of linguistics which borders with ethnology, culture studies, psycholinguistics directed to comprehending the reflection of speech patterns as well as spiritual cultural code, both encoded in language. Special attention is given to the practical application of Ethnolinguistics achievements to translation and Translation Studies. After course completion the students are expected to understand and differentiate principal approaches to studying Ethnolinguistics and Translation Studies as scholarly fields, they are supposed to know and make use of basic skills while working with bilingual ethnotexts. In this regard, many language samples are presented with the stress on English and Ukrainian to illustrate theoretical issues.

Stage 1. Profiling the knowledge and skills of the targeted focus group (second year students)

Instruments and Procedure include questionnaires and students feedbacks. The study was conducted within three stages: preparatory, during which the hypotheses were formulated and the design of the experiment was developed, the main one was the practical implementation of the experiment and the final one, which included analysis and interpretation of the experimental data. Dealing with the unfamiliar cultural inventory (vocabulary) students think in accordance with the categories of their native language and apply the logic of their mother culture and ethnic surrounding.

Hypothesis 1. Productive procedure to facilitate translator students feel the necessity to analyze the utterance beyond its semantic layer is to illustrate untranslatability (linguistic and cultural).

Hypothesis 2. Performing the in-class trial translation of an ethnotext within the area of metacultural (ethnolinguistic) competence convincingly demonstrates the improvement of the quality of students' translations.

To test the hypotheses, we selected 125 second year students of the Bachelor's Degree Program of the Department of Applied Linguistics at Lviv Polytechnic National University.

The questionnaire was designed to check two hypotheses with close attention to metacultural (ethnolinguistic) competence components (schema, category, metaphor).

Data analysis is driven from questionnaire results obtained via Google form, Excel possibilities.

The participants were questioned anonymously, however having given their prior concern for participating in the study.

Justification of Hypothesis 1. Productive procedure to facilitate translator students feel the necessity to analyze the utterance beyond its semantic layer is to illustrate untranslatability (linguistic and cultural).

At the beginning of the course Ethnolinguistics and Translation students were offered the questionnaire with a number of questions, some of the responses are presented below.

Firstly, we check general background knowledge of the students asking them a couple of idiomatic expressions or words with deeper semantic layer. For example, students are asked whether they know the expression "a fair-weather friend" or how they understand the English phrase "to be on the fence".

Results of the answer to the question 'Do you know the expression "a fair-weather friend"'

Thus, general background knowledge of the students depicts that 58,4% know the answer. Despite the fact the phrase counterparts (fair, weather, friend) are easy to understand, 41,6% of students have never heard or do not know the meaning of the phrase discussed. Such an almost fifty-fifty is favorable. In case no one knew the answer we would have to consider easier (or of more frequent usage) phrases. The circumstances where up to 90 % knew the phrase would demand high language proficiency, and, as a result, reconsidering the overall necessity of teaching basics of ethnolinguistics to second year students.

Table 1. Results on "How do you understand the English phrase 'to be on the fence'?"

Assumption	Number of students
To hesitate or to be unsure	56
Be successful (as derived from Ukrainian <i>бути на коні</i>)	11
To be stressed or afraid	9
Other (spy on smb, escape from the problems, be punished or guilty, avoid the dispute)	49

The results show that the approximate percentage is fifty-fifty.

Next, students are shifted to translation-oriented activity. The table below shows that 53 students failed to know the correct translation. They, however, rotate their interpretation around the literal meaning of the lexeme. At this point they are taught and guided to see beyond first se-

mantic layer and are driven to cultural category as a counterpart of metacultural (ethnolinguistic) competence. It is stressed that different people perceive and categorize the world, and, thus, linguistic picture, differently.

Table 2. Results on “Do you know how to translate into Ukrainian 'dog eared' in the relation to a book?”

Answers	Number of students
No	25
No, but I would like to learn it	11
Yes, it is <i>закладка, загнутий кут книжки, китиця, загнуті краї сторінок</i>	36
First association answers: <i>Собачі вуха</i> I think it is <i>вісячі вуха</i> or just <i>вуха</i> <i>Гострий слух</i> <i>Мати гострий слух</i> <i>Собачий слух</i> I can guess it is translated « <i>гострий слух</i> » <i>Слух як в собаки</i>	53

In such a way a student is taught to identify diverse cultures schemas, categories, metaphors and to be able to incorporate this practice while translating.

This experiment illustrated that, eventually, students agreed on the importance to see language as an important element of the cultural conceptualization of a given community and, thus, to clearly understand that translation practice does not only presuppose rendering lexical and grammatical rules that govern the words but, first and foremost, it is the way of describing and reproducing the reality in accordance with their encoded meaning. This was further proven by their answers after Ethnolinguistics course completion.

Stage 2. Ethnolinguistic competence and practice of translation: case study.

Justification of Hypothesis 2. Performing the translation of an ethnotext within the area of metacultural (ethnolinguistic) competence convincingly demonstrates students' creative and intellectual vigour in terms of presenting good quality translations.

Taking into consideration that the participants are just the second year students, we have chosen Ukrainian ethnotext for translation, which, we believe, will be easier for the students on the level of schema, category and metaphor recognition. For the practical implementation of ethnolinguistic (metacultural) competence we have chosen Lina Kostenko's poetic lines “Бабуся-Ягуся”. Let us specify that the piece was chosen not otherwise than from the viewpoint of didactics and with the intention of schooling students and training translators. The volume of the text is 8 poetic lines, 45 words, 219 printed characters (without spaces).

Ліна Костенко. Бабуся Ягуся

Сьогодні ця паличка буде чарівна.
Це жаба не проста, це жаба-царівна.
Он котик воркотик, он Баба-Яга
між добрих людей на мітлі сновига.

Одне ж бо дівчатко, як біле гуся,
сказало їй раптом: Бабуся-Ягуся!

А баба як тупне на нього ногою!..

Ото щоб Ягу називало Ягою [11].

Despite the fact each word is used once, the majority of them encodes culture and ethno specific schema, category, and metaphor. The ethnotext to be processed by students is a rhyme for children. Significant challenge for translation is hidden in ethnolinguistic conceptualization. Thus, in the rhyme we come across cultural untranslatability captured in a lullaby image of the kitten, Ukrainian analogue to an evil witch. Because of diminutive suffixation, certain lexemes are untranslatable from grammatical viewpoint. It should be mentioned that overall aim of Table 3 is to show the ethnotext features awareness of students rather than check their final translation choices.

Nevertheless, students' variants were accessed by marking their choices: Source Text oriented approach, thus preserving semantics to the best of its abilities; Target Text orientation.

The results of Table 6 provide us with the evidence that students recognize cultural inventory. The findings signify the fact that they have opted for modulating semantic structures of the ST in their desire to satisfy the pragmatic orientation in the TT. The students who preferred ST orientation have been looking for certain procedures of contextual explanation, compensation and paraphrases.

The experiment eventually resulted in a number of successful translations of didactic character which we share in this article upon the agreement of the authors of corresponding reproductions.

In order to collect English native speakers' feedbacks on students' experimental variations on the given Ukrainian ethnotext we have created Google form questionnaire. Presented in Table 4 are the results of the overall impression about the target text.

Implications of the Findings. The purpose of this study was to highlighten the merits of metacultural (ethnolinguistic) competence in translation training. Among the implications of the results obtained there are;

(a) incorporating metacultural (ethnolinguistic) competence for students of translation studies can teach the learners how to analyze ST and TT in order to evaluate the challenges of the original text both from Ukrainian into English or from English into Ukrainian, for that matter. In fact, knowing the theory within Ethnolinguistics and Translation Studies is as important as practice and the students can understand different concepts of different theories when they learn how to apply divergent ethnolinguistic concepts practically.

(b) the findings of this study are hoped to be of help to trainers of translating and those who are interested in the field of metacultural (ethnolinguistic) competence. In addition, comparing the source text with its translation by this model can give an insight in teaching translation because it offers the characteristics of the ST and TT languages. Therefore

(c) the results of this study can be used by the trainers (teachers) of translation in order to revise their approaches to teaching translation competences specially in the field of literary texts.

Table 3. Ethnolinguistic inventory causing challenge for a translator

Ethnolinguistic inventory causing challenge for a translator					
Source text	Literal translation	Ethno meaning implied	Challenges for tra	Students variants	Translation variants
чарівна паличка (charivna palychka)	Wand by means of which magic can be done		Semi-significant	a magical wand magic stick magical cane wand will be enchanting	+ + + +
жаба-царівна (zhaba-tsarivna)	princess frog		significant	princess frog the frog princess (princess frog) the frog is not untypical it's the Frog Princess, not just usual this frog is a princess, not a simpleton not just a frog, but a Princess (Tsarivna) the frog here isn't simple – it's a fantastical animal frog is not normal, it's Quine, so you sway a frog is Princess-toad not simple frog, it's a royal one not a common frog	+ + + + + + + + + +
котик воркотик (kotyk vorkotyk)	cat purr	A lullaby image of the kitten making sounds for self-soothing purposes, or to provide comfort for other cats or humans.	significant	a purring kitten a purring cat a kitten that purrs a kitty cat here's kitty-too-sweetie a furry cat a pussycat a kitty cat purrs	+ + + + + +
Баба-Яга (Baba Yaha)	Baba Yaga	Analogue to a hag, a shrew, a witch or harridan who scares Ukrainian children. Widely depicted in fairytales.	significant	Baba-Yaga a woman whose name is terrible and scary grandma Yaga Harridan Baba Yaga-witch a grandma-hag Baba Yaha Witch	+ + + + + + +
бабуся-ягуса (babusya-yahusya)	Baba Yaga	Diminutive from of Baba Yaha. It is untranslatable from grammatical viewpoint.		Granny-hag Granny	+ +
баба-яга на мітлі сновига (baba-yaha na mitli snovyha)	baba-yaha travels around on her broom	Fixed in the Ukrainian mentality, broomstick is a travelling vehicle of Baba Yaha	Semi-significant	a Baba-Yaga, loitering on the broom a Baba-Yaga on the broom flying a woman. She flies her broom all around the world being so inhuman grandma Yaga. She's flying with broom among people, ahaa! Herridan, who, by her broom, is plodding through the lovely men Baba Yaga-witch, who between kind people on her broom dreams a grandma-hag. Among good people on the broom roams gad Baba Yaha, who on broom among people passing by You see how Baba Yaga's broom skirts	+ + + + + +
дівчатко як біле гуся (divchatko yak bile husya)	girl like a white gosling	tender and innocent image of a little girl who is compared to white gosling because white color is a symbol of purity in Ukraine.	Semi-significant	one girlie, like Goosewhite one cutie, one little girl girl, as tender as swan a white goosy girl lonely girl as white as snow one little, like a white goose, girl one little wonderful girl one little girl, like a white gosling one little girl, who like white fluffy gooselet	+ + + + + + + +

Table 4. English native speakers’ feedbacks on students’ experimental variations on the given Ukrainian ethnotext

Working version by		lines are about fairy tale creatures	lines are about real life positive characters	lines are about real life negative characters	I don't understand what it is about	I can feel other than my native cultural background	other
Sophia Bartnovska	This stick gonna show you some magic today Look, frog is not normal, it's Queen, so you sway! Here's kitty-too-sweetie, and grandma Yaga She's flying with broom among people, ahaa!! But suddenly girl, as tender as swan Said „Lovely granny!“and right after than Yaga stomped her foot, how dare this face-branny Call evil-grandma, so simply as granny!	80%			20%		
Anna Kohut	Tonight this wand will be magical The frog here isn't simple - it's a fantastical animal Look! There is a kitty cat and also a woman She flies her broom all around the world being so inhuman This woman's name is terrible and scary But one cutie, one little girl once called her 'Granny' She got mad, dispersed the clouds 'Call me by my name, I don't like other sounds!'	100 %					sounds like a rhyme
Anna Hryniuk	Today this stick is magic wand. And just a frog is Princess-toad. Look, there is a furry cat And there is Herridan, who, by her broom, is plodding through the lovely men. But lonely girl as white as snow, Once said her: You're an old-one! So witch gone mad and stomp her leg To make the girl politely chat!	100 %					
Nadia Lupiy	Today this wand'll become magical It's the Frog Princess, not just usual. Here's a kitty, purring sweetly. Here's Baba Yaha, who on broom among people passes by. «It's Granny Yahusia!» It was suddenly said By one little girl, who like white fluffy gooselet. But Baba just trampled her with spite, So she calls her Yaga, not otherwise.	90%				10%	
Oleksandra Nestoryshena	Now the stick is becoming a wand And you'll spread the magic all over you stand. The frog is now a fabulous princess! And a common cat is purring like kitten. The horrible witch called Baba Yaga Is flying around and scream 'Ahaha!' A nice little girl was taking a stroll Suddenly witch flew fast like a ball The old woman landed just near the child "Good morning, nice granny!" girl said and then smiled. The horrible witch has quickly got mad: "How dare you greet me something like that!"	90%				10%	

Conclusions. The analyzed subject matter focuses on the field of linguistic research that deals with interrelations between language, thinking, way of life, and the reality. Ethnolinguistic competence is derived from Ethnolinguistics which deals with the human language – especially its vocabulary – as a source of knowledge about humanity and the surrounding (often historically bound). Ethnolinguistic competence helps students to identify lexical connotations established in the transitive sense of a word; recognize ethno specific elements of a given language; point out and explain the relation between the inner form of a word and the culture and mentality it occurs in. In other words, ethnolinguistic competence for translators presupposes recognition of: the complex nature of human languages, especially English and Ukrainian; the contemporary trends in the usage of Ethnolinguistic research in translation practice; the relation between the inner form of a word and English (British and American) and Ukrainian culture and mentality. Ethnolinguistic competence, nevertheless, is not the one to be drilled or imposed, it can be evoked, induced and gradually developed.

REFERENCES

1. Alves, F. (2007) Modelling translator's competence: Relevance and expertise under scrutiny. In *Doubts and Directions in Translation Studies*. – Amsterdam: Philadelphia: Benjamins, P. 41 – 55.
2. Appel, R., Muysken, P. (2005) *Language Contact and Bilingualism*, Amsterdam University Press, 228 p.
3. Bartmiński, J. (2012) *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*. Sheffield and Oakville, CT: Equinox, 2009/2012.3.
4. Bell R. (2001) Psycholinguistic/cognitive approaches to translation. In *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. – London: Routledge, P. 185 – 190.
5. Bourdieu, P.(1993) *The Field of Cultural Production*, Cambridge, Polity Press, 322 p.
6. Chesterman, A.(1998) *Causes, Translations, Effects, Target*, Manchester, pp. 205-208.
7. Corbin, R. (1980) *Decisions that Might not be Made*. Ed. by T. Wallsten. *Cognitive Processes in Choice and Decision Behaviour*. – Hillsdale: Erlbaum, P. 47 – 67.
8. Cummins, J. (2007) *International Handbook of English Language Teaching*, Springer Science & Business Media, 1262 p.
9. Danks, J. (1996) *Cognitive Processes in Translation and Interpreting*. – London: New Dehli: Sage Publications, 214 p.
10. House, J. (1977). *A Model for Translation Quality Assessment*. Tübingen: Narr.
11. Kostenko, L. (1987) *Vuzy`novy`j czar. Virshi. Ky`yiv. "Veselka"*. Костенко Ліна. Бузиновиц цар. Вірші. – Київ : Веселка.
12. Plas, P. 2006. Slavic ethnolinguistics and Anglo-American linguistic anthropology: Convergences and divergences in the study of the language-culture nexus. *Etnolingwistyka* 18: 135–143.
13. Sharifian, F. (2011) *Cultural Conceptualisations and Language: Theoretical Framework and Applications*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
14. Sharifian, F., Palmer, G. (2007) *Applied cultural linguistics: Implications for second language learning and intercultural communication*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
15. Stockwell, P. (2002) *Sociolinguistics: A Resource Book for Students*, London, Routlage.
16. Tabakowska, E. (2013). A linguistic picture, image, or view of "Polish CognitiveStudies". In: Adam Głaz, David S. Danaher and Przemysław Łozowski (eds.) *The Linguistic Worldview. Ethnolinguistics, Cognition and Culture*. 321–338. London: Versita.
17. Tuan, Y. (1974) *Topophilia: A study of environmental perception, attitudes, and values*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.
18. Underhill J. (2012) *Ethnolinguistics and cultural concepts: Truth, Love, Hate and War*, Cambridge University Press, 248 p.
19. Wierzbicka, A. (1992) *Semantics, Culture, and Cognition: Universal human concepts in culture-specific configuration*. New York: Oxford University Press.

Секрети стилістичного забарвлення (А. Барбюс, Е. Ремарк, О. Гончар)

М. Х. Гуменний, В. Ю. Гуменна

Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського, м. Одеса
Corresponding author. E-mail: pavlyuknadya@gmail.com

Paper received 26.09.20; Accepted for publication 12.10.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-240VIII71-03>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню секретів стилістичного забарвлення в антивоєнних романах А. Барбюса, Е. Ремарка й О. Гончара. З'ясовано творче використання ними діалого-монологічного мовлення персонажів, їх портретної характеристики, метафоризації текстів. У центрі їхньої уваги завжди знаходиться особистість як об'єкт зосередження сил, що характеризували і формували конкретний проміжок часу. Простежено співвіднесеність таких літературознавчих понять, як автор і герой. Особлива увага акцентується на потужній перетворюючій силі О. Гончара, яка не залишає незмінними жодного мотиву чи образу попередників. Доведено, що автор-оповідач вказаних митців – це своєрідний диригент, що організовує людські голоси в єдине ціле. Зазначено, що поетику аналізованих романів зближує з поетикою народнопоетичної творчості багатство розгорнутих порівнянь, паралелізмів, персоніфікацій, наявність фольклорної символіки.

Ключові слова: авторські відступи, особистість, конкретно-історичні умови, автор, герой, традиція, метафоризація.

Вступ. Велике значення для О. Гончара, для формування багатьох його стійких образів-категорій і образів символічного аспекту мали антивоєнні романи А. Барбюса, Е. Ремарка, Е. Хемінгуей й поетикальний контекст їхньої прози. О. Гончар творчо використовував їх традиції, створюючи образи нового типу.

«Конструкція світової війни», відображена митцями в їх прозі, перебувала в безпосередньому зв'язку з їх поглядами на жорстокі події війни, на людину у вирі воєнних подій, була розвинена в нових умовах О. Гончарем.

То яка ж доля окремої особистості в цьому загальному воєнному світовому потоці, яке її призначення? Із яких складових (філософських та етичних) повинна складатися її життєва позиція та її життєва концепція?

Відповіді західних митців на ці важливі питання складні (з політичного погляду особливо), але в них наявна внутрішня послідовність і своя значущість.

Тривога, страх, що володіли свідомістю названих письменників, були невід'ємною ознакою світовідчуття людини на війні. І тут, природно, на перший план висувуються поняття «неминучості», «долі», «фатуму».

З конкретно-історичного погляду ці поняття не вносили особливої ясності у вивчення предмета, вони виявились суттєвою рисою філософської та естетичної концепції творчості. Це було зумовлено тим, що конкретно-історичні умови війни з її просторовою і часовою обмеженістю примушували по-особливому дивитися і на долю окремої особистості.

Особистість майже зустрічає свою неповторність: охоплена загальним потоком, вона перестає бути сукупністю суто індивідуальних ознак. Доля людини на війні трагічна. Вона не належить собі, вона «розчиняється» в катаклізмах воєнних буднів, процес її життя є процесом поступового затухання в ній ознак особистості (особливо це стосується романів А. Барбюса й Е. Ремарка). Об'єктивно, з погляду загальної соціально-історичної закономірності, така авторська позиція підводила до думки про руйнування людських відносин.

Короткий огляд публікацій. *Компаративний вектор творчості А. Барбюса, Е. Ремарка й О. Гончара як романістів безперервно перебуває в центрі уваги літературознавців України (Д. Затонський, Д. Нали-*

вайко, Л. Новиченко, М. Гуменний, І. Семенчук, В. Фаценко, К. Галич) та зарубіжних дослідників (М. Алексєєв, М. Пархоменко, В. Оскоцький, В. Леман, П. Кірхнер, Ф. Баумер, П. Бекес, Р. Мільке та ін.). Дослідження порівняльно-історичних закономірностей антивоєнних романів вказаних письменників розкриває широкий науковий простір для сучасного літературознавства.

Мета статті – дослідити секрети стилістичного забарвлення антивоєнних романів А. Барбюса, Е. Ремарка й О. Гончара. *Матеріал дослідження – романи вказаних авторів «Вогонь», «На Західному фронті без змін», «Людина і зброя».*

Результати та їх обговорення. З особливою силою і гостротою проблема особистості осмислюється в антивоєнних романах О. Гончара саме в тому аспекті, який був представлений у прозі А. Барбюса й Е. Хемінгуей. Такими якостями, як фатум, трагізм у співвіднесеності з мужністю – проза західних митців була близькою О. Гончару. Причому саме гострота й актуальність тут були особливо відчутні, що зумовлювалось зміною історичних умов. О. Гончар творчо продовжував традиції вказаних митців, використовуючи діалого-монологічне мовлення персонажів, їх портретну характеристику, метафоризацію текстів тощо. Але ні з філософського, ні з політичного погляду проблема особистості не могла тепер так осмислюватись О. Гончарем, як вона характеризувалася західними письменниками.

До того ж саме історія, в її найрізноманітніших проявах, була для О. Гончара найголовнішим критерієм. У центрі його уваги завжди знаходиться особистість як об'єкт зосередження сил, що характеризували і формували конкретний проміжок часу.

Для того щоб глибше зрозуміти особливості «Вогню», «На Західному фронті без змін» і «Людини і зброї», необхідно торкнутися структури романів. Розвиток подій мають у них багатоплановий характер. У декількох напрямках одночасно розвиваються фабули вказаних романів. У романі «Вогонь», наприклад, головною сюжетною лінією є воєнні колізії, а другорядною – етичні відносини Едора і Марієтти, Ламюза й Едоксі, Потерло і Клотільди... Аналогічні сюжетні лінії наявні й в інших названих романах.

«Відтворюючи драматичні події ХХ століття, сю-

жет розвивається в кількох часових аспектах і просторових планах, його ускладнена композиційна структура аналогічна діалектиці художньої думки, багатомірності і багатозначності у своєму змісті» [3, с. 81] – так переконливо доводить літературознавець свої спостереження. Антивоєнні символи червоне і чорне, людина і зброя, добро і зло та ін. також відіграють важливу роль вічної антиномії в структурі аналізованих романів. Художні картини добра і зла зіткнулися в романах на фоні жорстоких подій двох світових воєн.

Слід враховувати також об'єктивні факти, що свідчать про плідні традиції письменників-романтиків і реалістів першої половини XIX століття [ми помічаємо вказані символи у творах В. Гюго, Вальтера Скотта, Ф. Стендаля, О. Бальзака та ін.]. Однак у художній літературі XX століття символи червоного і чорного, добра і зла, людини і зброї одержують додатковий політичний відтінок, який, з одного боку, надає їм злободенності, а з другого – перетворює їх в широке позначення суспільної реакції на глобальні виклики.

Нами уже досліджувалась функціональність авторських відступів у структурі антивоєнних романів А. Барбюса, Е. Ремарка й О. Гончара. Але деякі літературно-естетичні аспекти авторських відступів залишаються малодослідженими. Тут важливо з'ясувати, в яких відносинах перебуває ідеологічний момент з іншими факторами художнього оформлення. Наприклад: «По полю сунеться, мов покривало, сморід сірки, чорного пороху, горілого ганчір'я, обпаленої землі, а серед усього чути такі звуки, неначе там випущено на волю диких звірів... Іноді навіть у повітрі ніби перехрешуються якісь вигуки – чудні зміни їх тону нагадують людські голоси. Поле подекуди то підноситься, то знов спадає – від одного кінця обрїю до другого це якийсь незвичайний збурений хаос...»

А десь далеко-далеко лунає гуркіт величезних гармат, глухий і невиразний, силу його дає відчуття повітря, що б'є у вуха» [1, с.189]. Якби наведені слова сказані були б не А. Барбюсом, то на них навряд чи варто звертати увагу. Але тут випадок специфічний: ми відчуваємо в підтексті висловлювання контури якогось особливого світовідчуття, особливої життєвої й естетичної позиції, яка вимагала від митця філософсько-правдивого осмислення бачених і пережитих жорстоких подій. Аналогічні за змістом авторські відступи відіграють важливу функцію в структурі антивоєнних романів Е. Ремарка й О. Гончара. Можна послатися на текстові епізоди романів «На Західному фронті без змін» (сторінки 62, 63, 94, 100, 102, 184, 193) і «Людини і зброї» (сторінки 79, 83, 86, 99, 105, 112, 120 та ін.).

Розглядаючи своєрідність структури аналізованих романів, необхідно звернути увагу на співвіднесеність таких літературознавчих понять, як автор і герой. Деякі дослідження з цієї проблеми наявні в теорії стилю. Наприклад, цікавими є теоретичні роздуми Н. Драгомирецької, в яких вона осмислює індивідуальний творчий досвід письменників і досвід епохи XIX ст. до XX століття включно, несподівано закінчуються твердженням, що «автор – це перехід «героя» в автора, а герой – перехід автора в героя» [5, с.15]. Звичайно, проблема автора і героя є складною в теорії

літератури. Але переважна більшість літературознавців вважають, що спільність ознак між автором і героєм існує, але ототожнювати ці поняття не можна. Чому? Тому що герой завжди створюється за законами типізації. Тому-то герой, як поняття, ширше і глибше образу автора. Тут можна стверджувати, що в таких аспектах часто проявляються автобіографічні риси в образах головних героїв. Це стосується Бертра, Боймера і Колосовського. У цьому випадку доречно навести судження І. Франка з приводу його дитячих оповідань. Він зазначав, що в їх основу були покладені факти його життя, але ототожнювати їх героїв з особою автора не можна, бо в них наявні «артистичні змагання». Письменник мав на увазі елементи художньої вигадки і принципи типізації. Для романів же А. Барбюса, Е. Ремарка й О. Гончара персонажі – це їх товариші по зброї, по окопах, а часто й по світовідчуттях. Модальний аналіз антивоєнних романів указаних авторів підтверджує цю точку зору.

Стверджуючи генетичний і типологічний зв'язки роману «Людина і зброя» з антивоєнними романами А. Барбюса й Е. Ремарка, можна констатувати, що пошуки аналогій, прихованих запозичень чи ремінісценцій в його творчості є малопродуктивними. Чому? Бо в романі О. Гончара помічаємо потужну перетворюючу силу художника, яка не залишає незмінними жодного мотиву чи образу попередників. А тому саме через становлення категорії відносин автора і героя можна простежити серйозні стильові зрушення в аналізованих романах.

Важливу функцію в стильових особливостях антивоєнних романів виконують діалоги-диспути. Голос оповідача переводить сприйняті ним діалоги-диспути в загальнолюдський план. Наприклад: «Барк, притискаючи до грудей свій казанок, гаркнув Вольпатові:

– Отже, ти кажеш, що там, звідки ти вернувся, всі падлюки?

– А які саме? – крикнув Блер, і дощовий шквал, зміцнівши враз, поніс його слова. – Яких саме ти бачив падлюк?

– Усяких... – почав Вольпат, – І до того ж... там її надто багато! Хай йому чорт!..

– Це ти про тих, що відсижуються в тилу?

– Атож!.. Усякі служби, підслужби, управління, центри, канцелярії, групи. Як тільки опинишся там, то бачиш: скільки людей – стільки й служб, які відрізняються тільки назвами» [1, с.108-109]. А далі читаємо загально-людський аспект оповідача: «Отож, усі ці хлюсти, які вештаються там і псують папір, напрасовані, в офіцерських шинелях, в черевиках, їдять тонкі страви, заливають пельку доброю горілкою, ... а ввечері укладаються спати на перинах і читають газети. І потім ця погань казатиме: – Я був на війні» [1, с. 109].

Аналогічні діалоги-диспути помічаємо і в романі Е. Ремарка:

«– Одне хотів би я знати, – каже Альберт, – чи почалася б війна, якби кайзер сказав «ні»?

– Я певен, що війни не було б, – утречаюсь я, – та для цього треба, щоб він її не хотів.

– Ну, хай не він сам-один, а ще двадцять-тридцять чоловік у всьому світі сказали б «ні», тоді війни не було б?

– Напевне, – погоджуюсь я, – тільки саме оті люди

й захотіли війни» [7, с.144]. Своєрідним голосом оповідача завершується діалог: «...ми майже всі – прості люди. І у Франції більшість населення теж робітники, ремісники, дрібні службовці. Навіщо якомусь французькому слюсареві чи шевцеві нападати на нас? Ні, це все вигадують уряди. Я зроду не бачив жодного француза, поки не опинився тут, і більшість французів не бачили нас. Їх теж ніхто не питає, як і нас» [7, с. 145].

На відміну від А. Барбюса й Е. Ремарка, О. Гончар використовує діалоги-диспути в більш активному аспекті. Наприклад: «Духнович несподівано робить рукою різкий жест.

– Відступайте! Я прикриватиму! – в руці в нього зблискує вже вихоплена з протигазної сумки граната. Пробую отямити його.

– Дай сюди гранату.

– Не дам. Ти йди. Тобі вести людей. Ідїть! Я дожену! – кричить він уже на всіх. І, щоб зрушити нашу занімілість, при нас різко вишарпує, вириває з гранати чеку» [2, с. 315].

У діалогах голоси звучать майже одночасно, а думки контрастують одна одній або поглиблюють думки про добро і зло. Відштовхуючись від сцени дискусії двох персонажів, автор-оповідач своєрідно її вісвітлює. Підтримуючи рух думки, що народжується в процесі діалогу, він акцентує увагу на її загальнолюдський зміст, що надає дискусії епічну значущість.

Головна роль оповідача в антивоєнних романах, який з симпатією прислуховується до народних голосів (саме тут помічаємо явище «багатоголосся», «поліфонії»), в тому, щоб збирати «розсипану» в діалогах народну мудрість, показати думки, настрої, стан персонажів у часи жорстоких випробувань.

Тут головними фольклорними жанрами, що сприяють розкриттю характеру солдатів, стають прислів'я, приказки, різного роду афоризми, близькі уснопоетичній творчості. Все це поглиблює настрої різних прошарків населення в роки війни, дозволяє з'ясувати розвиток свідомості в цілому. Але якщо в романі О. Гончара «Людина і зброя» фольклор – це один із джерел його своєрідності, то в романах А. Барбюса «Вогонь» й Е. Ремарка «На Західному фронті без змін» він є важливим структурним елементом. Якщо західні митці акцентують увагу на окремих фольклорних елементах, то О. Гончар використовує уснопоетичні образи й мотиви, наповнюючи роман народними мелодіями й фарбами. В аналізованих романах малі фольклорні жанри слугують створенню виразної мовленнєвої характеристики персонажів.

Важливо простежити взаємозв'язок барбюсівсько-ремарківської й гончарівської поетики з фольклором, який знаходиться в основі їх образно-мовленнєвої системи. Так часто метафори й порівняння мають специфічно-військове забарвлення: «...у темряві, скорчившись, насторожившись, сидять, оповиті морозом, люди в окопах передових постів, обриси яких вирізняються, мов розтрощені щелепи» [1, с.123]; «Страшний вибух спалахує просто перед нашими обличчями, і вогненна заслونا здіймається вздовж усього насипу» [1, с. 222]; «Нас шмагає вогняний буревій, град снарядних осколків летить у сіро-жовтий хаос, і звідти лунають гострі, ніби дитячі,

зойки поранених» [7, с.189]; «Освітлювальні ракети ще й досі здіймаються в небо і кидають нещадне світло на скам'янілий краєвид – осяяні холодним промінням кратери, мов на Місяці» [7,с.101]; «Коли наліт припинявся, валка машин знов виривалась на дорогу, побиту, бакаювату, нещадно підкидаючи в кузовах закривавлені юнацькі тіла» [2, с.159]; «Металевий град все густіше вицокує по фермах» [2, с.127].

У пейзажних замальовках: «Мжичить, стоїть туман, у повітрі багато випарів, іде дощ. А коли й вигляне сонце, то швидко й згасає на цьому великому мокрому небі» [1, с.153]; «Коли вранішня зоря похмуро, немов грозовий вечір, розпростерла над нами крила, під чорними, наче сажа, низькими хмарами, виринули, ніби знову постаючи з небуття, стрімкі береги, сумні й брудні» [1,с.199]; «Ввечері стає душно, земля пашисть спекою. Коли вітер віє до нас, ми чуємо дух крові, важкий, огидно-солодкий» [7, с.102]; «Місяць опустився ще нижче, розбух червоно, а стерні й досі горіли, і моторошно було дивитись, як стелиться, клубочиться по улоговині важкий рудаво-червоний дим» [2, с. 183]; «Не від сонця, що зійшло із-за верб, а від крові студентської червоніла цього ранку Рось» [2, с.152].

При описах солдатів: «Щоки його були подряпані об колючий дрїт, руки в крові, великі грудки землі позабавались у складки його одягу, а весь він пропах трупним духом» [1, с. 201]; «Голова його лежить на купі бруду; він насупив обличчя, забруднене пасмами глейкого розкуйовдженого волосся й чорною скипілою кров'ю...» [1, с. 201]; «...один із них падає на рогачку загородження, високо піднявши обличчя. Тулуб осідає, руки складені так, наче він зібрався молитись. Потім тулуб падає назад, і тільки відірвані по лікоть руки висять на дроті» [7,с.95]; «Він іще дихає, тихо дихає. Обличчя в нього мокре, він плаче» [7, с. 50]; «Його широке обличчя в цій рідкій русявій бороді було незвично блідим, і сам він у білій госпітальній сорочці був якийсь мовби посвітлілий» [2, с.185]; «Утихий, заспокоєний перед нею лежав. Очі прикриті, спрагли губи вже не просять води» [2, с. 249].

Поетику аналізованих романів зближує з поетикою народнопоетичної творчості і низка інших суттєвих ознак: багатство розгорнутих порівнянь, паралелізмів, персоніфікацій, наявність фольклорної символіки.

Згадані художні засоби, будучи фольклорними за своїм походженням, мають досить довгу літературну традицію. Тут помічаємо діалектичний взаємозв'язок традицій класичної літератури з фольклором. Наприклад, розгорнуті порівняння, що сконструйовані на народнопоетичному принципі, як правило передають у вказаних митців найскладніші душевні переживання персонажів та їх вчинки.

Надзвичайно органічною для поетики антивоєнних романів є різноманітні персоніфікації. Як і в народній творчості, в романах А. Барбюса, Е. Ремарка й О. Гончара облік живої істоти приймає смерть: «Цей труп здається чистим на цьому звалищі: він іще гнучкий і хилить набік голову, коли його ворущать, немов хоче вибрати зручнішу позу; це справляє чудне враження, ніби він менше мертвий, ніж усі інші» [1, с. 140]; «Бертран! І він знайшов смерть, виконуючи, як

завжди, свій обов'язок. Кінець кінцем він знайшов смерть на полі бою! Смерть надала цьому чоловікові, такому гарному і спокійному, страхітливого вигляду» [1, с. 237]; «Стоїмо біля ліжка Кеммеріха. Він помер. Обличчя в нього мокре від сліз. Очі напівзаплюшені, вони жовті, як старі кістяні гудзики» [7, с. 51]; «То було тіло, що могло б стати натурою для античних різьбярів, ... а тут воно лежало зневічене, порване, – в самому розквіті юності, приречене на смерть і гниття» [2, с. 189].

Автор-оповідач в А. Барбюса, Е. Ремарка й О. Гончара – це своєрідний диригент, що організовує людські голоси в єдине ціле. Він чує звучання кожного, художньо тонко розрізняючи в звуках людської мови її правду і фальш. Оповідач нетерпеливо чекає від кожного персонажа відповідь на приховані або відкриті таємниці життя. Здається, що всю систему персонажів він втягує в «голосові» випробування, по черзі ставлячи своїх героїв у позицію, в якій кожен починає висловлювати свою думку. Інколи створюється какофонія, дисгармонійний шум: оповідач обережно розбирається в думках і розглядає їх не лише як особисті погляди на життя, але й народне, загальнолюдське розуміння воєнних колізій.

Мета авторів антивоєнних романів – максимально наблизитися до об'єкту. Епітети точні, конкретні, фіксуючі стан кожного одиничного явища у відтворюваний момент. Порівняння і метафори втрачають умовність, набуваючи прямого значення: вони зближують небо і землю (всі явища) не за подібністю, а за єдиною природою подій. «Окопи, що в'ються в долині, подібні до сейсмичних розколин. Здається, немов на руїнах від землетрусу вивернуто цілі вози якихось дивних речей. І навіть там, де немає трупів, сама земля схожа на труп» [1, с. 239]; «Вітер надії, що летить над згарищами й понівеченими полями, шалена лихоманка нетерпіння, розчарування, болючий жах смерті й незбагненне питання: чому?» [7, с. 189]; «Хмари низько висять над водою, вітер хвилю жене, і весь простір води вилискує хвилями, як рілля. Пружинять, б'ються на вітрі верболози, біля них купами позбивались поранені, чекаючи переправи... Правда, хмарно зараз, небо насупилось, низькі хмари аж черкають високу могилу Тараса, виснуть над дніпровною широчинню» [2, с.161].

Антивоєнний роман покликаний протистояти численним вбивствам, кривавим трагедіям, спрямувати дух людський до вершин власної величі. Тому-то його герої прогнуть своїми діями пришвидшити закінчення війни (особливо в романах О. Гончара).

Залишаючи «автора» як особу в повістуванні, якій притаманні свої оцінки, особистісні узагальнення, ми не зрозуміємо всієї необхідності й значущості стильових зрушень в антивоєнних романах без багатогранного їх аналізу. Але тут можна погодитись з думкою літературознавця, який стверджує, що «будь-яке трактування твору мистецтва ... не може претендувати бути остаточним» [6, с. 87].

На відміну від своїх попередників (І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, А. Тесленка, Ю. Яновського), які використовували окремі фольклорні мотиви і вводили їх у фольклорну систему художнього мислення, О. Гончар прагнув орієнтуватися

не лише на певні образи фольклору, скільки на метод образної системи фольклору. Але скільки б ми не вивчали «детермінанти» літературного твору, цим ми ніколи не вичерпаємо до кінця всіх елементів надзвичайно складного літературного явища» [4, с. 28].

Потужна фольклорна мовна стихія О. Гончара (використання мовних зворотів, що створювали враження епічної повноти образів) опосередкована книжково-літературними формами мови, народний тип мислення – типом художнього мислення, що виражав воєнний конфлікт епохи.

Стильовий перехід Барбюс – Ремарк – Гончар науково важливий і цікавий по-своєму. Слід митців, що створили антивоєнний роман з небувалої сили гуманістичним пафосом, свідчить про творчого і духовного наступника. Йти до О. Гончара від А. Барбюса й Е. Ремарка – це означає розглядати творчий процес з активними авторами й героями на новому етапі розвитку. Це означає простежити як безперервно здійснюється під впливом соціально-політичних подій активізація в творчому процесі співвідношення автор-герой. Якщо західні автори діяли в межах критичного реалізму з використанням елементів натуралізму, то український прозаїк – в аспекті реалізму-неоромантизму. Цей процес відбувався у внутрішньому світі автора і означав активну й цілеспрямовану функцію героя.

А. Барбюс, Е. Ремарк й О. Гончар створили унікальні антивоєнні твори засобами реалістичного стилю. Вони переконливо виразили антивоєнну ідею, зробивши її своєю висхідною дослідницькою позицією, зосередивши ідею на складових образі (образ і його значення, предмет і його ідея). Романи, набувши своєї активної природи, стали критичним пізнанням світу, а стиль – вираженням антивоєнної ідеї.

Якщо розглядати зовнішній, сюжетно-тематичний зв'язок, то важко помітити в романі О. Гончара суттєву спільність з А. Барбюсом й Е. Ремарком. Може здатися, що О. Гончар просто «переклав» барбюсівсько-ремарківський сюжет і використав його образи. Але тільки аналіз входить у сферу стилю, все виявляється значно складнішим, своєріднішим, будь-який образ сприймається як специфічна полеміка із західними митцями.

В О. Гончара – реалістично-романтичний стиль, в А. Барбюса й Е. Ремарка – реалістично-натуралістичний стиль. В О. Гончара помічаємо яскраві неоромантичні узагальнення, мова А. Барбюса й Е. Ремарка порівняно з ним здається статистично біднішою, тобто фарби гончарівської мови більш різноманітніші, завуальовують конкретність явищ, в яких знаходить вираження діалектична єдність конкретного й загального. Наприклад, в О. Гончара: «Вдосвіта, коли розвиднілось, дощу вже не було, небо виядрювалось з-під хмар. Над студбатівськими окопами звисало яблуневе гілля, обважніле від зелених плодів та рясної роси. Коли противник, починаючи день, сікунув з кулеметів по садках, то роса посипалась, як дощ, а яблука-зеленчаки падали студентам просто в окопи» [2, с.107]. В А. Барбюса читаємо: «Це безкрай простір, де сонце й хмари розкидають чорні й білі плями, подекуди невиразно виблискує – це стріляють наші батареї. На якусь мить геть увесь про-

стір заблищав короткими спалахами. Потім на мить частина поля сховалась під тьмяною білястою запоною» [1, с. 195]. А в Е. Ремарка: «Рівні луки, поля, обійстя; ген під обрієм пролягає дорога і там, на тлі неба, іде самотня підвода. За шлагбаумом чекають селяни, дівчата махають руками, діти граються біля залізничного насипу, дороги стеляться крізь лани, хороші дороги, не розбиті снарядами» [7, с.118].

Концептуальні не лише портретні, але й вікові штрихи. В А. Барбюса в метафорі за подібністю: «Пробую глибоше заглянути в деякі обличчя, у внутрішні переживання цих людей, фігури яких безладно рухаються у п'ятні, як тіні. Але це не вдається. Обличчя стають непроникливі» [1, с.167]. Ця ж ідея по-іншому виражена в системі виражальних засобів у романі Е. Ремарка «На Західному фронті без змін»: «Франц Кіммеріх, йому дев'ятнадцять з половиною років, він не хоче помирати... Обличчя в Кіммеріха блякне, він лежить у подушках такий блідий, що аж світиться. Губи тихо ворухнуться» [7, с. 50]. Аналогічний поетикальний аспект спостерігаємо і в романі О. Гончара «Людина і зброя»: «Багатирського, видно, здоров'я хлопець. Кров дзюрить з нього, як із вола, життя витікає, а він живе. Нутроці всі йому порвано, груди порвані, а серце стосило б'ється, не хоче вмирати. Хрипить, хапає ротом повітря» [2, с. 248]. В романах між героями майже відсутня вікова відстань і різниця в рівнях розвитку, в цьому сенсі вони зближені і мертві залишаються молодими.

У відображенні портретів і жестів персонажів використаний зближуючий прийом контрасту крупного і дрібного; «тонкого» і «товстого», фізичної сили і фізичної слабкості, захопленості і зосередженості, строгого і легковажного. Про певні тотожні жестові елементи свідчать текстові фрагменти аналізованих романів: «Вандерборг, звичайно спокійний, кричить мені: – Як бачиш: я ось! Моя черга ще не прийшла. І,

мов божевільний, він розмахнувшись, ляскає мене по плечу. Я його розумію.» [1, с. 62]; «Детерінг хапає гвинтівку і прицілюється. Кач підбиває її вгору і кричить: – Чи ти сказався? Детерінг тремтить і відкидає гвинтівку» [7, с. 67]; «Рука пораненого, помацавши на животі, витягла з кривавого мотлоху якусь закрутку, чорну, маленьку. – Візьміть, будь ласка. Поля догадалась: оце він і є, медальйон смерті» [2, с. 248].

Висновки. Художня концепція і стиль антивоєнних романів А. Барбюса й Е. Ремарка народжувалися в атмосфері подій Першої світової війни й європейських революцій. У складній системі образів, метафор й асоціацій головну роль відіграє глибинний сенс структури їхніх романів. Стильові переходи А. Барбюса, Е. Ремарка – О. Гончар важливі тим, що в них виразно розкривалися людські виміри рядового солдата. Відбувається переосмислення воєнного конфлікту (в О. Гончара) на більш високому рівні моральних вимог. Художньо-виразні засоби аналізованих романів створюють систему, і кожен із елементів цієї системи не ізольований від інших її елементів. Риси народності антивоєнних романів проявляються в усіх компонентах стилю (мова, характери, природа, воєнний побут, інтер'єр), особливої уваги заслуговує народна мова (особливо це стосується А. Барбюса й Е. Ремарка). Мова повістування й діалогів – динамічна, народна, правдива, точна з властивою їй спостережливостю, глибиною, почуттєвістю знання предмета. Влучність діалогічних характеристик в романах основана на глибокому знанні народної мови, на знанні складності й своєрідності її структури. В антивоєнних романах – головний образ внутрішнього світу солдата, але створений він по-різному.

Текст О. Гончара близький барбюсівсько-ремарківському лаконічності воєнних епізодів, динамічним ритмом, виразними паузами, повторами слів, роздумливою інтонацією, метафоризацією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барбюс А. Вогонь. К.: Молодь, 1974. 303 с.
2. Гончар О. Твори: в 7 т. К.: Дніпро, 1987. Т. 4. 589 с.
3. Гуменний Микола. Поетика романного жанру Олеса Гончар: проблеми типологій: монографія. К.: Акцент, 2005. 240с.
4. Дима Александр. Принципы сравнительного литературо-

- ведения. М.: Прогресс, 1977. 204 с.
5. Драгомирецкая Н. В. Автор и герой в русской литературе XIX-XX вв. М.: Наука, 1991. 382 с.
6. Лихачев Д. С. Еще раз о точности литературоведения. Русская литература. 1981. N1. С. 84-88.
7. Ремарк Е. М. Твори: в 2 т. К.: Дніпро, 1986. Т. 1. 573 с.

REFERENCES

1. Barbus Henry. Fire. K.: Youth, 1974. 303 p.
2. Gonchar O. Works: in 7 vol. K.: Dnepr, 1987. Vol. 4. 589 p.
3. Humennyi M. Poetics of O. Gonchar's novel genre: problems and typologies. K.: Aktsent, 2005. 240 p.
4. Dima A. Principles of comparative literature. M.: Progress, 1977. 204 p.

5. Dragomiretskaya N. V. Author and hero in Russian literature of the XIX-XX centuries. M.: Nauka, 1991. 382 p.
6. Lihachev D. S. Once again about the accuracy of literary criticism. Russkaya literatura. 1981. N1. P. 84-88.
7. Remarque Erich Maria. Works: in 2 vol. K.: Dnepr, 1987. – Vol. 1. 194 p.

Secrets of stylistic coloring (A. Barbusse, E. Remarque, O. Gonchar)

M. Kh. Humennyi, V. Yu. Humenna

The article is devoted to the study of the secrets of stylistic coloring in the anti-war novels of A. Barbusse, E. Remarque and O. Gonchar. It was found that the writers creatively use the dialogue and monologue speech of the characters, their portrait characteristics, metaphorization of texts. Their focus is always on the individual as the object of concentration of the forces that characterized and shaped a particular period of time. The correlation of such literary concepts as the author and the hero is traced. Particular attention is paid to the powerful transforming force of O. Gonchar, which does not leave unchanged any motive or image of predecessors. It is proved that the author-narrator of these artists is a kind of conductor who organizes human voices into a single whole. It is noted that the poetics of the analyzed novels is brought closer to the poetics of folk poetry by the richness of detailed comparisons, parallelisms, personifications, the presence of folk symbols.

Keywords: author's digressions, personality, concrete-historical conditions, author, hero, tradition, metaphorization.

Хронотопічні особливості роману Панаса Мирного «Повія»

К. Р. Хачатурян

Харківський державний автотранспортний коледж, м. Харків, Україна
Corresponding author. E-mail: kartinka13210@ukr.net

Paper received 03.11.20; Accepted for publication 16.11.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-240VIII71-04>

Анотація. Стаття присвячена проблемі художнього часу і простору у романі Панаса Мирного «Повія». Докладне вивчення цих питань дозволяє описати й належно зінтерпретувати не лише важливі особливості архітекtonіки роману, а й засади характеротворення письменника, зрозуміти саму природу реалістичної манери письма. Саме художнє освоєння дійсності передбачає розвиток, певну модифікацію всіх елементів художньої системи, зокрема хронотопу. Хронотоп роману Панаса Мирного відповідає загальній орієнтації літератури цього періоду на створення типових картин дійсності, типових характерів у типових обставинах.

Ключові слова: роман, реалізм, хронотоп, художній час і простір.

Вступ. Кожний етап історичного розвитку людства потребував розуміння часу, і власне це розуміння втілювалося у найчисельніших сферах художнього відображення реальної дійсності. Процес освоєння категорії часу й простору та їх подальші зміни у літературному творі відбувалися ускладнено. Однак слід зазначити, що саме час і простір є тими формально-змістовими категоріями, що структурують художній текст, надають йому певної цілісності.

Художній час і художній простір – одні з важливих компонентів структури художнього світу письменника. Ці категорії ще недостатньо вивчені, хоча історія їх вивчення складає більш ніж пів-століття. Вивчення часо-просторової організації художнього твору входить до багатьох оцінок критиків, в яких вивчається світ письменника. Час і простір – дуже важливі філософські категорії, які вже давно визначені в літературі як архетипні образи, які посідають ключове місце в творчості письменника.

Відомий літературознавець М. Бахтін зауважив, що «в літературно-художньому хронотопі час і простір зливаються в осмислене і конкретне ціле. Час утілюється, стає художньо-зримим, а простір – втягується у рух часу, сюжету, історії. Властивості часу проявляються у просторі, а простір – осмислюється і вимірюється часом» [1, с. 234].

Короткий огляд публікацій з теми. Дослідженню художнього часу й простору присвячені роботи Л. Андрєєвої, М. Бахтіна, Н. Гея, О. Кандрашкіної, Ю. Лотмана, З. Тураєвої та інших. В українському літературознавстві теоретичні уявлення про художній час і простір літературних творів розроблені в роботах Н. Копистянської, Ю. Кузнецова, С. Скиби. Ще не були об'єктом дослідження у цьому плані романи Панаса Мирного, зокрема роман «Повія».

Особливої уваги заслуговують аргументації дослідників про те, що найбільш повне розгортання хронотоп отримує саме в жанрі роману. Д. Френк у статті «Просторова форма в сучасній літературі» зазначає, що сучасна література, особливо жанр роману, в своєму еволюціонуванні виявляє тенденцію до просторової форми. Дослідником фіксується втрата «часового виміру» як спроби піти від історизму реальної дійсності та заміни його суто просторовими зв'язками. Науковець зазначає, що література прагне «наскільки можливо, подолати час як специфічну умову їх сприйняття» [2, с. 197]. Введений ним термін «просторова форма» вельми вдалий для характеристики типу естетичного бачення в літературі і мистецтві ХХ століття.

Дослідник Д. Кестнер стверджує, що «просторовість»

оповідних жанрів проявляється найбільшою мірою в романі, внаслідок чого саме роман слід розглядати як досконалу модель просторових відносин в художніх текстах [3, с. 21-22].

В даному випадку цілком доречною є теза В. Топорова, яка доводить, що «на сьогодні вимальовуються перспективи особливої «спеціалізованої» поезики, яка відсилає як до самого тексту, так і до «правил» його прочитання (літературознавчо-читацький аспект) крізь призму «просторовості».

Концептуально важливим є розгляд особливостей відтворення категорій простору і часу, що розвиваються, видозмінюються від роману до роману. Особливості створення хронотопу обумовлені різними аспектами, в основному жанрово-стильовою специфікою твору. Те, що характер умовності часу і простору більшою мірою залежить від роду літератур, підтверджують багато літературознавців [4, с. 49].

Говорячи про жанр роману, М. Бахтін відзначав, зокрема, «докорінну зміну тимчасових координат літературного образу в романі», «нову зону побудови літературного образу в романі, саме зону максимального контакту з сучасністю в її незавершеності» [5, с. 121]. З цього можна зробити дуже важливий висновок: «Однією з основних внутрішніх тем роману є саме тема неадекватності героєві його долі та його стану. Сама зона контакту з незавершеним теперішнім і, отже, з майбутнім створює необхідність такої розбіжності людини із самою собою. У ньому завжди залишаються нереалізовані потенції та нездійсненні вимоги...» [5, с. 122].

Висновок цей, на наш погляд, дуже важливий для дослідження романістики Панаса Мирного, сюжетна колізія якої заснована на неадекватності духовного потенціалу героїв тим обставинам, в які вони поставлені сучасною їм дійсністю. Звідси – неможливість тотожності свідомості навколишнім буттям, відчуття часу як перелому, переходу з однієї епохи в іншу.

Метою нашого дослідження стало вивчення хронотопічних особливостей роману Панаса Мирного «Повія»

Матеріали та методи дослідження. При проведенні дослідження нами використано дані літературних джерел та дані проведених наукових досліджень щодо основних підходів та принципів у виборі методів дослідження.

Результати та їх обговорення. На початку ХХІ століття теорія художнього часу і простору знаходиться у стані інтенсивного розвитку. Виникають нові концепції, гіпотези; спостерігається збільшення кількості робіт, прямо або протилежно пов'язаних з розробкою проблем функціонування категорій часу і простору в

художньому тексті. Посилена увага до цих категорій пов'язана з тим зростаючим значенням, яке вони мають для сучасної людини, її самовизначення та визначення свого місця в цьому світі. Крім того, ця орієнтація вчених відповідає напрямку процесів, що відбувалися в літературі ХХ століття.

Романи Панаса Мирного – унікальне явище в мистецтві слова. Й сьогодні вони привертають увагу літературознавців не тільки психологічною розробкою характерів, поезією прози, але й глибоким філософським естетизмом, котрий об'єднує в собі авторське сприйняття людини, природи, культури.

Романістику Панаса Мирного відрізняє особливе трактування художнього часу і простору, що обумовлене стильовими особливостями епохи, приналежністю до реалізму, творчою індивідуальністю, національною ментальністю письменника. Подане явище отримує широке розповсюдження на весь літературний процес.

Цікавим об'єктом для вивчення такого типу дослідження є роман Панаса Мирного «Повія» – унікальне явище в мистецтві слова. Й сьогодні він привертає увагу літературознавців не тільки психологічною розробкою характерів, поезією прози, але й глибоким естетизмом, котрий об'єднує в собі авторське сприйняття людини, природи, культури.

В основу фабули роману покладено реальні події, що відбувалися в Україні наприкінці ХІХ – початку ХХ століття. В художній структурі твору особливу роль відіграє організація часу й простору, в котрій знаходить відображення національне світобачення українського народу.

Людина і всесвіт, людина у всьому різноманітті її зв'язків з природою, людина в її історичній обумовленості – всі ці проблеми мають безпосереднє відношення до поетики простору і часу роману Панаса Мирного «Повія». Хронотопічні образи включають нас до складного світу, художня багатовимірність якого передбачає і багатовимірність авторського розуміння дійсності.

Відчуття реальності зображуваних подій досягається за рахунок використання автором певних форм конкретизації хронотопу, в якості яких виступають, по-перше, «прив'язка» дії до реальних історичних орієнтирів, зокрема, до православного календаря (фоном для розгортання сюжетних подій твору Панаса Мирного «Повія» стає реальний час – осінь, напередодні Святого Пилипа (27 листопада), і, по-друге, точне визначення «циклічних часових координат пори року і часу доби» [6, с. 100], наприклад: «На ранок Христа не знає, де ходить, що робить. Почування чогось лихого і разом доброго її душу морочить» [6, с. 306]. Таким чином, художній час роману представляє собою результат суміщення умовної хронології його дії, розрахованої за реальним календарем, і хронології реально-історичного часу (осені 1878 року), впродовж якого Панас Мирний працював над рукописом. Саме тому героїня роману вільно переступає кордони листопада-грудня 1878 року та відгукується на події подальших років – саме тих років, впродовж яких було написано роман. Панас Мирний детально вивіряє кожен мить романних епізодів, сміливо розсуває рамки часу і майже непомітно для реципієнта насичує його новою реальністю. Не дивно, що самі принципи зображення організації розповіді знаходяться в тісному взаємозв'язку з уявленнями Панаса Мирного про характер дійсності та сучасної людини.

Для Панаса Мирного пореформене десятиліття – не

тільки період великих змін та зрушень, а й час незрозумілості майбутнього, період, коли буття країни залишалося незрозумілим, коли виразним є лише те, що є сумнівним стосовно щасливого майбутнього.

Пореформена доба Панаса Мирного – це не визначений, а головне – збуджуючий час, коли з'являлися надії та ілюзії та – з особливою гостротою – повсякденні питання українського життя, котрі перепліталися з загальнолюдськими – «вічними», «капітальними». Письменник в теперішньому – в реальному житті України кінця ХІХ століття бачив нерозв'язані завдання, які грозою стояли в майбутньому. Такі ж соціальні і моральні завдання стоять і перед героями роману «Повія», хоча й переломлюються в свідомості кожного по-різному.

Світ романістики Панаса Мирного – це модель життя. В житті письменник виокремлював реальність та глибоко сховану дійсність.

Реальність і дійсність – це однопорядкове, але не тотожне поняття. Якщо реальність – це те, що ми можемо побачити (видима реальність), то дійсність (уявна) розуміється тільки при мікроскопічному, тобто максимально уважному прочитанні, з багаторазовими поверненнями до вже прочитаного, тому Панас Мирний розігрує свою зустріч з читачем як захоплюючу шахову партію. В цьому випадку велике значення надається просторовому тексту, який має план вираження і план змісту, які підкорені єдиному надзавданню – передати певний зміст від автора до читача в адекватній для цього змісту формі.

Лексема простір досить мало вживається в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ століття, оскільки цей термін є більш філософським, аніж літературним. Творчість Панаса Мирного в цьому плані не виняток. У словнику роману «Повія» Панаса Мирного простір як слово зустрічається чотири рази, наприклад: «Весело проходить свято при щасті, при достатках, а коли горе налягло на душу, коли туга за серце кусає — тоді і свято не в свято! Час, як безногий чоловік, лізе, туга та горе гадюкою в'ється біля серця, безодраді думки обіймають голову. У будень хоч буденні клопоти розіб'ють їх, а в свято ніщо не заборонене — простір їм, розкіш» [6, с. 36]; «А як їх зменшиться, то тоді і нашому братові дворянинові, — казав Лошаков, — буде більший простір у земських справах; тоді ми і всяким верховодам мусимо утерти носа» [6, с. 361]; «Тихий простір і незамутна тиша, видно, не дуже-то тягли до себе молодих баратинят, і вони, поховавши батька, розлетілися швидко туди, звідки знову прилинули» [6, с. 410]; «Задумувалася і Христа про свою поїздку в Веселий Кут. Хата її здавалась такою тісною та душною, город — курним та непривітним, їй хотілося на простір, на безкрає поле, над яким тільки вітер грає та сонце пересипає золотом - і промінням, на широкі луки, що вкрила трава їх, наче шовковим килимом, у темні кучеряві гаї, у непрохідні ще темніші ліси, що здалека здаються такими синіми» [6, с. 416]. Варто зауважити, що більшою мірою модель простору зображено тоді, коли героїня перебуває у негативному психологічному стані.

Говорячи про простір у мовній картині світу письменника, ми будемо мати на увазі не лексему простір, а просторову модель, реконструкція якої передбачає експлікацію змісту основних просторових концептуально значущих слів, образів і мотивів, у тому числі пов'язаних з їх різними характеристиками (форма, позиціонування, обумовленість ліричним «его»).

В результаті останніх досліджень в галузі когнітології простір представляється антропоцентричним, оскільки з

самого початку він був виділений для відображення того, що відбувається навколо людини, спостерігача, оповідача. В цьому плані антропоцентричність художнього простору розуміється як зв'язок з мислячим суб'єктом, що сприймає навколишнє середовище і усвідомлює простір, і з його точкою зору і є однією з найважливіших його характеристик. В цьому плані простір, в контексті творчості Панаса Мирного має внутрішній характер, оскільки є антропометричним показником якості людського буття. В цілому для роману Панаса Мирного характерні також глибокий психологізм, рефлексія, ретельний самоаналіз, «анатомування» душі і власного «Я». З урахуванням вищезазначених прикмет і ознак категорії простору Панаса Мирного можна виділити дві основні складові антропоцентричної просторової моделі:

1) пізнавальний або абсолютний, тобто простір світобуття, структуру якого можна представити як власне простір та навколишній простір. «Я» виступає як суб'єкт дійсності, і простір іншого буття, сюди ж відносимо і кордонний простір;

2) суб'єктивний (психологічний), або простір ліричного героя.

Просторово-часовий континуум художнього світу роману Панаса Мирного структурується за принципом реалістичного хронотопу: географічно чітко окреслений простір, який чітко вписується в заданий соціально-політичними та історичними подіями конкретний час і має виражені суспільно-соціальні риси.

Художній світ Панаса Мирного істотно відрізняється символічністю персонажів, ситуацій, деталей і головне – їх підпорядкованості єдиній художній думці, розкриттю якої він і служить.

Інтерпретація просторових символів в романі «Повія» сприяє більш глибокому проникненню в особливості хронотопу твору письменника. При розшифруванні знакової системи роману відбувається сприйняття знакового аспекту (архетипіки, образів) структури твору через відношення до хронотопу. Говорячи про об'єктивність цих характеристик, ми не забуваємо про те, що один і той самий текст і різноманітні його параметри неоднаково сприймаються різними індивідами, різними групами, прошарками суспільства, а також представниками різних культурно-історичних епох. Але ці обставини не виключають необхідності пошуку загальних закономірностей, обумовлюють принципову можливість функціонування твору мистецтва як естетичного феномена.

Вихідною тезою будь-яких міркувань щодо властивостей художнього простору є визнання того загального положення, що, будучи відображенням реального простору, він одночасно виступає в якості одного з модусів авторської картини світу і змістоутворюючого компонента ідейно-художнього змісту твору, подібно до того, як і художній час, будучи відображенням часу реального, також відіграє певну роль в реалізації авторської концепції.

Простір кожного персонажу роману «Повія» наявний в тексті експліцитно, тобто його характеристики представлені певними, легко відокремлюваними із загальної тканини твору текстовими одиницями. Самі ж ці характеристики зводяться до таких трьох складових:

а) об'єктивним параметрам простору (географічним, топографічним, фізичним властивостям локусу, ступенем і характером заповнювання простору тощо).

Географічний простір-простір, що має межі, але не піддається прямому спостереженню. У тексті простір представлено автором як сукупність географічних

об'єктів (країни, села, міста). Окремі об'єкти, що згадуються на сторінках роману, створюють просторове поле, в яке уміщуються і герої, і читач. «Мар'янівка розкинулася на двох сугробах, посеред котрих у долину, між густими вербами, лежав ставок» [6, с. 3]. Мар'янівка – не просто тоpos, це складний, динамічний і, більш того, антропоморфний образ. Важливою особливістю його хроноса є постійна пам'ять про минуле, жива присутність традиції, про які нагадують календарні свята, ліс, поле, сімейні цінності. Простір наповнений предметами, які символізують минуле: покоління за поколінням залишають свій слід в селі;

б) суб'єктивним сприйняттям і відчуттям простору, властивим конкретному персонажу, одним з найважливіших проявів яких є поведінка цього персонажа в даному локусі.

Письменник акцентує увагу на найважливішій антиномії «сільської прози» місто/село. У романі «Повія» протистояння міського і сільського тоposу зберігається, проте позбавлене глибинного трагізму, що відрізняє класичну традиціоналістську прозу. Тоpos міста необхідний автору як якийсь «соціокультурний негатив», у своєму творі Панас Мирний розгортає цілий спектр антиурбаністичних мотивів: місто представлено як обман, ілюзія, мана, тут героїня відчуває важкі почуття (від страху до втоми, внутрішнього спустошення, розгубленості).

Дослідження тексту роману «Повія» дозволяє говорити про наявність в ньому наступних основних категорій просторових знаків:

1) універсальні знаки - Всесвіт, природні стихії (земля, вода, вогонь, повітря) - категоріально співвідносні з природними стихіями, мають універсальну, загальнонародну семантику, що реалізує себе в тексті через ряд конкретних деталей. До універсальних відносяться знаки водної стихії - гідроніми (ставок, озеро), знаки вогню (пожежа, вогонь та ін.), знаки землі (дорога, земля, тротуар, камінь) і знаки повітря (небо, Сонце, Місяць, запахи). Даний тип знаків розсовує просторово-часові межі оповіді, створює в романі образ Всесвіту, надає універсальність конфлікту.

2) простір природи - уміщує в собі знаки, що мають категоріальний зміст «природа» (село, поле). В романі це поняття має абсолютно особливий статус: природою є будь-який простір, що знаходиться за межами міста. Простір природи несильно деталізований, він подається переважно через родові поняття, насичений універсальними просторовими знаками (сонце, вода, гори тощо). Звідси - монологічність природних знаків (у той час як простір міста є діалогічним, що поєднує в собі хронотопічні точки зору героїв), відсутність деталізації. Важливо зазначити, що ставлення до природи у Панаса Мирного є критерієм етичної сутності людини.

3) простір міста – сприймається в есхатологічному ключі: нецільність, роздрібнення світу відображає його рух до ентропії, розпаду, розподілу і відчуження між людьми. Цим визначається самотність героїв, постійне прагнення до контакту зі світом і собі подібними. Просторові стратегії героїв, спрямовані на осмислення і втілення своєї ідеї, роблять місто ареною напруженого емоційного конфлікту, формують ідеологічний статус спеціальної поетики.

Варто зазначити важливість статусних позицій в романі, які визначають місце знака в просторовій поетиці письменника і пов'язані з розгортанням сюжетної дії, розкриттям характеру героїні.

Критеріями для виділення статусних позицій в романі служать смисловий макрокомпонент знаку, роль в сюжетно-композиційній структурі, системі героїв і розвитку конфлікту твору, способу вираження морально-філософської проблематики. Найбільш поширені статусні позиції: ініціальна (номінативна) «простір в просторі», пороговий.

У тексті роману Панаса Мирного «Повія» просторові знаки можуть займати одну або декілька статусних позицій, причому зміна позиції говорить про кардинальну зміну у розвитку дії, включається в ідеологічний дискурс романної оповіді. Можливі наступні шляхи зміни статусних позицій: ініціальна - простір у просторі-сакральна (хата Христі, сприйняття хати Загнібиди у свідомості Христі); ініціальна - сакральна (могилка матері Христі).

Відповідно до статусних позицій можна виділити наступні функції просторових знаків:

1) номінативний - вказує на існування побутовості локусу;

2) комунікативний - просторовий знак акумулює і передає від автора до читача понятійно-змістовний і символіко-ідеологічний компонент повідомлення. Саме в процесі комунікації актуалізуються приховані семантичні інтенції просторового тексту;

3) створення емоційного контексту; сприйняття при читанні просторового тексту - в орбіту пізнавальної напруги залучається життєвий досвід реципієнта, що говорить про здатність тексту провокувати напружену діяльність свідомості, актуалізувати особистісні переживання на основі універсального змісту;

4) функція колективної культурної пам'яті - актуалізація універсального, архетипового і конкретного, культурно-історичного змісту в зображенні взаємин між людиною і світом;

5.) просторовий текст виконує функцію коду до ідеологічного, сакрального змісту роману. Однак осягнення глибинного змісту тексту виявляється можливим лише в тому випадку, якщо читач володіє механізмами декодування і здатний адекватно сприймати закладені в тому чи іншому тексті складні семантичні комплекси.

З самого початку твору Панас Мирний змушує

реципієнта замислитись над психологією сприйняття часу людиною, над відсутністю уявлень про час у відносності того, в якому психологічному стані перебуває герої твору, звідси можна поставити таку тезу часу: ми хронометруємо своє буття не тому, що час об'єктивно існує, а тому, що наша власна «невічність» змушує поділяти все на фрагменти, частки, хвилини і в такий спосіб подовжувати внутрішній час буття людини.

Письменник ставить своїх героїв у ситуацію екзистенційного вибору, який допомагає розкрити їх внутрішній світ, оголити людські якості, проявити здатність до співчуття, що допомагало йому побачити ті загальні риси, які притаманні усім людям незалежно від їх національності, релігійних переконань, місця проживання.

Висновки. Структура часо-просторового континууму в романі «Повія» Панаса Мирного змістовна, закладена у формах хронотопу, виявляє себе перш за все як здатність часу і простору давати нову інформацію, глибше розкриває авторську художню концепцію, яку неможливо отримати іншим шляхом. Новаторство письменника виявилось, насамперед, у розширенні часопросторових координат його романів. Інформаційна насиченість, тематична розгалуженість, панорамність, проєкція на сучасність – основні стильові ознаки роману. Чіткий поділ на розділи, подієва послідовність, що не виключає перенесення дії в інші художні площини, дотримання географічних топосів становлять типовий для письменника спосіб komponування художнього світу. В аналізовану романі особливо привертає увагу характеротворча функція хронотопу, за допомогою якого розкривається внутрішній світ героїв, що співвідноситься з реальним видимим світом, завдяки чому їх образ стає виразнішим, історично зумовленим та вираженим в художньому плані.

Таким чином, можна стверджувати, що Панас Мирний відкрив для української літератури хронотоп великого світу, подолав просторово-часову замкнутість. У концепції Панаса Мирного зароджується зовсім новий в українській літературі тип художнього хронотопу, межі якого достатньо розгорнуті, який проєктує всю структуру і порядок романної складової.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики: Исследования разных лет / М. Бахтин. – Москва: Художественная литература, 1975. – 504 С.
2. Фрэнк Д. Пространственная форма в современной литературе. Зарубежная эстетика и теория литературы 1920 гг. - изд-во Московского университета, 1987 – 197 С.
3. Kestner J. The Spatiality of the novel. Detroit, 1978 P. 21-22.
4. Есин А. Время и пространство // Введение в литературоведение. под ред. Чернец Л. В. -М, 2000 - С.49.
5. Бахтин М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике // Бахтин М. Литературно-критические статьи.-М., 1986. - С.121-122
6. Панас Мирний (П. Я. Рудченко). Зібрання творів: У 7 т. Київ, 1968. Т.2. 1971.

REFERENCES

1. Bahtin M. Voprosy Literaturny i estetiki: Issledovaniya raznykh let / M/ Bahtin. - Moskva: Hudozhestvennaya literatura, 1975. – 504 S.
2. Frenk D. Prostranstveinaya forma v sovremennoy literatute. Zarubezhnaya estetika i teoriya literatury 1929 gg. – izd-vo Moskovskogo universiteta, 1987 – 197 S.
3. Kestner J. The Spatiality of the novel. Detroit, 1978 P. 21-22.
4. Esin A. B. Vremya i prostranstvo // Vvedenie v literaturovedenie. pod red. Chernec L. V. -M, 2000 – 49 S.
5. Bahtin M. Formy vremeni i hronotopa v romane. Oчерки po istoricheskoy poetike // Bahtin M. Literaturno-kriticheskie stat'i.-M., 1986. - 121-122 S.

Chronotopic features of Panas Mirnyi novel «Poviya»

K. R. Khachatryan

Abstract. The article is devoted to a problem of artistic time continuum and space in Panas Mirnyi's works «Poviaya». Detailed studying of these questions allows to describe and to interpret properly not only important features of novels' tectonics, a basis of characters of the writer, to understand the nature of a writing realistic manner in Ukrainian option. It is artistic development of reality that assumes development, a certain modification of all elements of artistic system, in particular chronotope. The chronotope of Panas Mirnyi's novel corresponds to the general orientation of literature of this period, to creation of typical pictures of reality, typical characters in typical circumstances.

Keywords: novel, realism, chronotope, artistic time and space.

Засоби експлікації емотивності концепту САМОВІДЧУЖЕННЯ/ /SELF-ALIENATION в англomовній науково-фантастичній прозі

В. П. Хома

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна
Corresponding author. E-mail: wo.loma8@gmail.com

Paper received 29.09.20; Accepted for publication 12.10.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-240VIII71-05>

Анотація. У сучасній англomовній науково-фантастичній прозі концепт САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION есплікується лексичними одиницями та засобами вторинної номінації, які відображають самотність особистості. Цей психоемоційний стан вербалізується лексемами 'alone' і 'lonely', а також такими засобами, як градація, антитеза та повтор. Слово 'alone' означає будь-який вид самотності, незалежно від причин його виникнення; а значення лексеми 'lonely' розкриває не лише фізичну ізоляцію індивіда, але й відсутність духовних контактів з іншими людьми. Самотність має і позитивний, і негативний смисл, оскільки самовідчуження може зумовити як самознищення, так і самоутвердження особистості.

Ключові слова: науково-фантастична проза, експлікація, самовідчуження, самотність.

Вступ. Одним із напрямків сучасних лінгвістичних досліджень стає вивчення засобів, за допомогою яких виражаються емоції персонажів художнього твору, оскільки емоції є своєрідною рефлексією явищ повсякденного життя людини, а також її мисленнєвої діяльності. У науковій літературі емоції визначають як одну із форм відображення, розуміння та оцінки об'єктивної дійсності, іншими словами, їх інтерпретують як особливу своєрідну форму пізнання і розуміння дійсності [6, с. 380]. Емоції виступають особливим поєднанням суб'єктивних психологічних станів особистості, що відображаються у формі переживань, відчуттів, відношення людини до світу та оточуючих. Якщо у першій половині ХХ ст. дослідження взаємозв'язку мови та емоцій мало фрагментарний характер, то в останні десятиліття минулого століття відбувся справжній прорив у даній сфері – науковцями було прослідковано тісну взаємозалежність між емоційним і когнітивним компонентами та усвідомлено їх лінгвістичну значущість [10, с. 25-26].

Дослідження феномену самовідчуження як доволі комплексного і багатоаспектного поняття, яке отримує відображення у багатьох сферах життя людини, з філософсько-антропологічної позиції, бере початок у Античності й Середньовіччі. У працях древніх філософів порушуються питання про втрату відносин між людиною і Богом, інобуття абсолютної ідеї, примат антропологічного матеріалізму, внутрішній конфлікт індивіда зі самим собою, власне самовідчуження – втрату свого власного «Я» (деперсоналізація) або відчуття непричетності до навколишнього світу, позбавленого реальності (дереалізація). На противагу західній філософській традиції, в індійській, китайській і буддистській філософіях підкреслюється необхідність самовідчуження особистості (як втрати відчуття власної суб'єктності), відмови від гіпертрофованого «Я», із наступним злиттям з деяким зовнішнім джерелом, оскільки межа між «Я» і «світ» – штучна. Тобто, самовідчуження – найважливіший і позитивний за своїми наслідками крок до злиття з Абсолютом (Атман, нірвана, Дао) [1, с. 106].

У соціально-суспільному аспекті, головною формою відчуження вважалось політико-правове відчуження і держава, яка з'явилася у результаті угоди між людьми. Суть відчуження полягала у відокремленні

від людини процесу і результатів її власної діяльності, які, згідно з К. Марксом, можна охарактеризувати як втрату відчутного зв'язку індивіда з працею, що, врешті, призводить до самовідчуження і загальної відчуженості людини від світу, у якому вона живе [7, с. 107].

Актуальність вивчення концепту САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION зумовлюється тим, що у сучасному суспільстві відбуваються серйозні зміни у людській свідомості, поступове фізичне і психологічне відокремлення у формі самовідчуження, що характеризується як суперечністю людини зі собою, так і відмежуванням її від соціуму. Завдяки своїм когнітивним здібностям людина піддає концептуалізації та категоризації усе те, що є подразником для людської психіки, номінуючи це у мові [3, с. 230].

Дослідження засобів відтворення емоційного стану, пов'язаного із процесом самовідчуження в англomовній науково-фантастичній прозі, складає мету нашого дослідження.

Матеріали і методи дослідження. Проблема відчуженості людини від людства, світу і самої себе стає на початку ХХІ століття одним із центральних об'єктів не лише філософського осмислення буття, але й художньо-естетичної системи модернізму і постмодернізму. На нашу думку, феномен самовідчуження отримав найбільш яскраве вираження саме у контексті науково-фантастичної літератури. Наукову фантастику зазвичай поділяють на «тверду» ("hard") і «м'яку» ("soft"). У літературних творах «твердої» наукової фантастики письменники чітко дотримуються наукових фактів і принципів та зосереджуються на природничих науках. «М'яка» наукова фантастика характеризується зверненням до суспільних наук, зокрема, антропології, соціології, психології, політики – іншими словами, наук, які охоплюють ті можливі наукові наслідки, що впливають на поведінку індивіда. У художніх творах даного напрямку віддзеркалюється новий етап суспільно-історичного розвитку, який зумовлює переоцінку особистістю своїх цінностей, ставлення до Бога, заперечення набутих моральних норм, що, у результаті, залишає людину наодинці із викривленим сприйняттям власної свідомості й буття. Письменники-фантасти висвітлюють моральні, етичні, естетичні цінності та психоемоційний стан людини, які

вступають у суперечність зі стрімким прогресом новітніх технологій. У дослідженні застосовується контекстуально-інтерпретаційний метод для аналізу англomовних текстів науково-фантастичної прози з метою виявлення текстової реалізації та аналізу лексико-семантичних засобів експлікації концепту в художньому дискурсі. Також здійснюється лінгвостилістичний аналіз емоційно напружених контекстів, який дає можливість визначити емоційну або експресивну конотацію лексеми-вербалізатора, та описовий метод.

Результати та дискусії. Концепт САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION у контексті художнього твору есплікється не його іменем, а лексичними одиницями та засобами вторинної номінації, які створюють емоційно напружений контекст, який, у свою чергу, імплікує емоції, пов'язані зі самовідчуженням. У науково-фантастичній літературі ряд експлікаторів концепту САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION містить лексеми 'alone' (одинокий) та 'lonely' (самотній). Зазначені слова близькі за значенням, але відрізняються його відтінками. Слово 'alone' має найбільш загальний смисл, що означає будь-який вид самотності, незалежно від причин його виникнення, відчуттів суб'єкта і його реакції у відповідь. Основне словникове значення лексеми 'alone' – *isolated and lonely; on one's own* (одинокий, самотній) – розкриває відчуття туги і страху, яке переживає один із персонажів роману американського письменника Джона Скалці (John Scalzi) "The Ghost Brigades" [12], перебуваючи далеко від рідних і дому: (1) "But I am in pain, beyond the mere physical aspect. I am far away from my people and my home, and far from the things that bring me joy. <...> Not too long from now there will be nothing left of it and I will be alone, absolutely alone. I will be alive, but I'll be dead inside." [12, с. 338].

Як бачимо з прикладу (1), вираз 'far away from / far from' (далеко від чогось/когось), який передає безпосереднє віддалення особи від свого оточення, є контекстуально пов'язаним з лексемою 'alone' (самотній) і підкреслює внутрішню самотність людини, що породжує непевність і відчуття смерті: 'died alone and frightened'. Емоційного підсилення контексту надає такий стилістичний засіб, як градація (клімакс): 'I will be alone, absolutely alone', у якому інтенсифікатором емоції виступає лексема 'absolutely' (цілком, повністю). Антитеза 'I will be alive: :but I'll be dead inside' передає особистісний дисонанс персонажа і відчуття ним цілковитого самовідчуження, коли він говорить: «Я буду серед живих фізично, але мертвим у душі». За допомогою пари об'єктивних антонімів 'dead' (мертвий) і 'alive' (живий) автор відображає гострий внутрішній контраст між протилежними за значенням лексемами, що підсилюється сполучником 'but' (але), який виступає маркером антитези.

Стилістична опозиція 'was going to die' (збирався померти) :: 'had been alive' (був живим) прослідковується в емоційно напруженому контексті навіть за відсутності сполучника «але»: (2) "It wasn't the knowledge that he was going to die that had driven Roentgen insane. It was being alone, separated, unintegrated for the first time and the last time in the six years he had been alive." [12, с. 260]. Фраза "It was being alone, separated, unintegrated" характеризується спа-

данням емоційної напруги висловлювання (антиклімакс), у якому найсильніше в емоційному плані слово 'alone' розміщується на початку виразу. Лексема 'separated' у значенні 'being or feeling set or kept apart from others' (який проживає окремо (від дружини або чоловіка)) менш емотивно напружена, а лексема 'unintegrated' у значенні 'isolated from a main group' (ізолюваний від основної групи) засвідчує найнижчий ступінь емотивності.

У художньому творі прагматичну роль виконують не лише стилістично забарвлені та нейтральні, але й своєрідно живані слова [2, с. 276]. Звідси, емоційно-психологічного напруження контексту надає повтор і його різновиди, за допомогою яких відтворюється схвильоване мовлення і пригнічений стан персонажа: (3) "He attempted to access his BrainPal once, and then again and then again and then again and then again, each time fighting back a sense of panic that fed on itself exponentially. He called out inside his head. No one answered. No one had heard him. He was alone." [12, с. 259].

Переповнення контексту відчаєм та стражданням досягається використанням такої стилістичної фігури, як гемінація, тобто послідовного повторення словосполучення (приклад (3)) – 'and then again and then again and then again' (і знову, і знову, і знову), що передає зусилля мовця чинити опір ('fighting back') нав'язливим панічним відчуттям ('a sense of panic'), які постійно ('again') переслідують його. У свідомості персонажа лунає мовчазний крик, якого ніхто не чує і який не знаходить відповіді: 'He called out inside his head. No one answered. No one had heard him. He was alone.' Повторенням словосполучення 'no one' на початку кожного із послідовних речень (анафора), що вживається для підкреслення фізичної і психологічної форми самотності головного героя, який перебуває під сильним впливом емоції відчаю, «відбувається накопичення семантичної значущості» [2, с. 272] лексеми 'alone'.

Про небезпечні тенденції «масовості», які здатні призвести до знеособлення індивіда, чие світовідчуття підпорядковується впливові із-зовні, попереджав іспанський філософ Х. Ортега-і-Гассет [4; 5], який змальовував вражаючу картину відчужено-скупченого життя людей, що неминуче призведе до катастрофи, краху культури і цивілізації. Так, у прикладі (4) "In this time and place, I want to be released. If it means I do it alone, than I will be alone. But I hope that will not be the case." [12, с. 340] повторення лексеми 'alone' наприкінці кожного із послідовних речень (епіфора) вживається для передачі прагнення ('I want' – я відчуваю необхідність) головного героя до фізичного відокремлення від свого соціального оточення, що у поєднанні із контекстуальним синонімічним повторенням – лексемою 'released' (звільнений (від чогось)) – передає впевненість персонажа у тому, що, якщо він зрештє стане сам, то це ще не означає, що він стане самотнім.

Головну ідею висловлювання персонажа висвітлює повтор слів, якими закінчується відрізок фрази, і які повторюються на початку наступного відрізка, іншими словами, епаналепсис: (5) "There was a reason why Special Forces soldiers hardly ever retired – being retired

means losing integration. Losing integration means being alone.” [12, с. 239]. Для солдатів сил спеціального призначення лексема ‘retired’ (у відставці) рівнозначна самотності, оскільки її конотативним значенням є *усамітненість*. Головний герой саме так і трактує дане слово – ‘losing integration’ (втрата об’єднання). Для нього цілком очевидним є (‘means’ = означає) причинно-наслідковий зв’язок: ‘retired’ (у відставці) – це ‘losing integration’ (втрата єдності), а відтак – ‘being alone’ (самотність), якої він прагне уникнути.

З точки зору екзистенціалізму, відчуження трактується як втрата зв’язку людини з буттям, загубленість особистості у теперішньому, у суті, тобто соціум є сферою безособового, що підкреслює лексема ‘lonely’ (самотній) у діалозі:

(6) “Cloud said, and motioned around him. “Life. The universe. Everything.”

“It’s lonely.” Jared said.

“Huh,” Cloud said. “Didn’t take you long to figure that one out.”” [12, с. 77].

У значенні лексеми ‘lonely’ розкривається не лише фізична ізоляція індивіда, як це ми маємо у визначенні лексеми ‘alone’, але й відсутність духовних контактів з іншими людьми, навіть коли він перебуває у суспільному оточенні, що підтверджується основним словниковим значенням: ‘lonely – unhappy because you don’t have any friends or anyone to talk to’ (нещасливий у зв’язку з відсутністю друзів або будь-кого, з ким можна порозмовляти). Як бачимо з прикладу (6), ‘Life. The universe. Everything’. (Життя. Всесвіт. Все.) зумовлюють негативну емоційну реакцію персонажа – відчуття самотності (‘It’s lonely’), яка наповнює його внутрішній світ і формує психоемоційну дійсність.

Попри негативні емоції, охоплені концептом САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION, самотність може формувати і життєстверджуюче відчуття відповідальності за існування людства, як у прикладі: (7) “What makes us different is that alone among humans, we were born with a purpose. And that purpose is simple: to keep humans alive in this universe.” [12, с. 85]. Персонаж бачить відповідальну мету (‘purpose’), з якою пов’язане його народження – збереження людства, тому в емоційно напруженому контексті автор використовує повтор (‘humans – humans’, ‘purpose – purpose’), що надає лексемі ‘alone’ позитивного забарвлення, адже герой свідомий своєї місії – зберегти життя людей (‘keep humans alive’) у цьому всесвіті.

У «філософії модернізму» (за термінологією Ю. Габермаса [9]) феномен відчуження постає в усій своїй гостроті й амбівалентності аж до повної протилежності, тобто відчуження як *необхідний* і *позитивний* фактор екзистенції «модерної людини» [8], про що говорить герой роману шотландської письменниці Наомі Мітчисон (Naomi Mitchison) “Solution Three”: (8) “Yet again one asks oneself about the temptation to be alone; is it known whether the Clones feel this?” *Ric shook his head; but possibly he might yet arrive at this knowledge. That isn’t exactly fear. To be alone may even be necessary for a time. For thought.*” [11, с. 53].

Постійне розмірковування персонажа над самотністю, що підкреслюється у контексті рамковим повтором (‘to be alone’ – бути самотнім), приводить його до думки, що самотність – це не стільки страх (‘isn’t exactly fear’), скільки тимчасова необхідність, адже кожній людині час від часу необхідно зануритися у свій внутрішній світ для того, щоб пізнати свою сутність (‘for thought’), що неодмінно призведе до самоутвердження людини як соціального творіння. У рамках емоційно маркованого контексту функціонування рамкового повтору наповнює думку життєствердним світоглядним змістом.

Висновки. Оскільки у сучасному суспільстві відбуваються серйозні зміни у людській свідомості, що характеризуються фізичним і психологічним відокремленням у формі самовідчуження, проблема відчуженості особи від людства, світу і самої себе реалізується у концепті САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION та стає на початку XXI століття одним із центральних об’єктів філософського і художнього осмислення буття, отримуючи своє вираження, зокрема, у науково-фантастичній літературі. В англійській науково-фантастичній прозі концепт САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION есплікується не своїм іменем, а лексичними одиницями та засобами вторинної номінації, пов’язаними зі самовідчуженням, які відтворюють ряд психоемоційних станів, одним з яких є самотність особистості. Відчуття самотності й самотності вербалізується за допомогою лексем ‘alone’ і ‘lonely’, а також таких засобів, як градація, антитеза та різноманітні види повторів. Аналіз текстів дає можливість стверджувати, що самотність містить і позитивний, і негативний смисл, оскільки самовідчуження може зумовити як самознищення, так і самоутвердження особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Армстронг, К. Будда. Москва: Альпина нон-фікшн, 2008. 224 с.
2. Вінтонів, М. О., Вінтонів, Т. М., Мала, Ю. В. Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі: Монографія. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2018. 336 с.
3. Мізін, К. Психоемоційний параметр концепту ЗАЗДРИСТЬ у британській, німецькій та українській лінгвокультурах: фразеологічна об’єктивація // Теоретична і дидактична філологія. Переяслав-Хмельницький: «Видавництво КСВ», 2015, Вип. 19. С. 226–239.
4. Ортега-и-Гассетт, Х. Восстание масс: Сборник, Пер. с исп. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2002. С. 11–208.
5. Ортега-и-Гассетт, Х. Дегуманизация искусства // Восстание масс: Сборник, Пер. с исп. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2002. С. 209–268.
6. Пікалова, А. О. Особливості репрезентації емоційності в текстах англійських авторських казок // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Сер.: Филология. Социальные коммуникации, 2012. 25(64), С. 379–383. Режим доступу: http://sn-philol.cfuv.ru/wp-content/uploads/2017/01/066_pika.pdf
7. Степанов, А. О. Поліваріантність відчуження як феномену кризової культури // Молодий вчений, 2016. 10(37), С. 106–109. Режим доступу: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/10_37_2016.pdf
8. Цветков, Ю. Л. Литература венского модерна = Die Literatur der Wiener Moderne: постмодернистский потенциал. Москва: Изд-во МИК; Иваново, 2003. 432 с.

9. Habermas, J. Der philosophische Diskurs der Moderne. Weinheim, 1987. 230 s.
10. Stoeva-Holm, D. Zeit für Gefühle. Eine linguistische Analyse zur Emotionsthematisierung in deutschen Schlagern. Tübingen: Gunter Narr Verl, 2004. 144. p.

ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

11. Mitchison, N. Solution Three. NY: The Feminist Press at the City University of New York, 1995. 160 p.
12. Scalzi, J. The Ghost Brigades. London: Tor, 2015. 346 p.

REFERENCES

1. Armstrong, K. Budda. Moscow: Alpina non-fiction, 2008. 224 p.
2. Vintoniv, M. O., Vintoniv, T. M. & Mala, Yu. V. Syntactic means of expressiveness in Ukrainian political discourse: Monograph. Vinnytsia: "TVORY", 2018. 336 p.
3. Mizin, K. Psycho-emotional parameter of concept ENVY in British, German and Ukrainian linguo-cultures: phraseological objectivity // Theoretical and didactic philology. Pereiaslav-Khmelnyskyi: «Vydavnytstvo KSV», 2015, Issue 19. P. 226-239.
4. Ortega y Gasset, Kh. The Revolt of the Masses: Selected works, trans. from Spanish. Moscow: «Izdatelstvo AST», 2002. P. 11-208.
5. Ortega y Gasset, Kh. The Dehumanization of Art // The Revolt of the Masses: Selected works, trans. from Spanish. Moscow: «Izdatelstvo AST», 2002. P. 209-268.
6. Pikalova, A. O. Peculiarities of emotivity representation in the texts of English tales // Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University, series "Philology. Social Communications", 2012. 25(64), P. 379-383. Retrieved from http://sn-philol.cfuv.ru/wp-content/uploads/2017/01/066_pika.pdf.
7. Stepanov, A. O. Poly-variance of alienation as a phenomenon of crisis culture // Young Scientist, 2016. 10(37), P. 106-109. Retrieved from: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/10_37_2016.pdf.
8. Cvetkov, Yu. L. Literature of Vienna Modern = Die Literatur der Wiener Moderne: postmodern potential. Moscow: Izdatelstvo MIK; Ivanovo, 2003. 432 p.

Means for Expressing an Emotive Aspect of the Concept *SELF-ALIENATION* in English Science-Fiction

V. P. Khoma

Abstract. The article is aimed at the analysis of means for expressing a set of psychological and emotional states of human beings in modern English fiction discourse in terms of the concept *SELF-ALIENATION*, which is explicated by lexical units and stylistic devices related to self-alienation. Personal loneliness is verbalized by means of lexemes 'alone' and 'lonely', as well as such devices as gradation, antithesis and various types of repetition. Text analysis allows concluding that loneliness has both positive and negative senses, since self-alienation may cause either self-destruction or self-strengthening of a personality.

Keywords: science fiction, explication, self-alienation, loneliness

Біноміали в англійській мові та специфіка їх вживання

I. V. Khrin

Університет імені Григорія Сковороди у Переяславі, Переяслав, Україна
Corresponding author. E-mail: irina_kozachenko1989@ukr.net

Paper received 17.10.20; Accepted for publication 30.10.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-240VIII71-06>

Анотація. У зв'язку з розширенням сфери вживання біноміалів у сфері реклами та бізнесу, дані специфічні вирази залишають доволі не дослідженим явищем в англійській мові. З'ясовано, що «біноміал» – це сполучення двох слів, або двох фраз, що належать до однієї граматичної категорії, несуть певне семантичне навантаження та поєднуються сполучником. Визначено, що критерієм класифікації біноміалів є їх лексичне значення та приналежність до певної частини мови. Серед біноміалів можна виділити наступні типи: синонімічні; антонімічні – складені із службових частин; безсполучникові – із вживанням однакових слів тощо. *Синонімічними* називають біноміали, які складаються з близьких за значенням слів та виконують функцію доповнення і підсилення. *Антонімічні біноміали* підкреслюють різницю між об'єктами, явищами чи поняттями. *Безсполучниковими* називають стійкі словосполучення, в яких сенс висловлювання ніяк не залежить від сполучників.

Ключові слова: біноміали, класифікація, фразеологія, семантичне значення, стійкі слово утворення.

Англійська мова має надзвичайно багату, але дуже своєрідну фразеологію.

Дослідженням фразеологізмів в англійській мові та мові перекладу, зокрема біноміалів, займалися багато лінгвістів, а саме: О. Арсентьєва, Р. Зорівчак, А. Коуї, Р. Миньяр-Белоручев, Я. Рецкер та інші [5]. Перші згадки використання біноміалів належать до часів Давньої Англії. Як зазначає Роберт Д. Фалк, біноміали вживались в поезії та прозі, відображаючи стилістичні особливості двох родів, ставали їх зв'язними елементами [7].

Метою статті є дослідити та розкрити особливості вживання біноміалів в англійській мові.

Фразеологією вважається сукупність усталених зворотів та висловів, властивих мові. Існують такі різновиди фразеологічної системи:

- фразеологічні єдності;
- зрощення;
- сполуки;
- ідіоми.

Особливий інтерес становлять біноміали. Сфера їх вживання все більше розширюється, а особливо це стосується реклами та бізнесу. Проте, в англійській мові специфічні вирази – біноміали, залишаються доволі недослідженим явищем. Біноміали належать до класу фразеологізмів – сталих виразів, що мають певне переносне значення та незмінні за будовою. Зважаючи на специфіку цих стійких словосполучень, слід наголосити на складності їх перекладу. Найбільш виразними риторичними та ритмічними біноміалами мовознавці вважають ті, які були використані староанглійським автором Доном Чапменом. Твори Д. Чапмена характеризуються визначальними рисами староанглійського стилю мови і є масивом структурних і семантичних конфігурацій, що досягається використанням саме біноміалів [4].

На жаль, немає чіткого і повного визначення терміну «біноміали». Так, мовознавець Т. Бондаренко вважає, що «біноміал» – це сполучення двох слів, або двох фраз, що належать до однієї граматичної категорії, несуть певне семантичне навантаження та поєднуються сполучником [1]. Дослідниця називає біноміалами парні іменники, прикметники, дієслова, прислівники, прийменники, в залежності від того, з яких

частин мови складається біноміал. Наприклад, bread and butter – парні іменники; on and off – парні прийменники; slowly but surely – парні прислівники; kill or cure – парні дієслова) [2].

Спираючись на мовознавчі дослідження, узагальнюючи інформацію, можемо говорити, що біноміали – це стійкі словоутворення, які побудовані з повторенням кількох слів, пов'язаних між собою сполучниками або прийменниками різних видів та мають окреме цілісне значення.

Критерієм класифікації біноміалів є їх лексичне значення та приналежність до певної частини мови. Серед біноміалів можна виділити наступні типи:

- синонімічні;
- антонімічні – складені із службових частин;
- безсполучникові – із вживанням однакових слів тощо [3].

Синонімічними називають біноміали, які складаються з близьких за значенням слів та виконують функцію доповнення і підсилення. У спілкуванні вони слугують для підкреслення та виділення точки зору, часто зустрічаються в фольклорних творах та неформальній формі бесіди. Наприклад, clean and tidy – чистота і порядок; safe and sound – цілий і неушкоджений; done and dusted – вдало завершено; short and sweet – по суті; neat and tidy – акуратний і охайний; wear and tear – життєві перипетії; far and wide – вздовж і впоперек.

Біноміали з неповних синонімів

Peace and quiet — тиша і спокій
First and foremost — перш за все
Pick and choose — бути розбірливим, вибагливим
Rest and recreation — відпочинок і розваги
Leaps and bounds — дуже швидко, стрімголов
Null and void — втратив законну силу, недійсний
Heart and soul — усіма фібрами душі
Plain and simple — просто і зрозуміло
Clean and tidy — чистота і порядок
Safe and sound — цілий і неушкоджений
Done and dusted — вдало завершено
Short and sweet — по суті
Neat and tidy — акуратний і охайний
Wear and tear — життєві перипетії
High and dry — відстає від життя

Salt and pepper — не розлий вода
Live and learn — вік живи — вік учись
Far and wide — вздовж і впоперек
Loud and clear — чітко і ясно

Антонімічні біноміали підкреслюють різницю між об'єктами, явищами чи поняттями. Їх основу становлять порівняння чи поєднання непосредованого, а саме: hill and dale – гори та долини; life or death – питання життя і смерті; ups and downs – злети та падіння; more or less – більш-менш; give or take – плюс-мінус; days and nights – цілодобово, безперервно.

При побудові біноміалів використовується зіставлення службових частин. Слід зазначити, що дослівний переклад цього типу біноміалів неможливий, інакше вираз не має значення. До таких належать: down and out – в безпорадному стані, банкрут; here and there – зрідка, місцями; back and forth – вперед і назад; out and about – бути не вдома; on and off – час від часу, іноді; in and out – туди-сюди, вперед-назад.

Біноміали, що складаються з антонімів

East to west — в одному напрямку
Cops and robbers — козаки-розбійники
Days and nights — цілодобово, безперервно
Win or lose — пан або пропав
Hill and dale — гори та долини
Give and take — компроміс, обмін люб'язностями, думками, жартами

High and low — скрізь
Mom and pop — сімейний
Life or death — питання життя і смерті
Black and white — чорно-білий
Pros and cons — за і проти, плюси та мінуси
Make or break — вирішувати долю
Ups and downs — злети та падіння
Rain or shine — за будь-якої погоди
Dos and don'ts — що можна і чого не можна
Sooner or later — зрештою
More or less — більш-менш
Give or take — плюс-мінус

Now and then — від часу до часу, іноді, часом, періодично

Безсполучниковими називають стійкі словосполучення, в яких сенс висловлювання ніяк не залежить від сполучників. Відмінною особливістю є схоже звучання частин біноміалів. У списку таких утворень: take it or leave it – або так, або ні; never ever – ніколи в житті; willy nilly – волею-неволею, helter skelter – недбалість, легковажність, метушня.

Біноміали, де слова пов'язані не сполучником and

Back to front — шкереберть, задом наперед
Take it or leave it — або так, або ні
Slowly but surely — тихіше їдеш, далі будеш
All or nothing — пан або пропав, все або нічого
Sink or swim — де наше не пропало
Sooner or later — зрештою, рано чи пізно
More or less — більш-менш, приблизно

Floor to ceiling — від підлоги до стелі
Tit for tat — зуб за зуб, око за око
Never ever — ніколи в житті
Willy nilly — волею-неволею, мимоволі
Helter skelter — недбалість, легковажність, метушня

Back to front — шкереберть

Виділяють *біноміали із вживанням однакових слів*. Вони часто виражають поступовість і повторюваність, деякі відіграють роль вставних слів в реченнях. До них належать: again and again – неодноразово, знову і знову; little by little – мало-помалу, потроху; wall to wall – від стіни до стіни; measure for measure – око за око, зуб за зуб; neck and neck – на рівних; step by step – крок за кроком; all in all – в загальному. Слід зауважити, що переклад виразів не може бути дослівним.

Біноміали, де слова повторюються

Again and again — неодноразово, знову і знову
Little by little — мало-помалу, потроху
Horror of horrors! — тихий жах!
Wall to wall — від стіни до стіни
Measure for measure — око за око, зуб за зуб
Bit by bit — крок за кроком, поступово, потихеньку
Day in, day out — день у день
Time after time — не раз, постійно
Live and let live — сам живи й іншим не заважай
Neck and neck — на рівних
Step by step — крок за кроком
All in all — в загальному

Біноміали зі службових частин мови

Down and out — в безпорадному стані, банкрут
Here and there — зрідка, місцями
Back and forth — вперед і назад
Out and about — бути не вдома
To and fro — в різні боки, вгору і вниз
On and off — час від часу, іноді
In and out — туди-сюди, вперед-назад
All in all — в результаті
By and by — незабаром

За умови дослівного перекладу біноміалів втрачається їх сенс. Наприклад біноміал: «on and off» – перекладається «час від часу», але дослівно це – «ввімкнути та вимкнути». Буквально сприймаючи вислів, багато хто пов'язує його з технікою чи швидкою зміною певних явищ. Не знаючи значення біноміалу, може виникнути проблема, що призведе до нерозуміння мовлення. Проте, зрозумілим є переклад слогану «step by step» – «крок за кроком», «here and there» – зрідка, місцями; має цілком достовірний український відповідник «тут і там».

Отже, біноміали є своєрідним лексичним явищем англійської мови. Це, дійсно, цікавий та унікальний мовний феномен, який під час перекладу втрачає буквальный сенс і сприймається як цілісний вислів, а не окремо частинами. Знання фразеологічних одиниць забезпечить цілковите розуміння мови та підвищення рівня володіння мовою, ерудиції, комунікації тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Т. «Classroom Strategies and Activities for Building Learner's Mental Lexicons» Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції "Сучасні підходи та інноваційні тенденції у викладанні іноземних мов". Київ, 2012.
2. Бондаренко Т. Біноміали в англійській мові та їх переклад на українську мову [електронний ресурс] / Т.Бондаренко. – Режим доступу: <http://e1aajfpeds8ay4h.com.ua/pages/view/490>
3. Біноміали в англійській мові: детальна добірка з перекла-

- дом [електронний ресурс] / Олена Полотняна. – Режим доступу: <https://grade.ua/uk/blog/binomialy-v-anglijskom-yazyke-detalnaya-podborka-sperevodom/>.
4. Зорівчак Р.П. До методології вивчення фразеологічних одиниць у контрастивних дослідженнях // Нариси з контрастивної лінгвістики. К., 1979. 236 с. – Режим доступу: http://library.lnu.edu.ua/bibl/images/Vudanna_WEB_pdf/3Ukrainska_biobibliografij_a/17_Zorivchak.pdf.
 6. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія. – Львів, 2008. 221 с.
 7. Joanna Koraczuk, Hans Sauer. Binomials in the History of English: Fixed and Flexible. Cambridge University Press, 18 с., [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://books.google.com.ua/books?id=rM8oDwAAQBAJ&pg=PA18&lpg=PA18&d>.
 8. Baker M. In Other Words / Mona Baker. London, New York: Routledge, 1992. 317 p.
 9. Bhatia V. Cognitive structuring in legislative provisions / V. Bhatia // Language and law / Ed. J. Gibbons. London: Longman, 1994. P. 78–90.
 10. Bolinger D. L. Binomials and pitch accent / D. L. Bolinger // Lingua. 1962. № 11. P. 33–44.
 11. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language / David Crystal. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 489 p.
 12. Gustafsson M. Binomial expressions in present day English / M. Gustafsson. Turku: Turun Yliopisto, 1975. 123 p.
 13. Hatzidaki O. Part and Parcel: A Linguistic Analysis of Binomials and Its Application to the Internal Characterisation of Corpora: unpublished PhD thesis. Birmingham: The University of Birmingham, 1999.

REFERENCES

1. Bondarenko T. «Classroom Strategies and Activities for Building Learner's Mental Lexicons» Materials of the VII international scientific-practical conference «Modern approaches and innovative tendencies in teaching foreign languages». Kyiv, 2012.
2. Bondarenko T. Binomialy in English and their translation in Ukrainian [Electronic resource]. Access mode: <http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/pages/view/490>.
3. Binomialy in English: detailed examination with translation [Electronic resource]. – Access mode: <https://grade.ua/uk/blog/binomialy-v-anglijskom-yazyke-detalnaya-podborka-sperevodom/>.
4. Zorivchak R.P. To the methodology of phraseological units in contrastive researches. Scetches of contrastive linguistic.. К., 2009. 236 с. – Access mode: http://library.lnu.edu.ua/bibl/images/Vudanna_WEB_pdf/3Ukrainska_biobibliografij_a/17_Zorivchak.pdf.
6. Zorivchak R.P. phraseological unit as a translation category. Lviv. 2008, 221p.

Binomials in English and specifics of their using

I. V. Khrin

Abstract. Due to the expansion of using binomials in advertising and business, these specific expressions leave a fairly unexplored phenomenon in the English language. It has been found that binomial" is a combination of two words or two phrases that belong to the same grammatical category, carry a certain semantic load, and are connected by a conjunction. It is determined that the criterion for classification of binomials is their lexical meaning and belonging to a certain part of speech. Among the binomials are the following types: synonymous; antonyms - composed of service parts; unconnected - with the use of the same words, etc. Synonymous are binomials, which consist of words close in meaning and perform the function of complement and amplification. Antonymous binomials emphasize the difference between objects, phenomena, or concepts. Unconnected are stable phrases in which the meaning of the statement does not depend on the conjunctions.

Keywords: binomials, classification, phraseology, semantic meaning, stable word formation.

Засоби вербалізації ознак об'єкта у маркуванні товарів

I. В. Ковальчук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Paper received 27.10.20; Accepted for publication 13.11.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-240VIII71-07>

Анотація. У статті розглянуто специфіку вербалізації характеристик об'єкта в вербальних елементах маркування типу «опис» та «розповідь», що містяться на упаковці товарів широкого вжитку. Складено перелік частин мови, які найчастіше використовуються для опису ознак в маркуванні, та виявлено спільні морфологічні характеристики та семантичне наповнення виділених груп. Показано, що найбільша концентрація лексичних одиниць, що описують ознаки, містяться в таких вербальних елементах як назва продукту, рекламне твердження та рекламне повідомлення. Зроблено висновок про те, що у маркуванні товарів ознаки вербалізуються за допомогою прикметників, дієприкметників, дієприслівників, прислівників та іменників.

Ключові слова: вербальні елементи типу «опис», рекламний дискурс, рекламне твердження, рекламне повідомлення.

Вступ. Лексика прямо чи непрямо віддзеркалює дійсність, реагує на зміни в суспільному, матеріальному та культурному житті народу, постійно поповнюється новими словами на позначення нових предметів, явищ, процесів, понять. Виходячи з цього твердження, можна припустити, що лексичний склад вербального компонента маркування товару (МТ) повинен віддзеркалювати динамізм мовних процесів. Аналіз лексичного складу вербального компоненту (ВК) допоможе виявити особливості функціонування лексем у маркуванні товарів. Для цього слід проаналізувати функціонально-семантичні риси окремих лексичних одиниць, згрупувати їх відповідно до функцій, яку вони виконують у ВК, визначити, в яких елементах МТ вони зустрічаються частіше, класифікувати їх за частинами мови, способами словотвору та з'ясувати, як кодуються поняття і яким чином відбувається стилістична диференціація слів та їх значень.

Огляд публікацій за темою. З розвитком індустріального суспільства та зміною його потреб, з накопиченням знань про поведінку людей та її моделювання, розвивалася і змінювалася бізнес- та маркетинг-комунікація, враховуючи сегментацію споживчої аудиторії та фрагментацію ринку. Як інструмент організації збуту реклама пройшла тривалий шлях від звичайної вивіски на майстерні чоботаря до могутнього пропагандистського засобу нашого часу, який не лише виконує роль джерела інформації про наявність та місце реалізації товарів та послуг, але й стала визначальним фактором якості та цінності цих товарів, а також характеру їхньої клієнтури [35, с.20]. В рамках антропоцентричної парадигми вважається, що реклама репрезентує фрагменти мовної картини світу. «Поняття, зафіксовані в значеннях слів, сформовані як узагальнене відображення реальності, тому слова, що їх позначають, відбивають реальність в своєму значенні» [Арнольд с.31].

Простежується незмінний дослідницький інтерес до вивчення рекламного дискурсу з боку лінгвістів. Детально описані функціонально-семантичні, структурно-семантичні (А. О. Дедюхін, Л. Г. Фещенко), лексичні, синтаксичні параметри рекламних текстів (І. В. Греліхес, А. Н. Лебедев-Любимов, Дж. Ліч, Л. Д. Маєвська, І. П. Мойсеєнко, С. К. Топачевський, О. В. Медведєва), прагматичні та лінгвокогнітивні (А. Д. Белова, О. С. Іссєрс, П. Б. Паршин,

Ю. В. Сивак), соціо- і психолінгвістичні особливості (О. О. Леонтєв, О. М. Шахнарович, В. І. Карасик, К. Л. Бове, У. Ф. Арєнс), тощо.

Мета статті – вивчення лексичного складу МТ як різновиду рекламного дискурсу. Відповідно до основної мети в роботі вирішуються наступні завдання: 1) виділити лексичні одиниці, що використовуються для опису ознак об'єкта, і визначити їхню приналежність до частин мови, 2) виявити морфологічні та семантичні особливості в межах кожної визначеної групи.

Об'єктом дослідження виступає вербальний компонент МТ на упаковці товарів широкого вжитку. Предметом дослідження стало вивчення лексико-семантичних особливостей МТ, зокрема словотворчі та семантичні характеристики лексичних одиниць, що описують ознаки об'єкта в МТ.

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження став мішаний корпус, основу якого складають тексти маркування на 500 упаковках товарів широкого вжитку категорії FMCG 106 виробників. Матеріал добирався *методом суцільної вибірки* за певними категоріями товарів та певними виробниками, які належать до двох груп: транснаціональні компанії-виробники та місцеві невеликі компанії-виробники з вузькою спеціалізацією. Метод кількісного підрахунку лексичних одиниць дозволив виявити функціонально-семантичний склад МТ. Методом семантичного аналізу було виокремлено лексичні одиниці, використаних для експлікації мікротем у відібраному матеріалі, та вдалося згрупувати, узагальнити та структурувати лексичні елементи у логіко-семантичні єдності.

Результати та їх обговорення. Ми виходимо з того, що текст упаковки належить до констатуючого типу тексту і складається з елементів типу «опис» та «розповідь». Функцію семантичного центру описових елементів виконують лексичні одиниці, що позначають об'єкт опису, під яким розуміємо товар в упаковці та його характеристики, що співіснують у певному просторово-часовому періоді. Члени семантичного ядра, під яким розуміємо сукупність мікротем елементів МТ типу «опис» зазвичай поширені оціночними описами ознак, або аксіологемами, в результаті чого утворюються аксіологічно марковані словосполучення описового тексту, які часто набувають більш важливого значення у порівнянні з ядром. З огляду на все

вище зазначене, вважаємо за доцільне розглянути засоби вербалізації опису ознак об'єкта.

Метод кількісного підрахунку лексичних одиниць,

що позначають ознаки об'єкта в маркуванні на упаковці товарів, дозволив виявити такий функціонально-семантичний склад МТ (Табл. 1).

Таблиця 1. Функціонально-семантичний склад МТ

I. Вербальні елементи маркування типу «ОПИС»	Ознаки, %	II. Вербальні елементи маркування типу «РОЗПОВІДЬ»	Ознаки, %
Назва продукту	10,6	Умови зберігання	6,6
Назва виробника	3,3	Застереження від держави	0,4
Список інгредієнтів	2,2	Інструкція з використання	3,3
Вага	0	Рекламне повідомлення	30,4
Країна походження	0,6	Адреса виробника	2,1
Напис про поживну цінність	4,4	РАЗОМ	42,8
Застереження щодо здоров'я	8,3		
Твердження щодо поживності	3,9		
Рекламне твердження	23,9		
РАЗОМ	57,2		

Виявлено, що лексеми, які описують якісні ознаки об'єкта, частіше вживаються в таких описових елементах МТ, як назва продукту та рекламне твердження, і фактично складають основу вербальних елементів МТ типу «опис». В елементах типу «розповідь» концентрація лексем, що описують ознаки об'єкта, спостерігається в рекламному повідомленні.

Спільним для описових елементів вербального компонента маркування є констатація наявності певної характеристики продукту. Вербально характеристика виражається іменниками, проте носіями додаткової інформації є лексичні одиниці, які описують певні ознаки характеристики, виражені такими частинами мови, як прикметники, дієприкметники, дієприслівники та іменники.

У маркуванні товару, як і в інших рекламних текстах, прикметники виконують важливу роль. Вони повинні створювати правильну емоційну атмосферу навколо продукту, щоб адресат з усіх конотативних значень обирав позитивні. У результаті аналізу рекламної лексики, проведеного відомим лінгвістом Дж. Лічем, було виокремлено 20 прикметників, найчастіше вживаних у текстах рекламних оголошень, а саме: 1. *new*, 2. *good/better/best*, 3. *free*, 4. *fresh*, 5. *delicious*, 6. *full*, 7. *sure*, 8. *clean*, 9. *wonderful*, 10. *special*, 11. *crisp*, 12. *fine*, 13. *big*, 14. *great*, 15. *real*, 16. *easy*, 17. *bright*, 18. *extra*, 19. *safe*, 20. *rich* [303, с.79].

Перелік прикметників, який було складено з урахуванням частотності їх уживання в маркуванні на упаковках, такий: 1. *new*, 2. *pure*, 3. *good/best*, 4. *easy*, 5. *simple*, 6. *excellent*, 7. *great*, 8. *fresh*, 9. *delicious*, 10. *finest*, 11. *tastier*, 12. *special*, 13. *free*, 14. *extra*, 15. *original*, 16. *light*, 17. *gold*, 18. *quick*, 19. *happy*, 20. *magic*. Порівнюючи обидва списки, можна сказати, що безперечно лідерство належить прикметнику *new*. Друге місце посідає прикметник *pure*, який вживається частіше у порівнянні з прикметником *good*, незважаючи на те, що прикметник *good* має ширший спектр конотативних значень та більшу сполучуваність. Загалом у другому списку міститься більша кількість суперлативів, як семантичних (*good*, *excellent*, *great*, *special*, *gold*), так і граматичних (*best*, *finest*, *tastier*). На четвертому і п'ятому місцях – синоніми *easy* та *simple*. Така висока позиція свідчить про те, що в суспільстві відбулася зміна в системі цінностей, і сема *simplicity* перетворюється на аксіологему.

Повідомлення, яке міститься в МТ, відображає нову тенденцію: намагається донести до адресата-покупця думку про те, що користуватися продуктом легко, і таким чином підштовхнути його до придбання цього продукту. Слід звернути увагу на присутність у списку прикметників, що описують або апелюють до відчуттів (*fresh*, *delicious*, *tastier*, *gold*, *happy*). Прикметник *free* виявляє високу здатність щодо злиття і утворення складних слів (*fat-free*) та словосполучень (*gluten free*, *egg free*).

І.В. Арнольд вважав, що слово являє собою діалектичну єдність форми і змісту [Арнольд, с.31]. За формою слова складаються з морфем, які Н.М. Раєвська розділяє на: а) лексичні морфеми, які несуть основне лексичне значення слова, б) граматичні морфеми, що мають граматичне значення, та в) лексико-граматичні морфеми, які мають подвійну природу і можуть належати як до лексики, так і граматики, напр. афікси в словотворі [Раєвська, с. 38]. Остання група викликає особливий інтерес при аналізі лексичних одиниць, що описують ознаки. Семантичну цінність, на думку Н.М. Раєвської, мають суфікси [Раєвська, с. 46]. Найчастотнішими прикметниками, утвореними суфіксальним способом є:

1) відіменникові прикметники з суфіксом –Y, що позначають смаки (*chocolaty mix*, *creamy sauce*, *no sneaky sugar*, *tasty*, *crispy biscuit*, *savory flavors*, *cheesy chicken drumsticks*). Широко вживається прикметник *healthy*.

2) прикметники у формах вищого та найвищого ступенів порівняння (*tastier*, *healthier products*, *fewer additives*, *for fresher longer lasting spices*, *closer to breast milk*, *finest quality*). Прикметники у вказаних формах можна назвати семантичною особливістю вербального компонента маркування. Їх функціонування МТ має свої особливості. В англійській мові, синтаксичною моделлю речення з прикметником у вищому ступені порівняння має вигляд «A is better than B». Проте закон забороняє розміщувати на упаковках твердження такого типу, порівнюючи продукт з аналогічним від іншого виробника, тому наведена конструкція має редукований вигляд, наприклад:

–Even *tastier*. Now with 30% more fruit. (Печиво від Alpen®)

–Now even *closer* to breast milk. (Молоко для немовлят від SMA)

Усі наведені приклади демонструють відсутність порівнянь з іншим продуктом. Проте у всіх зразках є імпліцитне порівняння продукту з ним самим же, але попереднього випуску чи партії. Крім того, твердження з прикметником у вищому ступені порівняння сприймається як порівняння з іншими продуктами цієї категорії за умови, якщо адресат читає вказане твердження на упаковці товару, який стоїть на полиці в оточенні продуктів-конкурентів.

Ще однією особливістю функціонування прикметників у вищому та найвищому ступенях порівняння є їхня велика концентрація в тексті, наприклад:

-At ASDA, we work hard to bring you the **very best** products at **very best** prices. We care passionately about what goes into them and where they're from. That means **healthier** products and **fewer** additives. Just **great** tasting food. (Пиріг від ASDA)

Приклад з упаковки пирога від компанії ASDA містить прикметник у найвищому ступені порівняння *best*, який уживається з інтенсифікатором *very*, у двох словосполученнях (*very best product*, *very best prices*), прикметник у вищому ступені порівняння *healthier* та семантичний суперлатив *great*.

3) відіменникові прикметників з суфіксом –AL, наприклад: *natural*, *typical values*, *traditional taste*, *no artificial colours*, *something special*, *original*, *celestial seasonings*, *professional hex key set*, *with added essential vitamins*.

4) прикметники, утворені за допомогою суфіксів –IC (*organic food*, *magic mountain chamomile*, *fantastic value*), –IVE (*protective*), –OUS (*fabulous*, *delicious Yogurt Break*), –ABLE/IBLE (*suitable for*, *available from around the world*, *chewable*, *rechargeable*, *irresistible*, *machine washable*, *freezable*) та –PROOF (*ovenproof casserole dish*, *waterproof backing*).

У текстах на упаковці прийнято вказувати країну походження продукту. Це пояснює вживання прикметників, утворених за допомогою суфікса –ISH. Наприклад, *Turkish delight*, *Irish beef*, *British chicken*.

У МТ прикметники виявляють нетипове для англійської мови розташування щодо іменника. Прикметник вживаються не лише в препозиції до означуваного іменника (*Golden Lady*, *golden pastry*), але і в постпозиції (*Nescafe Gold*, *Coca-Cola Light*, *Chicken Supreme*).

Численну групу складають дієприкметники (Participles I) та дієприслівник (Participles II), серед яких можна виділити наступні групи:

1) Participles II, що позначають спосіб приготування (*mixed*, *dipped*, *drizzled*, *added sugar*, *pureed food*, *toasted rice*, *sliced mushrooms*, *broiled fish*, *scrambled eggs*, *marinated mushrooms*, *sun-drenched figs*);

2) Participles II, які описують спосіб обробки (*pasterised*, *skimmed*, *steamed*, *processed*, *squeezed*, *vaporized*, *formulated*, *fermented*, *manufactured*, *baked*, *pasteurized*, *sterilized*, *condensed*, *homogenized*, *roasted*, *smoked*, *flavoured*, *filleted*, *parboiled*, *deboned*, *frozen*, *sliced*, *shredded*, *dehydrated*);

3) Participles II, що позначають спосіб зберігання (*keep refrigerated*, *defrosted*);

4) Participles II, що описують вміст продукту (*strawberry flavoured filling*, *reduced minerals whey*);

5) Participles I та Participles II, що описують результат (*guaranteed satisfaction*, *sophisticated*, *cholesterol reducing spread*, *mouth-watering yogurt flavor*, *nourishing start*, *surprising snap*, *outstanding value*).

Зважаючи на морфологічні особливості дієприкметників та їхню семантику, можна стверджувати, що функцією дієприкметників є передача предикативних ознак в номінативних реченнях.

Носіями ознак можуть бути прислівники. Серед найбільш уживаних прислівників у рекламі називають прислівник часу *now*, проте в маркуванні він використовується не так часто й переважно в еліптичних реченнях разом з прикметниками у вищому ступені порівняння або з іменниками з модифікатором *more*, наприклад:

Now Richer & Creamier (Carnation від Nestle®)

Прислівники, утворені від прикметників за допомогою суфікса –LY, можна згрупувати таким чином:

1) прислівники способу дії (*naturally sweetened*, *individually sealed tea bag*, *automatically checked*);

2) прислівники міри й ступеня вияву ознаки (*truly natural*, *strongly flavoured*, *completely satisfied*).

Оскільки елементи маркування на упаковках мають різне інтенціональне навантаження, функції прислівників теж різняться.

Вживання прислівників часу (*now*, *ever*, *never*) обґрунтоване дійсним значенням, які вони мають, що важливо з огляду на вагомість таких компонентів комунікативної ситуації маркування, як місце та час, наприклад:

Now you 'll find a taste that is richer, creamier and more delicious than ever. (Carnation від Nestle)

Приклад демонструє вживання прислівників часу в семантичній опозиції *now-ever*, що в комбінації з прикметниками у вищому ступені порівняння створює ефект зіставлення продукту з його попередніми варіантами на користь теперішнього.

Прислівники способу дії, які вживаються в інструкціях, найчастіше уточнюють, конкретизують: *briefly*, *differently*, *vertically*, *quickly*, *fully*, *carefully* тощо, наприклад:

-*Moisturizing beauty lotion penetrates quickly...*;

-*This product is fully baked and ready for use right from the pouch;*

-*After warming pastry, allow to cool briefly;*

-*Remove carefully from toasting appliance.* (Pop-Tarts від Kellogg's)

Прислівники міри й ступеня вияву ознаки (*completely*, *truly*, *really*, *perfectly*) функціонують як інтенсифікатори ознак товару та містять у своїй семантиці експресивно-оцінний компонент, наприклад: *The enticing aroma will tell you, this Cup-a-Soup is perfectly seasoned* (Cup-a-Soup від Lipton).

Якщо треба виразити ознаку можуть використовуватися іменники в препозиції, набуваючи функції атрибуту. Найчастіше таким способом утворюються словосполучення, в яких перший іменник або декілька іменників позначають основний інгредієнт продукту, а останній – сам продукт. Наприклад: *Wholegrain flakes* (цільнозернові пластівці від Alpen), *Pure Butter Chocolate Chip Shortbread* (печиво, зроблене з вершкового масла з додаванням шоколадних крихт, від Walkers), *Oats&Apple Cereal* (вівсяна каша з яблуком

від Heinz), *Strawberry Yogurt* (полуничний йогурт від Heinz), *Fig Rolls* (інжирне печиво від Jacob's), *Pure Orange Juice* (апельсиновий сік від Kelkin).

В описових елементах маркування продуктів харчування іменникові словосполучення застосовують для того, щоб описати смаки. Наприклад: *chocolate flavor*, *chocolate taste*, *vanilla flavor dessert*, *shrimp flavor noodles*, *orange flavor*. У переліку інгредієнтів трапляються словосполучення, які уточнюють або конкретизують, наприклад: *wholegrain wheat flour*, *grape juice concentrate*, *palm oil*, *sunflower oil*, *fruit filling*, *glucose-fructose syrup*, *strawberry concentrate*.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, ми можемо стверджувати, що лексичні одиниці, які описують ознаки об'єкта, розподілені майже порівну по групам вербальних елементів маркування товарів

типу «опис» та «розповідь». Проте в межах кожної зазначеної групи розподіл цих лексичних одиниць відбувається нерівномірно. Вони зосереджені в таких елементах, як назва продукту та рекламне твердження та рекламне повідомлення.

На рівні вербалізації ознак об'єкта виявлено мовні відмінності вербального компоненту упаковки, які стають характерними особливостями для цього різновиду рекламного дискурсу. При описі ознак продукту вокабуляр МТ складається з граматичних та семантичних суперлативів. У маркуванні товару, як і в інших рекламних текстах, прикметники виконують важливу роль, створюючи правильну позитивну емоційну атмосферу навколо продукту. Окрім прикметників, носіями додаткової інформації є дієприкметники, дієприслівники та іменники.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. М.: Высш. шк., 1986. 295с.
2. Бове К. Л., Аренс У.Ф. Современная реклама. Тольятти: Довгань, 1995. 704 с.
3. Раевская Н.Н. Курс лексикологии английского языка. К.: Вища Школа, 1971. 336 с.
4. Leech G. N. English in Advertising. London: Longman, 1966. 240 p.

REFERENCES

1. Arnold I.V. The English Word. M.: Vyssh. Shk. 1986. 295p.
2. Bove K.L., Arens U.F. Sovremennaya reklama. Tol'yatti: Dovgan, 1995. 704 p.
3. Rayevskaya N.N. English Lexicology. K.: Vytscha Shkola, 1971. 336 p.

Means of object characteristics verbalization in the consumer goods labelling

I. V. Kovalchuk

Abstract. The article deals with the verbalization of object characteristics in the verbal elements of labelling such as “description” and “narration” printed on the packaging of consumer goods. The article presents the list of parts of speech that are often used to characterize the object and describes common morphological characteristics and semantic content of the selected groups. It is shown that the greatest concentration of lexical units describing the object characteristics is observed in such verbal elements as the product name, advertising statement and advertising message. It is concluded that object characteristics are verbalized with the help of adjectives, participles and nouns.

Keywords: verbal elements such as “description” and “narration”, advertising discourse, advertising statement, advertising message.

Відтворення вербалізованого концепту *Жінка* в англomовних перекладах повісті Т. Шевченка “Художник”

Н. В. Крупей

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна
Corresponding author. E-mail: natakrupей@gmail.com

Paper received 28.09.20; Accepted for publication 14.10.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-240VIII71-08>

Анотація. Статтю присвячено особливостям відтворення вербалізованого концепту *Жінка* в англomовних перекладах повісті “Художник” Т. Шевченка. У дослідженні береться до уваги приналежність Тараса Шевченка до типу сильної української національної елітарної мовної особистості з високим ступенем комунікативної міжкультурної компетенції, що знаходить свій вияв у його концептуальній картині світу, яка фактично охоплює два світи – український та російський. Також аналізуються особливості вербалізації концепту *Жінка* у повісті “Художник”, як одного із основних складових концептів мовної особистості Т. Шевченка, а відтак і наскрізного концепту в його творчості, як в поетичній, так і в прозовій. У статті з’ясовується, до яких методів перекладу вдаються П. Селвер, Джон Вір та А. Біленко при відтворенні вербалізованих образів Паші, Емілії та Агати в англomовних перекладах повісті “Художник”, і яким чином вплинули особливості комунікативної міжкультурної компетенції перекладачів на їхні перекладацькі рішення.

Ключові слова: мовна особистість, концепт, образ, вербалізація, метод перекладу, відповідник, дескриптивний переклад.

Вступ і короткий огляд публікацій на тему. У сучасній лінгвістиці дедалі активніше досліджуються проблеми, пов’язані з антропологічним аспектом, який виявляється у вивченні мови у її відношенні до людини. Антропологічний аспект дав початок становленню нової дисципліни – лінгвоперсоналогії [4, с. 63], де об’єктом є мовна особистість [6, с. 24], [5, с. 12].

Як слушно зауважує дослідниця Т. Космеда, мовна особистість – це узагальнений багаторівневий образ репрезентанта відповідної ментально-культурно-комунікативної мовної спільноти. Структура мовної особистості має такі обов’язкові складові: мовна, комунікативна, емоційна компетенції, за певних обставин і міжкультурна комунікативна компетенція, тезаурус відповідних когнітивних структур, уявлення, асоціації, концепти, універсальні, етнічні, національно-марковані цінності [8, с. 87].

Як далі стверджує дослідниця, Тарас Шевченко репрезентує сильну українську національну елітарну мовну особистість, для якої характерний високий рівень комунікативної та емоційної компетенції, яка здатна до високого рівня лінгвокреативної діяльності, репрезентує «дух» української мови, що йде від українського селянства й козацтва. Крім того, Т. Шевченко – білінгв, громадянин Російської імперії і має досить високий рівень комунікативної міжкультурної компетенції з огляду на володіння російською мовою, знання її культури, ментальності її носіїв [9, с. 74-75].

Концепт *Жінка* – один із основних складових концептів мовної особистості Т. Шевченка. Відтак, він став наскрізним і в його творчості. Т. Шевченко, “як мало хто серед світових геніїв, створив безсмертні і величні образи української жінки: жінки-страдниці, жінки-матері, жінки-покритки. Шевченко, можна щиро сказати, став незрівняним співцем жіночої душі, тонким знавцем жіночої психології” [11, с.23], [10, с. 61]. Дослідник Ю. Барабаш зазначає, що у поезії Шевченка різні жіночі образи постають як різні аспекти єдиного, узагальненого образу української Жінки, первісно й фатально трагічного, а тема покритництва

виходить за рамки індивідуальної долі та набуває універсального сенсу [3, с. 10-14].

Цікавою є також праця С. Балея “З психології творчості Шевченка”, у якій автор досліджує душевні процеси поза сферою суспільних інтересів поета, виразником яких в його творчості стає образ жінки. Обговорюються не лише співчуття до долі жінки взагалі, а й приховані переживання самого автора, породжені його власними дитячими емоціями, втраченою матір’ю, нереалізованою любов’ю до неї. Як стверджує дослідник, відбувається отождолення власного Я поета з образами уявлених, скривджених жінок [1, с. 207-208], [2, с. 24].

Концепт *Жінка* ословеснюється також і в прозовій творчості Т. Шевченка, зокрема у повісті “Художник”. **Мета** статті - визначити особливості вербалізації концепту *Жінка* у повісті, а також проаналізувати їх відтворення у перекладах П. Селвера, Джона Віра та А. Біленка, враховуючи міжкультурні мовні компетенції перекладачів (П. Селвер був більше наближеним до англomовного середовища, А. Біленко – до україномовного, а Джон Вір мав нагоду бути дотичним до обох).

Матеріали і методи. Дослідження проводиться на основі оригіналу повісті Т. Шевченка “Художник” та її англomовних перекладів П. Селвера, Джона Віра та А. Біленка. У статті наводиться декілька прикладів вербалізації жіночих образів у повісті “Художник” та аналіз особливостей їх відтворення в англomовних перекладах. Висновки подаються на основі аналізу усієї вибірки. Методологічною основою даної розвідки є метод концептуального аналізу, який застосовується для виокремлення компонентів концепту *Жінка*, вербалізованих автором під час ословеснення жіночих образів у повісті “Художник”, зіставного лінгвістичного, перекладознавчого й контекстуального аналізу текстів оригіналу і перекладів, що допомагають визначити основні методи, обрані перекладачами при відтворенні цих вербалізованих компонентів концепту *Жінка* англійською мовою. Для детальнішого розгляду усіх відтінків значення слова застосову-

ються компонентний аналіз та метод словникових визначень.

Результати і їх обговорення. У повісті «Художник» концепт *Жінка* представлений трьома образами, змальованими письменником: образом головної героїні повісті Паші, образом Емілії, дружини художника Карла Брюллова та образом Привілейованої красуні.

Образ Паші у творі доволі складний і динамічний. Спочатку Художник бачає в характері дівчинки риси непосидючості та безпосередності, які згодом поєднуються із невихованістю та легковажністю дівчини-простолодинки. Із наївної дівчинки Паша перетворюється на досвідчену дружину-матір (вагітніє після короткотривалих стосунків із розбещеним мічманом, одружується з головним героєм твору і народжує дитину), а потім на цинічну та примітивну жінку (вдається до пиятики та деградує). Незважаючи на обмеженість Паші, Художник намагається побачити в ній чарівну та морально чисту дівчину. Проте, автор подає й інше сприйняття Паші у творі – героєві повісті Михайлову вона видається огидною, і він помічає промовисту деталь: незакінчена картина «Мадонна з немовлям» покійного Художника слугує лише ширмою в її помешканні.

Загалом, образ Паші в повісті Т. Шевченка «Художник» вербалізований епітетами, метафорами, порівняннями, оксимороном, переліченням, а також фразеологізмами, демінутивами та лексикою високого стилю. Окремі стилістичні та мовні засоби нерідко служать основою для яскравого художнього зображення головної героїні повісті. Паша постає перед читачем в образах пташки, ртуті, також автор порівнює її з тигреням.

Только что я усадил модель и взял палитру в руки, бегаает в комнату соседка, ... и только увидела натурщицу, вдруг окаменела, потом зарыдала и, как тигренок, бросилась на нее [14, с. 164].

Метафора *окаменела* та порівняння *как тигренок, бросилась на нее* дуже яскраво передають вибух ревності Паші. Джон Вір перекладає дієслово *окаменеть* ідіомою *to stand stock still* [16, с. 349], яка добре передає його значення та образність, проте є доволі багатослівною. В оригіналі, основою метафоричного перенесення виступають ознаки каменю: *нерухомість, холодність, твердість*, у перекладі такою основою стають схожі ознаки стовпа (*stock*) – дівчинка *остовпіла*. Перекладач зберігає порівняння у перекладі, відтворивши семантику виразу *как тигренок, бросилась на нее* відповідним висловом *sprang at the model like a tiger-cub* [16, с. 349].

А. Біленко відтворює дієслово *окаменеть* дієсловом *to freeze* [17, с. 262], що добре передає його значення, проте має іншу образність. Основою метафоричного перенесення слугують ознаки морозу, а не каменю, як в оригіналі (дівчинка *застигла*), проте це не применшує експресивності перекладу. А. Біленко зберігає порівняння у перекладі, відтворивши вираз *как тигренок, бросилась на нее* за допомогою відповідного вислову *pounced on her like a little tiger* [17, с. 262].

П. Селвер перекладає дієслово *окаменеть* за допомогою вислову *to become quite rigid* [18, с. 110], що

добре передає його значення, проте даний вислів не такий експресивний, як метафора оригіналу і дещо багатослівний. П. Селвер відтворює порівняння у перекладі, переклавши вираз *как тигренок, бросилась на нее* висловом *pounced upon the model like a young tigress* [18, с. 110]. Проте, образність виразу дещо змінена, адже у перекладі П. Селвер порівнює Пашу з молодою тигрицею, а отже з досвідченою дівчиною, чи жінкою, яка в пориві злості нападає на суперницю. Напротивагу, в оригіналі автор підкреслює, що Паша радше схожа на тигреня – невиховану і безпосередню дитину, що не може вгамувати своїх емоцій.

Загалом, перекладачі відтворили стилістичні й мовні особливості вербалізації образу Паші за допомогою відповідників, калькування й дескриптивного перекладу. У цілому, порівняння, епітети й метафори були відтворені за допомогою відповідників зі збереженням їх денотативних і конотативних значень. Проте, у декількох випадках метафору було відтворено за допомогою порівнянь, а порівняння й епітети перекладено з деякими змінами образності. Оксиморон був збережений у перекладі П. Селвера, а Джон Вір та А. Біленко переклали його іменниками у поєднанні з епітетом та прикметником в ролі означення. Семантику іменників з демінутивними суфіксами перекладачі відтворили за допомогою відповідників, дескриптивного перекладу, а в деяких випадках переклали їх нейтральними лексемами. Семантику фразеологізмів (денотативну та конотативну) перекладачі відтворили частковими відповідниками, а також за допомогою дескриптивного перекладу і калькування.

Зовсім іншим постає у творі образ Емілії – дружини видатного художника Карла Брюллова. Загалом, автор зосереджується на змальованні її зовнішності й устами головного героя твору описує її надзвичайну красу. У повісті автор порівнює Емілію з повітряною феєю, а також оспівує невимовну милозвучність її голосу.

Голос у нее не сильный, не эффектный, но такой сладкий, чарующий, что я слушал и сам себе не верил, что я слушаю пение существа смертного, земного, а не какой-нибудь воздушной феи. Или это магическое влияние красоты, или она действительно хорошо пела, теперь я вам не могу сказать основательно, только я и теперь как будто слышу ее волшебный голос [14, с. 154-155].

Автор описує дивовижний голос Емілії епітетами *сладкий, чарующий* та *волшебный*. Образ надзвичайної красуні підкреслений епітетом *магический*, а також антитезою: *существа смертного, земного, а не какой-нибудь воздушной феи*. А. Біленко відтворює епітети відповідниками *sweet, charming* та *magic*. Антитеза також відтворена у перекладі: *mortal, earthly creature rather than some ethereal fairy*, а вислів *магическое влияние красоты* перекладений відповідним висловом *magical effect of beauty* [17, с. 215]. Варто зауважити, що А. Біленко в даних випадках вдається до більш дослівного перекладу, аніж Джон Вір та П. Селвер. Джон Вір відтворює епітети за допомогою відповідників *sweet, charming* та *entrancing*. Перекладач також зберігає антитезу в перекладі: *mortal creature of the earth and not some fairy of the air*. Вислів *магическое влияние красоты* Джон Вір перекладає виразом *magic*

of her beauty [16, с. 336].

П. Селвер перекладає епітети *сладкий, чарующий* та *волишебный* відповідниками *sweet, bewitching* та *enchanting*. Варто зауважити, що прикметник *bewitching*, окрім значення *enchancing, charming, fascinating* має ще й значення *the action of influencing by witch-craft* [15, v. 1, p. 840]. Тобто у перекладі П. Селвера сильніше звучать конотації «чарування». П. Селвер зберігає антитезу в перекладі: *mortal, a denizen of our world and not that of some ethereal sprite*. Слід зазначити, що перекладач обминає відповідник *creature* і перекладає іменник *существо* поетичним іменником високого стилю *denizen – an inhabitant, indweller* [15, v. 3, p. 194], а іменник *фея* узагальнює, адже *sprite* означає *spirit in various senses* [15, v. 9, p. 701]. Тобто, на противагу образу феї, протиставленій земній істоті, перед нами постає узагальнений образ позаземного духу, протиставленого мешканцю земного світу. Вислів *магическое влияние красоты* Селвер перекладає висловом *magic spell of her beauty* [18, с. 88], знову проводячи паралелі з чародійкою.

Здавалося б такий ідеальний образ жінки мав би бути запорукою щасливого сімейного життя молодій парі. Проте, Емілія так і не стає омріяною глибокодуховною супутницею Карла Брюллова, і невдовзі пара розлучається. Причина розлучення залишається невідомою серед публіки Петербурга, проте, деякі дослідники Шевченкової творчості стверджують, що це трапилося через невірність дружини.

Загалом, при відтворенні особливостей вербалізованого образу Емілії, а саме епітетів та антитези, А. Біленко, Джон Вір та П. Селвер використали методи перекладу за допомогою відповідників. У перекладі П. Селвера образ Емілії у певні моменти дещо узагальнений (наприклад, вона порівнюється не з феєю, а з духом), а подекуди – дещо підсилений, порівняно з оригіналом. А. Біленко, при відтворенні особливостей вербалізованого образу Емілії, навідріз від П. Селвера та Джона Віра, частіше вдається до дослівного перекладу

Ще одним образом, ословесненим на сторінках «Художника», є образ Привілейованої красуні. Автор змальовує жінку, яка, за словами Зерова, «покуштувала культури» [7, с. 178]. При чому, вона настільки звиклася із «салонним» життям, що втратила будь-яку внутрішню душевну красу. Образ Привілейованої красуні – це фактично образ «досвідченої світської левиці», цілковито задоволеної своїм примітивним існуванням. У повісті автор не наводить імені цієї жінки. Проте, дослідниця життя й творчості Т. Шевченка М. Шагінян вважає, що йдеться про дружину коменданта Іраклія Ускова – Агату Ускову [13, с. 159, 160].

Спочатку автор сприймає Агату з повагою, як жінку-матір, а після смерті її дитини – ще й у трагічному ореолі. Проте, поступово Шевченко зауважує, що його ідеал – доволі примітивна міщанка [14, т. 4, с. 194]. Автора охоплює розчарування і навіть злість, тому він виливає свої почуття в доволі гострому описі Агати, називаючи її дерев'яною лялькою та прекрасною статуєю.

Привилегированная красавица ничем не может быть, кроме красавицы. ... Она деревянная красавица,

и ничего больше. И было бы глупо с нашей стороны и требовать чего-нибудь больше от дерева. Вот почему я и советую любоваться этими прекрасными статуями издали, но никак с ними не сближаться ... [14, с. 192].

А. Біленко й Джон Вір приймають схожі перекладацькі рішення при відтворенні рядків. Вони зберігають метафори й епітети у перекладі, відтворюючи семантику словосполучень *деревянная красавица, прекрасные статуи* та іменника *дерево* за допомогою відповідників *a wooden beauty, beautiful statues* й *wood* [17, с. 356], [16, с. 386]. П. Селвер відтворює метафори й епітети по-різному. Метафоричне висловлювання *прекрасные статуи* він, як і А. Біленко та Джон Вір, перекладає за допомогою відповідників *beautiful statues* [18, с. 177-178]. Проте, епітет *деревянный* і метафору *дерево* П. Селвер відтворює дескриптивно: *devoid of life* та *object devoid of life* [18, с. 177-178]. Таким чином, у його перекладі красуня постає в образі якогось неконкретизованого безживного об'єкту, що суттєво спрощує образ, створений Т. Шевченком в оригіналі.

Загалом, образ Привілейованої красуні в повісті Т. Шевченка «Художник» ословеснений епітетами, метафорами, порівняннями, інверсією, а також лексикою зниженого регістру. У цілому, при відтворенні епітетів, метафор й порівняння П. Селвер, Джон Вір та А. Біленко використали методи перекладу за допомогою відповідників. Однак, у деяких випадках вони були відтворені дескриптивно, або ж з певними змінами образності, що призвело до деяких втрат у перекладі. На жаль, перекладачам не вдалося зберегти інверсію у перекладі. При перекладі розмовно-зниженої лексики А. Біленко й Джон Вір вжили також лексику зниженого регістру, а П. Селвер – літературну лексику.

Висновки. Ословеснені образи Паші, Емілії та Привілейованої красуні різняться від тих, які ми зустрічаємо в поезії Шевченка. У поетичній спадщині Шевченкові героїні попри свою вроду, ще й високоморальні, здатні на великі звершення. Проте, вони дуже часто стають жертвами бездушних, цинічних, іноді жорстоких чоловіків, від рук яких зазнають горя, часто божеволіють і гинуть. Напротивагу, жіночі образи в «Художнику» показують нам зовсім іншу грань концепту *Жінка* у творчості письменника (див. Таблицю 1), а саме вродливих, проте подекуди духовно бідних та примітивних жінок.

Цікавим фактом, за словами дослідника Слухая, є те, що у поезії Т. Шевченка жінки досить часто піддаються певним метаморфозам. Нерідко вони перетворюються на інші форми буття у природі: тополлю, квітку, калину, лілею, або в надприродній сфері, наприклад на русалку. Жінки також потрапляють у ситуації антифактивності, тобто сну, марення, божевілля, або стани-між-світами. Усі вони опиняються у маргінальній зоні між звичайним, профанним і аномальними станами психічного буття [12, с. 318].

В «Художнику» ж, на противагу, жінки прекрасно пристосовуються до умов середовища, приймають їх та перетворюють у власний стиль життя, нерідко тягнучи за собою у прірву своїх супутників чоловічої статі. А останнім, наділеним високими моральними

якостями, якраз буває важко змиритися з таким ходом подій, і вони переживають моральну кризу (Карл Брюллов), або божеволіють і гинуть (головний герой Художник). Тоді коли в поетичній творчості Т. Шевченка неначе зближує своє власне Я із героїнями жіночої статі – безталанними жертвами трагічного українського світу, то у повісті “Художник” – навпа-

ки, дистанціюється від них, як від представників пристосовницького світу Російської імперії.

При вербалізації образів Паші, Емілії та Привілейованої красуні у повісті “Художник”, Т. Шевченко використовує цікаву й багату лексику, а також різноманітні стилістичні засоби, за допомогою яких нерідко творить яскраві словесні образи у тексті повісті.

Таблиця 1. Способи вербалізації концепту *Жінка* у повісті “Художник” та методи їх відтворення в англійських перекладах

Образи-іпостасі концепту <i>Жінка</i> в повісті “Художник”	Смислові компоненти жіночих образів у повісті “Художник”	Способи вербалізації жіночих образів у повісті “Художник”		Методи відтворення вербалізованих жіночих образів у перекладах
		Стилістичні засоби	Мовні засоби	
Паша	приваблива, пустотлива, безпосередня, неосвічена, невихована, легковажна	метафори, епітети, порівняння, оксиморон, антитеза, перелічення, інверсія	фразеологізми, поетична лексика, знижена лексика, демінутиви	відповідники, дескриптивний переклад, калькування
Емілія	вродлива, чарівна, вихована, освічена, підступна			
Привілейована красуня (Агата)	вродлива, поверхнево освічена, хитра, бездушна, примітивна			

При відтворенні вербалізованих образів Паші, Емілії та Агати в англійських перекладах повісті “Художник”, П. Селвер, Джон Вір та А. Біленко найчастіше вдалися до методів перекладу за допомогою відповідників, рідше до дескриптивного перекладу, і найменше – до калькування. У їхньому виборі методів перекладу прослідковуються деякі відмінності.

Зокрема, А. Біленко частіше вдається до дослівного перекладу, аніж П. Селвер та Джон Вір, що можна пояснити тим фактом, що він більше наближений до україномовного середовища, відтак хоче якнайповніше представити англійському читачеві яскраві образи оригіналу. Окрім того, англійська мова – не рідна для нього. Таким чином, деякі з його варіантів перекладу звучать не так природно, як П. Селвера та Джона Віра. У свою чергу, П. Селвер частіше вдається до дескриптивного перекладу, аніж Джон Вір та А. Біле-

нко, очевидно маючи на меті якнайповніше надати можливість англійському читачеві зрозуміти особливості оригіналу. Проте, подекуди заради цього він спрощує його образність. Хоча, іноді спостерігається й підсилення образності перекладу порівняно з оригіналом. Джон Вір до певної міри дотримується “золотої середини”, намагаючись уникати дослівного перекладу, якнайповніше відтворити образність оригіналу та надати цільовій мові природності звучання.

Загалом, попри об’єктивні й суб’єктивні втрати у перекладі, А. Біленку, Джон Віру і П. Селверу вдалося майстерно відтворити ослівеснені образи Паші, Емілії та Привілейованої красуні у перекладі і, таким чином, продемонструвати англійському читачеві особливості вербалізації концепту *Жінка* у повісті Т. Шевченка “Художник”.

ЛІТЕРАТУРА

- Андрусів С. Психологічні дослідження творчості Т. Шевченка в Галичині (перша половина ХХ ст.) // *Збірник праць тридцятої наукової шевченківської конференції. Тези і матеріали* / [редактори В. С. Бородін, С. В. Мишанич]. Д.: ДонДУ, 1993. С. 206-208.
- Балей С. В. З психології творчості Шевченка. Ч.: Брама, 2001. 80 с.
- Барабаш Ю. Я. «...Людей і Господа любить» (любов як ментальна й поетична константа творчості Тараса Шевченка // *Слово і час*. 2007. № 3. С. 3-19.
- Данилюк І. Теоретичні засади і методи лінгвоперсоналогії // *Лінгвістичні студії*. 2016. Вип. 31. С. 63-66.
- Загнітко А. Теорія лінгвоперсоналогії: [монографія]. В.: Нілан-Лтд, 2017. 136 с.
- Загнітко А. Теорія сучасної лінгвоперсоналогії: рівні й категорії // *Studia Ukrainica Posnaniensia*. vol. IV. 2016. pp. 23-32.
- Зеров М. К. Твори: В 2 т. К.: Дніпро, 1990. Т. 2: Історико-літературні та літературознавчі праці / Упоряд. Г. П. Кочур, Д. В. Павличко. К.: Дніпро, 1990. 601 с.
- Космеда Т. А. Мовна особистість Тараса Шевченка як дзеркало розвитку української мови сер. ХІХ ст.: проблемні аспекти // *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2013. Вип. 15. С. 139-148.
- Космеда Т. А. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комуні-
- кативному просторі щоденникового дискурсу: монографія. Д.: Коло, 2012. 372с.
- Омельченко Т., Кейван І., Жила В. До Шевченківських Роковин: збірник статей. В.: Новий Шлях, 1953. 68 с.
- Рильський М. Т. «Жіноча» лірика Шевченка // *Збірник праць ювілейної десятої наукової шевченківської конференції*. К.: АН УРСР, 1962. С. 22-27.
- Слухай Н. Архетипи художньо-мовної творчості Шевченка // *Тарас Шевченко і Європейська культура (збірник праць міжнародної тридцять третьої наукової шевченківської конференції)* / [відповідальний редактор В. С. Бородін]. К. – Ч., 2000. С. 313-321.
- Шагинян М. Тарас Шевченко. М.: Художественная литература, 1964. 260с.
- Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: в 10 т. Т. 4. Повісті 1855-1858. К.: АН УРСР, 1951.
- A New English Dictionary on historical principles: in 12 vol. / ed. by James A. H. Murray, Oxford: Clarendon press, 1933.
- Shevchenko T. Selected Works: Poetry and Prose; transl. by John Weir. M.: Progress Publishers, 1979. 533 p.
- Shevchenko T. The Artist: A Story by Taras Shevchenko. Illustrations, Documents; transl. by A. Bilenko. K.: Mystetstvo, 1989. 383 p.
- Shevchenko T. The Artist; transl. by P. Selver: [manuscript]. 199с.

REFERENCES

1. Andrusiv S. P. Psychoanalytical researches of T. Shevchenko's legacy in Halychyna (the first half of the XX c.) // *Collection of works of the thirtieth Taras Shevchenko scientific conference. Abstracts and materials* / [editors V. S. Borodin, S. V. Myshanych]. D.: DonDU, 1993. pp. 206-208.
2. Balei S. V. Psychological aspects of T. Shevchenko's creativity. Ch.: Brama, 2001. 80 p.
3. Barabash Yu. Ya. "...To love God and people" (love as the mental and poetic constant of Taras Shevchenko's legacy // *Slovo i Chas*. 2007. № 3. Pp. 3-19.
4. Danylyuk I. Theoretical backgrounds and methods of linguo-personology // *Linhvistychni Studii*. 2016. Issue. 31. pp. 63-66.
5. Zahnitko A. Language personality theory: [monograph]. V.: Nilan-Ltd, 2017. 136 p.
6. Zahnitko A. Modern language personality theory: levels and categories // *Studia Ukrainica Posnaniensia*. vol. IV. 2016. Pp. 23-32.
7. Zerov M. K. Works: in 2 vol. K.: Dnipro, 1990. Vol. 2: Historical literary and literary studies works / Compiled by H. P. Kochur, D. V. Pavlychko. K.: Dnipro, 1990. 601 p.
8. Kosmeda T. A. T. Shevchenko's linguistic personality as the reflection of the development of the Ukrainian language of the middle of the XIX c.: problematic aspects // *Philological Volyn: the text and the context*. 2013. Issue. 15. Pp. 139-148.
9. Kosmeda T. A. Ego and Alter Ego of T. Shevchenko in the communication space of the diary discourse: monography. D.: Kolo, 2012. 372 p.
10. Omelchenko T., Keivan I., Zhyla V. To T. Shevchenko's anniversary: the collection of articles. W.: Novyi Shlyakh, 1953. 68 p.
11. Rylskyi M. T. Shevchenko's "Female" lyrics // *The collection of works of the tenth jubilee Taras Shevchenko scholarly conference*. K.: AN URSSR, 1962. Pp. 22-27.
12. Slukhai N. The archetypes of T. Shevchenko's artistic linguistic creativity // *Taras Shevchenko and the European culture (the collection of works of the international thirty third Taras Shevchenko scholarly conference)* / [editor in chief V. S. Borodin]. K. - Ch., 2000. Pp. 313-321.
13. Shahinyan M. Taras Shevchenko. M.: Khudozhestvennaya literatura, 1964. 260p.
14. Shevchenko T. H. Complete collection of works: in 10 v. Vol. 4. Stories 1855-1858. K.: AN URSSR, 1951.

The reproduction of the verbalized concept *Woman* in the Anglophone translations of T. Shevchenko's story "The Artist" **N. V. Krupci**

Abstract. The article deals with the peculiarities of reproduction of the verbalized concept *Woman* in the Anglophone translations of T. Shevchenko's story "The Artist". In the article the author considers the fact that T. Shevchenko represents a strong Ukrainian national elitist linguistic personality with a high level of intercultural communication competence, which is reflected in T. Shevchenko's conceptual picture of the world that in fact embraces the two worlds – the Ukrainian and the Russian one. The author also analyzes the peculiarities of verbalization of the concept *Woman* in the story "The Artist", as one of the main constituent concepts of T. Shevchenko's linguistic personality and thus one of the key concepts in his poetic and prosaic legacy. The article also discusses the methods of translation applied by P. Selver, John Weir and A. Bilenko in the process of reproduction of the verbalized characters of Pasha, Emiliya and Agatha in the Anglophone translations of T. Shevchenko's story "The Artist", and how the translators' choices were influenced by the peculiarities of their own intercultural communication competences.

Keywords: *linguistic personality, concept, image, verbalization, method of translation, correspondence, descriptive translation.*

Проблематика фонетичної ідентифікації емоційних станів мовця за допомогою лінгвістичних та паралінгвістичних засобів

К. В. Лисенко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, місто Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: lysenkokath@gmail.com

Paper received 11.11.20; Accepted for publication 25.11.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-240VIII71-09>

Анотація. У статті розглядаються проблеми визначення емоційних станів мовця за допомогою лінгвістичних та паралінгвістичних засобів. Розмовляючи, ми передаємо нашим слухачам інформацію про наш емоційний стан та ставлення як до наших слухачів, так і до того, що ми говоримо. Хоча в цілому специфічна здатність до декодування емоційної складової висловлювання залежить від окремо взятої емоції. Відомо, що носії мови, при прослуховуванні акторів, які читають емоційно нейтральний текст, водночас зображуючи емоції, перцептивно не завжди здатні правильно їх ідентифікувати. Навіть якщо емоційне вираження через просодію не завжди може бути усвідомлено розпізнане учасниками розмови, на неї може підсвідомо впливати інші показники, такі як тональність голосу, наприклад, або міміка. Цей вид вираження впливає не лише з лінгвістичних чи семантичних ефектів. Вміння пересічної людини розшифрувати за просодичними малюнками емоційні стани протягом розмови розвинене менше, ніж традиційна здатність до ідентифікації виразів обличчя. Чи сприймає людина просодію як позитивну, негативну чи нейтральну, завжди координується з мімікою. Якщо вона стає ближчою до нейтральної, на інтерпретації емоційного стану впливає просодична інтерпретація. Для прийняття рішення щодо рівня емоційності слухачі часто змушені вслуховуватись в просодію висловлювання. Щоб мати можливість визначити рівень афективності висловлювання, слухачам необхідно не менше 600 мілісекунд просодичної інформації, нижче яких буває недостатньо часу для обробки емоційного контексту висловлювання. Оскільки дослідження попередніх часів зосереджувались на таких просодичних особливостях мовлення, як основна середня частота та діапазон, темп та інтенсивність, в наш час стає необхідним проведення аналізу даних з використанням ширшого спектру голосових ефектів, включаючи паралінгвістичні. Подібні дослідження не часто проводились в минулому, хоча вони виконують важливу роль у вираженні емоцій. Розробивши градієнтне розмежування просодичних та паралінгвістичних особливостей у мовленні, вчені-дослідники на просодичному кінці шкали розташували інтонацію з її показниками, що свідчить про його лінгвістичність, а на іншому кінці шкали - такі риси, як якість голосу, або шуми та всілякі клацання, що є паралінгвістичними ознаками. Нелінгвістичні або паралінгвістичні особливості класифікують на два види: індивідуальні варіації та рефлекси. Індивідуальна варіація включає ефекти фонації та резонансу через фізіологію мовця та особливості голосового тракту. Слід брати до уваги також рефлекторні стани, оскільки вони часто є мимовільною ознакою справжнього емоційного напруження. В цілому слід зазначити, що емоційна або афективна просодія проявляється як у лінгвістичних, так і в паралінгвістичних аспектах мовлення, які дозволяють та допомагають як передавати, так і розуміти емоції. Вона включає індивідуальний тон голосу, який передається через зміну висоти, гучності, тембру, темпу мовлення та пауз.

Ключові слова: просодія, емоційна реакція, лінгвістичні та паралінгвістичні особливості, сегментарні та супraseгментарні функції та ознаки, голосова модифікація.

Останнім часом розшифровка емоцій у мовленні з використанням комп'ютерного інструментарію стає доволі популярним завданням. Вважається, що визначити та правильно усвідомити емоційний стан мовця неважко. У випадках яскравих емоційних реакцій людина говорить гучніше, швидше, та частота основного тону у неї є незвично високою, незвично низькою або зі значними перепадами висоти тону. Однак це занадто спрощений підхід, оскільки носії мови, слухаючи акторів, які читають емоційно нейтральний текст, водночас зображуючи емоції, не завжди здатні правильно їх ідентифікувати: так, «щастя» визначається лише в 62% випадків, «гнів» - у 95%, «здивування» у 91%, «смуток» в 81% та «нейтральний стан» у 76%. При обробці цієї самої бази даних за допомогою комп'ютера сегментарні функції дозволяли більше, ніж в 90% випадків визнати емоції «щастя» та «гніву», тоді як надсегментарні, просодичні особливості дозволили розпізнати емоції лише у від 44% до 49% випадків. Що стосувалось емоційного стану «здивування», то ця емоція була ідентифікована лише у 69% випадків за сегментарними ознаками, і у 96% випадків - за суперагментальною просодією.

У звичайній, типовій розмові (без участі акторської гри) можливості розпізнавання емоцій можуть бути ще нижчими, порядку 50%, що перешкоджає складній

взаємопов'язаній функції мовлення.

Однак, навіть якщо емоційне вираження через просодію не завжди може бути усвідомлено розпізнане учасниками розмови, на неї може підсвідомо впливати тональність голосу. Цей вид вираження впливає не з лінгвістичних чи семантичних ефектів. Вміння пересічної людини розшифрувати за просодичними малюнками емоційні стани протягом розмови менш розвинене, ніж традиційна здатність до ідентифікації виразів обличчя, хоча слід зауважити, що в цілому специфічна здатність до декодування залежить від окремо взятої емоції. Отже, точність ідентифікації найбільш універсальних емоцій не є однаковою. Так, «гнів» і «смуток» носіями мови ідентифікуються найшвидше, «страх» і «щастя» не так точно та швидко. Натомість «огида» є найбільш проблематичною емоцією для ідентифікації.

Іншими словами, найточнішим є визначення психічних станів «гніву» та «смутку», натомість стан «огиди» ідентифікується найважче. Скоріше за все для прийняття рішення щодо рівня емоційності слухачі змушені вслуховуватись в просодію висловлювання. Крім того, чи сприймає людина просодію як позитивну, негативну чи нейтральну, завжди координується з мімікою. Якщо міміка обличчя стає ближчою до нейтральної, просодична інтерпретація впливає на інтер-

претацію емоційного стану. Разом з тим дослідження Марка Д. Пелла [14] показало, що слухачам необхідні 600 мілісекунд просодичної інформації, щоб мати можливість визначити афективний тон висловлювання. Нижче цього показника слухачам буває недостатньо інформації для обробки емоційного контексту висловлювання. Розмовляючи, ми передаємо нашим слухачам інформацію про наш емоційний стан та ставлення як до наших слухачів, так і до того, що ми говоримо.

Збереження на комп'ютері та аналіз достатньо великого кола аудіозаписів емоційного мовлення зробив би можливим методологічно обґрунтовані узагальнення щодо вираження емоцій у мовленні.

Література про емоційно-позитивний вплив паралінгвістичних особливостей здебільшого ґрунтується на дослідженнях досить малих кількостей даних, як правило, імітованих професійними чи аматорськими акторами в лабораторії. В декількох дослідженнях вчені намагалися штучно за допомогою акторів зобразити емоції, чим викликати емоційну реакцію у суб'єктів [7], [8]. З іншого боку, деякі вчені ставлять під сумнів обґрунтованість подібних симуляційних досліджень. Так, у критичному огляді подібних робіт Крамер [9] вказує, що актори, зіткнувшись із завданням висловити велику кількість емоцій таким чином, щоб їх можна було диференціювати, можуть створити "стереотипні уявлення про емоції, які можуть не виникати природно", на що важко знайти адекватний коментар. Крім того, дослідженням навмисного збудження емоцій зазвичай перешкоджають етичні проблеми. Навіть якщо їх можна подолати, використовуючи більш м'які форми подразників, зв'язок між стимулом та реакцією аж ніяк не є простим. Реакції різних суб'єктів на один і той же стимул можуть не тільки бути різними, а й непередбачувано змінюватися залежно від їх досвіду та психотипу особистості [17]. Крім того, часто буває практично неможливо виміряти рівень реально пережитого стресу.

Слід зазначити, що випадки використання аудіо записів справжніх, не-імітованих чи спеціально викликаних емоцій для подальшого фонетичного дослідження є малочисельними та обмеженими. Серед найпоширеніших джерел подібних даних є записи бортових реєстраторів пілотів літаків або космонавтів під час небезпеки. Як от, наприклад, дослідження Williams & Stevens [18], Kuroda et al., [10] та Simonov & Frolov [16], а також дані аудіо записів розмов із різноманітних менш екстремальних ситуацій. Помітним джерелом є також робота Браун [2], який робив аудіо записи людей під час різних емоційних ситуацій, включаючи схвильовані реакції батьків до і після пологів, а також спортсменів під час та після вдалих або невдалих спортивних епізодів, а також перемог та програвів.

Оскільки дослідження попередніх часів зосереджувались на відносно обмеженому діапазоні особливостей мовлення, таких як основна середня частота та діапазон, темп та інтенсивність [14], [12], існує необхідність проведення аналізу даних з використанням більшої кількості природних показників, а також ширшого спектру голосових ефектів, включаючи паралінгвістичні. Подібні дослідження не часто проводи-

лись в минулому, хоча вони виконують важливу роль у вираженні емоцій.

Вивчення паралінгвістичних особливостей у мовленні не має чітко визначених рамок, що пояснює розбіжності в літературі стосовно меж між паралінгвістичними та просодичними ознаками (див., наприклад, Brown, [3]; Ladd, [11]; Cruttenden, [4]). Однак Crystal [5] проводить розмежування з одного боку між лінгвістичними показниками, для яких характерні зміни висоти тону, гучності, тривалості та пауз, та між паралінгвістичними рисами, з іншого, оскільки, хоча вони є голосовими, вони є незалежними від висоти, гучності та тривалості. Хоча просодичні ознаки є необхідною складовою всього мовлення, паралінгвістичні ознаки можуть бути відсутніми і дозволяти більше ідіосинкразії в їх реалізації. Crystal & Quirk [6] надають найбільш детальну класифікацію просодичних та паралінгвістичних особливостей англійською мовою, і саме на їх класифікації в основному базується нинішня система паралінгвістичних анотацій.

Розробивши градієнтне розмежування просодичних та паралінгвістичних особливостей у мовленні, Crystal & Quirk [6] на просодичному кінці шкали розташовують інтонацію з її показниками, чим однозначно демонструють риси лінгвістичності, а на іншому кінці шкали - такі риси, як якість голосу, або шуми та всілякі клацання, що є паралінгвістичними ознаками [6].

Паралінгвістичні особливості Crystal & Quirk [6] поділяють на два типи: голосові якості та голосову кваліфікацію. Голосові якості зумовлені різними режимами звучання, а саме нормальний голос, фальцет, шепіт, скрип, охриплість і придихання.

Тут слід зупинитись на понятті "мовний голос". Він в цілому являє собою соціокультурне явище, тобто є показником соціальної індексальної інформації, звучання якого дає уявлення про освіту, соціальний статус, професії мовця і національних рисах його голосоутворення. Мовний голос є базовим звуковим компонентом риторичного дискурсу і сприяє реалізації дискурсивного плану оратора, який залежить від жанрової приналежності публічного виступу і від індивідуальних переваг виступаючого. Таким чином, прояв компонентів мовного голосу в тексті що звучить залежить від виду риторичних стратегій мовця. Відзначаючи специфіку прояву окремих компонентів мовного голосу при реалізації риторичних стратегій мовця, необхідно підкреслити, що в першу чергу використовуються різні голосові модуляції, а також різні відтінки тону голосу, що супроводжуються варіюванням інтонаційних параметрів. У той же час природна якість голосу і тембр мовця надають додатковий звуковий вплив на його переваги щодо вибору голосових модуляцій, які є поліфункціональними за своєю природою. Таким чином, одна і та ж голосова модифікація сприяє реалізації різних комунікативних інтенцій мовця, і навпаки одна і та ж риторична стратегія може бути реалізована кількома модуляціями.

Опис якості голосу Лавера [12] включає в себе не тільки вищезазначені режими звучання, але і всі зміни, навмисні або ненавмисні, на які здатний мовець, враховуючи фізіологічні обмеження голосових органів, з урахуванням поздовжніх артикуляційних параметрів (підвищений і опущений голос гортані, губне

випинання і лабіодентальний голос), широтних параметрів (губні, язикові, фокальні, глоткові та нижньощелепні), велофарингальних та фонаторних параметрів (включаючи комбіновані способи фонації).

Додаткові якості голосу - це нелінгвістичні голосові ефекти, що проходять через мовлення або переривають його, і включають: сміх, хихикання, трепетність, ридання та плач.

Просодичні особливості складаються з особливостей темпу, гучності, ритмічності, діапазону тону, напруженості, паузи та інтонації. Розрізняють особливості темпу, гучності та висоти між простими та складними варіативними системами, коли перша є варіацією по контрасту з нормальним мовленням, а друга описує внутрішньомовний контраст [6].

Темп це швидкість мовлення, який має два різні прояви залежно від того, чи він сприймається через багатоскладові розтяжки чи на окремих складах. На багатоскладових розтяжках «простий» темп, тобто швидка або повільна мова, поділяється на чотири позначені швидкості: *allegro*; *allegro*; *lento*; і *lentissimo*. "Складний" темп відноситься до прискорення та уповільнення швидкості мовлення, і називається в музичній термінології «прискоренням» або *rallentando*. На одному складі темп або урізаний, або розтягнутий.

Особливості гучності можуть бути простими, тихими або гучними, (піаніссімо, фортепіано, форте, або фортіссімо), або складними (*crescendo*) або (*diminuendo*).

Опис діапазону тону на окремих складах ускладняється впливом гучності та інтонаційної системи, але на багатоскладових ділянках та на ядерному складі є або простими (низькими чи високими) або складними (монотонними, вузькими чи широкими).

Ритмічність залежить від трьох дискретних факторів: сприйнятої регулярності напружень, як ритмічних, так і аритмічних, різкості зміни тону та гучності, яка класифікується як різка або гліссандо, і варіативності гучності без зміни тональності (стаккато або легато). Напруженість відноситься до точності артикуляційних жестів і може бути як розмитою, як у нетверезому мовленні, в'ялою, так і напруженою, або точною.

Паузи можуть бути або тихими, або озвученими і класифікуються за сприйнятим відхиленням від норми як такі, що мають чотири ступені тривалості: короткі; єдині; подвійні, або високі.

Моделі інтонації (напрямок руху тону) можуть бути простими: (низхідно-висхідний або рівний), складними (низхідно-висхідний або висхідно-низхідний) або складеними (падіння-плюс-підйом; підйом-плюс-падіння). Монотонність на ядерному складі реалізується як рівень ядерного тону. Ball та ін. [1] представляє систему транскрипції якості голосу, засновану Laver [12]. Ця система розроблена для використання як з нормальним, так і з невпорядкованим мовленням. Поділяють використання дужок і подвійних дужок для позначення ступеня голосових ефектів, а також скалярні позначення, які показують ступінь певних ефектів.

Нелінгвістичні особливості передають таку інформацію, як вік, стать, стан здоров'я та ін. Їх можна кла-

сифікувати на два види: індивідуальні варіації та рефлексивні. Індивідуальна варіація включає такі ефекти фонації та резонансу через фізіологію мовця та гістологію голосового тракту. Слід брати до уваги рефлексивні стани, оскільки вони часто є мимовільною ознакою справжнього емоційного напруження. Вони створюють змінені форми дихання, ендокринної системи та обміну речовин в цілому, що також може спричинити чутні зміни у мовленні.

Дослідження виявили, що деякі емоції, такі як страх, радість і гнів, зображуються частіше, ніж такі емоції, як сум.

• **Гнів:** Гнів можна розділити на два типи: "гнів" і "гарячий гнів". У порівнянні з нейтральною мовою, гнів виробляється з нижчим тоном, більшою інтенсивністю, більшою енергією (500 Гц) протягом вокалізації, більшим першим формантом (перший виданий звук) і швидшим часом атаки при початку голосу (початок мовлення). "Гарячий гнів", навпаки, виробляється з більш високим, різноманітним тоном та ще більшою енергією (2000 Гц).

• **Огида:** У порівнянні з нейтральним мовленням, огида виробляється з меншим, спрямованим донизу тоном, з енергією (500 Гц), нижчим першим формантом і різким падінням тону, подібним до гніву. Менші варіативність та коротша тривалість є також характеристиками огиди.

• **Страх:** Страх можна розділити на два типи: «паніка» та «тривога». У порівнянні з нейтральним мовленням, емоції страху мають більшу висоту звучання, незначні варіації, меншу енергію та швидший темп мовлення з більшою кількістю пауз.

• **Смуток:** У порівнянні з нейтральним мовленням, сумні емоції виробляються з більшою висотою звуку, меншою інтенсивністю, але більшою голосовою енергією (2000 Гц), більшою тривалістю, більшою кількістю пауз і меншим першим формантом.

Розшифровка емоцій у мовленні включає три етапи: визначення акустичних особливостей, створення значущих зв'язків з цими ознаками та обробка встановлених акустичних типів. На етапі обробки зв'язки з базовими емоційними знаннями зберігаються окремо в мережі пам'яті, специфічній для асоціацій. Ці асоціації можуть бути використані для формування базової лінії емоційних проявів, що зустрінуться в майбутньому. Емоційні значення мовлення неявно та автоматично реєструються після аналізу обставин, важливості та інших оточуючих деталей події.

В цілому слід зазначити, що емоційна або афективна просодія проявляється як у лінгвістичних, так і в паралінгвістичних аспектах мовлення, які дозволяють та допомагають як передавати, так і розуміти емоції. Вона включає індивідуальний тон голосу, який передається через зміну висоти, гучності, тембру, темпу мовлення та пауз. Він може бути ізолюваний від семантичної інформації та взаємодіяти із словесним змістом. Емоційна просодія в мовленні сприймається або декодується дещо гірше, ніж міміка, проте точність сприйняття залежить власне від типу емоцій.

Хоча у середньому слухачі здатні сприймати передбачувані емоції із значною швидкістю, все ж рівень помилок є також високим, що частково пов'язано із спостереженням, що слухачі точніше

сприймають емоційний висновок певних голосів і сприймають одні емоції краще за інші. Вокальні вирази “гніву” і “смутку” сприймаються найлегше,

“страх” і “щастя” сприймаються лише помірно, в той час як найнижчу сприйнятливості має “огида”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ball, M.J., Esling, J. & Dickson, C. The VoQS system for the transcription of voice quality//Journal of the International Phonetic Association, 1995. Is.25. P.71—80.
2. Brown, B.L. The detection of emotion in vocal qualities//Language: Social psychological Perspectives, Oxford: Pergamon. 1980. P.237-245.
3. Brown, G. Listening to Spoken English. (2nd Edition). London & New York: Longman, 1990.
4. Cruttenden, A. Intonation. (2nd Edition). Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1997.
5. Crystal, D. Prosodic Systems and Intonation in English. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1969.
6. Crystal, D., Quirk, R. Systems of Prosodic and Paralinguistic Features in English. The Hague, Netherlands: Mouton, 1964.
7. Ekman, P., Friesen, W.Y., Scherer, K.R. Body movement and voice pitch in deceptive Interaction//Semiotica, 1976. Is.16. P.23—27
8. Johnstone, T. Emotional speech elicited using computer games. Swinburne University of Technology: Research Gate, 1996.
9. Kramer, E. Elimination of verbal cues in judgments of emotion from voice//The Journal of Abnormal and Social Psychology, 1964. Is. 68(4). P.390—396.
10. Kuroda, L., Fujiwara, O., Okamura, N., Utsuki. Method for determining pilot stress through analysis of voice communication//Aviation, Space, and Environmental Medicine, 1976. Is.47. P.528—533.
11. Ladd, R.D. Intonational Phonology. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1996.
12. Laver, J. The Phonetic Description of Voice Quality. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1980.
13. Murray, I.R., Arnott, J.L. Toward the simulation of emotion in synthetic speech: A review of the literature on human vocal emotion//Journal of the Acoustical Society of America, 1993. Is. 93. P.1097—1108.
14. Pell, M.D. The look of (un)confidence: visual markers for inferring speaker confidence in speech//Frontiers in Communication, 2019. Is.4. P.63.
15. Scherer, K.R. Speech and emotional states//Speech Evaluation in Psychiatry, New York: Grune & Stratton, 1981. P. 189—220.
16. Simonov, P.V., Frolov, M.V. Utilisation of human voice for estimation of man's emotional stress and state of attention//Aerospace Medicine, 1973. Is. 44. P.256—258.
17. Streeter, L.A., Krauss, R.M., Geller, V., Olson, C., Apple, W. Pitch changes during attempted deception//Journal of Personality and Social Psychology, 1977. Is. 35. P.345-350.
18. Williams, C.E., Stevens, K.N. On determining the emotional state of pilots during flight: an exploratory study//Aerospace Medicine, 1969. Is. 40, P.1369—1372.

Problems of phonetic identification of emotional states of the speaker with the help of linguistic and paralinguistic means

K. V. Lysenko

Annotation. The article considers the problems of determining the emotional states of the speaker with the help of linguistic and paralinguistic means. As we speak, we convey to our listeners information about our emotional state and attitudes toward both our listeners and what we say. Although in general the specific ability to decode the emotional component of the utterance depends on the individual emotion. It is known that native speakers, when listening to actors who read an emotionally neutral text, while depicting emotions, perceptually are not always able to correctly identify them. Even if the emotional expression through prosody may not always be consciously recognized by the participants in the conversation, it may be subconsciously influenced by other indicators, such as the tone of voice, for example, or facial expressions. This type of expression follows not only from linguistic or semantic effects. The ability of an average person to decipher emotional states during conversations is less developed than the traditional ability to identify facial expressions. Whether a person perceives prosody as positive, negative or neutral, he always coordinates with facial expressions. If it becomes closer to neutral, the interpretation of the emotional state is influenced by prosodic interpretation. To decide on the level of emotionality, listeners are often forced to listen to the prosody of the statement. To be able to determine the level of affectivity of the statement, listeners need at least 600 milliseconds of prosodic information, below which there is not enough time to process the emotional context of the statement. As previous research has focused on such prosodic features of speech as basic average frequency and range, tempo and intensity, it is now necessary to analyze data using a wider range of voice effects, including paralinguistic. Such studies have not been conducted in the past, although they play an important role in the depiction of emotions. Having developed a scale with a gradient distinction between prosodic and paralinguistic features in speech, researchers placed intonation with its indicators, which indicates its linguistic character, at the prosodic end of the scale, and at the other end of the scale - such features as voice quality, or noise and all sorts of clicks as paralinguistic features. Nonlinguistic or paralinguistic features are classified into two types: individual variations and reflexes. Individual variation includes the effects of phonation and resonance through the physiology of the speaker and the features of his vocal tract. Reflex states should also be considered, as they are often an involuntary sign of true emotional stress. In general, it should be noted that emotional or affective prosody is manifested in both linguistic and paralinguistic aspects of speech, which allow and help both to convey and understand emotions. It includes an individual tone of voice, which is transmitted through changes in pitch, volume, timbre, speech rate and pauses.

Keywords: *prosody, emotional reaction, linguistic and paralinguistic features, segmental and suprasegmental functions and features, voice modification.*

Вставні конструкції в сучасній українській літературній мові: типологія, функції

О. О. Новікова

Донецький юридичний інститут МВС України

Corresponding author. E-mail: 08novikovaolga76@gmail.com, orcid.org/0000-0002-8498-1736

Paper received 22.09.20; Accepted for publication 08.10.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-240VIII71-10>

Анотація. У статті досліджено актуальні проблеми, пов'язані із становленням категорії вставності. Проаналізовано історію розвитку вчення про вставні конструкції в сучасній лінгвістиці, розглянуто структурну організацію речень із зазначеними синтаксичними компонентами; схарактеризовано семантику вставлених конструкцій, їхній комунікативний і текстовий потенціал.

Ключові слова: категорія вставності, вставні слова, вставні словосполучення, вставні речення, класифікація, функції.

Вступ. Вставні конструкції в комплексі з іншими мовними компонентами виступають ефективним засобом реалізації мети автора – досягнення чіткості й логічності передачі інформації в тексті. Одну й ту саму думку можна передати різними словами й способами, актуалізуючи ті вставні слова, словосполучення й речення, які автор виділяє як ключові. Водночас різні за формою висловлювання можуть передавати одну й ту саму думку, проте фрагмент пізнання слухач виводитиме все ж на основі ключових понять, які вкладені у вставні одиниці. Результативність розуміння залежить також від інтелектуальних можливостей і вмінь реципієнта, його навичок виділяти в тексті опорні лексеми, які є носіями основного змісту тексту. Якість сприйняття залежить і від обізнаності реципієнта з тією проблемою, яка висвітлена. Маючи різне екстралінгвістичне підґрунтя, вставні конструкції виконують неоднорідні завдання й реалізують різні комунікативні настанови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвістичних студіях на сьогодні не існує єдиної класифікації вставних конструкцій. Учені вказують на дві основні функції, які виконують у реченні вставні компоненти, – модальну й суб'єктивно-оцінну [10, с. 227; 1, с. 257.]. Реалізуючи ці функції, вставні слова, словосполучення і речення характеризовані досить різноманітною семантикою. Різні автори, беручи за основу ті чи ті модально-смилові ознаки, виділяють різне число семантичних груп. Кількість цих груп не однакова – від двох-трьох до восьми-десяти і більше. Це залежить від того, наскільки докладно враховувані семантичні відтінки. Наприклад, 8–17 груп у «Грамматике русского языка» за ред. В. В. Виноградова [4, с. 153], у праці О. Г. Руднева «Синтаксис осложненного предложения» [18, с. 126], у «Курсі сучасної української літературної мови» Б. М. Кулика [14, с. 172]; у «Сучасній українській мові. Синтаксис» С. П. Бевзенка [3, с. 141–143]; 3 семантичні групи пропонує О. М. Пешковський, пов'язуючи їх із загальним контекстом висловлювання [19, с. 404–410.]. Таку думку підтримують автори «Сучасній українській літературній мові» за редакцією І. К. Білодіда, також розмежовуючи три групи аналізованих синтаксичних одиниць [23, с. 228]. Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська, А. К. Мойсієнко, І. І. Слинько, докладно аналізуючи ускладнювальні компоненти простого речення, подають сім груп вставних елементів на семантичному рівні [22; с. 146–150. ; 17, с. 139–161].

Мета – комплексно проаналізувати типологічне й функційне навантаження вставних одиниць у структурі простого ускладненого речення.

Матеріалом дослідження слугували тексти книжних

стилів сучасної української літературної мови. Для досягнення поставленої мети в статті використано описовий метод із прийомами наскрізного виписування, метод зіставлення й систематизації – для відбору й інтерпретації фактичного матеріалу; структурний – для аналізу специфіки речень із відокремленими членами

Виклад основного матеріалу дослідження. Вставні компоненти є досить різноманітними за формою, проте їх об'єднує суб'єктивно-модальне значення, яке вони виражають. Більшість науковців пропонує покласифікувати шість груп вставних компонентів, ґрунтованих на їх семантиці та оцінці повідомлюваного [7; 9; 11; 12; 18; 24; 25]. Нам імпонує класифікаційна характеристика вставних синтаксичних конструкцій, подана К. Шульжуком [25, с. 166]. Дослідник виділив шість положень, які визначають напрями дослідницьких підходів нашого аналізу. Розглянемо структурно-семантичні групи аналізованих синтаксичних одиниць з опертям на згадану класифікацію.

1. Група вставних одиниць **із суб'єктивно-модальною семантикою, що вказують на реальність, правдивість того, про що повідомляють у реченні, упевненість в об'єктивності наведених фактів** (на зразок *звичайно, очевидно, безумовно, безперечно, дійсно, справді, природно, певна річ, правду кажучи, напевно, можливо, може бути*, тощо). Серед модальних смислів виділяють значення впевненості, невпевненості, можливості, припущення тощо. Вставні конструкції зазначеної групи активно використовують у всіх стилях сучасної української літературної мови, як правило, в межах тих значень і в структурі тих конструкцій, які передбачені загальномовними нормами. Сучасні автори широко вживають у своїх творах вставні конструкції на позначення впевненості щодо об'єктивності наведених авторами фактів, які реалізують прагматичну акцентно-стверджувальну функцію, пор.: *Звичайно, я не злодюжка якась, хоч сьогодні й поцупила нахабно ланцюжок із якорем* (Люко Дашвар); *Зрозуміло, поспішали, хапали, що трапиться під руку, нередуєш документи й коштовності* (С. Жадан); *Паши вилізає назовні й дивиться на південь, намагаючись убити час, якого в нього, щоправда, не так вже й багато* (С. Жадан).

Також у художніх творах активного вжитку набувають вставно-модальні слова гіпотетичності: можливості, пор.: *Здається, я потрапила в інший Всесвіт, а мені потрібні лише черевики Германа!* (Люко Дашвар); припущення, пор.: *Швидше за все, вона в торгівлі працювала...* (Люко Дашвар); невпевненості, пор.: *Чи, може, виглядає старшим. Насправді ж – років тридцять п'ять.* (Люко Дашвар). За допомогою вставних слів модальної семантики автор може зображати розумовий процес героїв, їхні роздуми про спостереження різних явищ і подій.

Особливо яскраво виражено таке значення, якщо використовують кілька вставних слів послідовно: **Очевидно**, в одній із цих висоток вона й живе, **можливо**,десь там і «горить» (С. Жадан). Варто наголосити, що українські автори все частіше надають перевагу власне українським, некалькованим з російської мови вставним одиницям на зразок *імовірно, вірогідно, природно, воістину, певна річ, поза сумнівом, звісно, беззаперечно, щоправда* тощо, пор.: *вперед* (С. Жадан); *І, звісно, включно з тим, де ми взагалі не зустрічаємося* (Ю. Іздрик); *Щойно народжена істота, природно, не те що цифрами не оперує, вона й пам'яті своїй не володар* (Ю. Іздрик); *Воістину, простота буває гіршою від багатьох пороків* (Ю. Іздрик); *Та це, певна річ, ані трохи не промовляло ні до розуму, ні до душі розсварених, і два наймоłodші пальці наполягали на своєму* (Е. Андрієвська); *Поза сумнівом, між цими двома сталося щось погане, але некриваве, бо інакше б уранці Діні не довелося обмальовувати стіни в кров для повноти картини* (Люко Дашвар). Поступове домінування таких конструкцій стає настільки помітним, що можна впевнено констатувати типовість уживання названих вставних одиниць цієї семантичної групи в сучасних текстах зокрема та в сучасному мовленні загалом.

Розглядаючи науковий, юридичний і публіцистичний тексти, необхідно наголосити, що найбільш уживаними є конструкції, що виражають так звану констатаційну модальність, на позначення впевненості щодо об'єктивності наведених фактів, пор.: **Звісно ж**, зазначена помилкова кваліфікація є вигідною для злочинців (Вісник Національної академії прокуратури України); **Справді**, на основі аналізу зображень на рентгенівській плівці газорозрядного випромінювання можна отримати дані навіть про незначний прояв мисленнєвої активності (Біологічні науки); **Насправді**, в останні дні серпня, вже знаючи про напад, поляки постаралися укріпити територію окопами, будівлі захистили мішками з піском (Голос України); **Безперечно**, экс-радянські республіки самі собою цінні для Росії (Українська правда).

Подеколи в публіцистичних, юридичних та наукових текстах наявні конструкції, що виражають гіпотетичну модальність, на позначення можливої об'єктивності наведених фактів, пор.: **Вочевидь**, суд не наважився самостійно вирішувати питання стосовно інших осіб (та осіб, які його надають) (Вісник Національної академії прокуратури України); **Імовірно**, ідеться про середній рівень доходів (Українська правда); **Вони, як правило**, не повинні будуватися з використанням відкритих переліків (Вісник Національної академії прокуратури України). Конструкції з модальністю гіпотетичності є менш поширеними в науковому та юридичному дискурсах, адже роботу як науковця, так і правника характеризують високими вимогами до точної відповідності наукових досліджень чи відповідності прийнятих рішень чинному законодавству.

Оскільки публіцистичне мовлення є «живим», сьогочасним і від того динамічним, частина його лексики перебуває в безперервному русі, зазнає семантичних модифікацій і конотацій, словотвірних інновацій. Так, стилістично маркованими мовними засобами в жанрах інтерв'ю та нарису на сьогодні постають вставні слова та речення розмовного характеру *гадаю, як на мене цієї самої групи, що сприяє діалогізації усно-розмовної мови, відтвореної в публіцистичних текстах*, пор.: **Гадаю**, у минулому вони організували багато конференцій, присвячених цій тематиці (Українська правда); **Як на мене**, це або самодіяльність «ополчення», або спроба впливати на

регіональні вибори (Дзеркало тижня). Таке явище можна пояснити послідовною спрямованістю публіцистики на сучасного адресата (читача).

2. Група вставних конструкцій, **що виражає почуття мовця** (на зразок *на лихо, на горе, на жаль, на біду, на радість, як на гріх, на диво, чого доброго* тощо). Такі синтаксичні одиниці найбільше властиві художньому стилю. Вони додають у тексті різні емоційні відтінки: здивування, пор.: *Та, на превеликий Перегудин подив, Альонка скрутилася на дивані й ридала гірко* (Люко Дашвар); розчарування, пор.: **Як на гріх**, він дуже пізно зрозумів, серйозність та небезпечність цієї жахливої хвороби (І. Ялом); співчуття, пор.: **На жаль**, ти все частіше кличеш до себе гостей на зразок Октябрюва – епатажних, неоднозначних, скандальних (Любоко Дереш) тощо. Також до зазначеної групи вставних одиниць належать конструкції, які містять біблійні елементи, що сприяє створенню емоційної атмосфери висловлення, його експресивно-оцінній конотації, пор.: **Борони Боже**, аби до нас не дійшов отой смог (Любоко Дереш); **Дасть Бог**, таки дочекаюсь приїзду Жан-Люка (І. Ялом). Такі оригінальні вставні конструкції зазвичай виконують оцінну комунікативно-прагматичну функцію.

3. Група вставних конструкцій, **за допомогою яких звертаються до читача з метою привернення його уваги** (на зразок *розумієте, бач, бачте, чуєш, пам'ятаєте, уявіть собі, погодьтеся, як ви розумієте, даруйте* тощо). У ролі важливого синтаксичного засобу для здійснення ефективної вербальної комунікації автори досить часто вживають у своїх текстах такі вставні одиниці. Найпоширеніші вони, беззаперечно, у художній літературі, пор.: *У Германа як не крути, вона така закохалась* (Любоко Дереш); **Бо розумієш**, час до вечора слухино використати для розгадування її таємниці (С. Жадан). Для художнього стилю характерним є активне використання вставних слів і речень, до складу яких уходить дієслово наказового способу. Їхній спонукальний характер надає повідомленню більшої правдивості, взаєморозуміння тощо, пор.: **Уявіть**, на Землі існує одне людство, розкидане по материках, островах (Е. Андрієвська); *У вас тут, погодьтеся, щодня вихідні* (С. Жадан); **Даруйте на слові**, але їх тут таких через один (Люко Дашвар). Крім вставних слів та словосполучень цієї семантичної групи активно вживаними є й вставні речення, які, на думку авторів, більш вдало об'єктивують емоційний стан читача, пор.: **Як ви вже здогадалися**, нотаріус так і не спромігся купити весь дім (Е. Андрієвська); **Як вам вже відомо**, кожен сам хазяїн власної долі (С. Жадан).

У медіа-дискурсі також наявні різноманітні вияви стилістичної взаємодії згаданих вставних конструкцій, оскільки в процесі мовленнєвого контакту авторіві потрібно підтримувати плавний перехід повідомлюваного, готувати слухача до сприйняття чергової мовної дії, зосередити його увагу на всьому висловленні чи якійсь його частині тощо, пор.: **Погодьтеся**, досить часто питання об'єднань «втирається» у глухий кут конфлікту інтересів різних центрів впливу (Урядовий кур'єр); **Уявіть собі**, ніхто не ідентифікував і не рахував померлих на дорогах. (Українська правда). Досліджувані тексти засвідчують здатність вставних конструкцій цієї семантичної групи реалізовувати діалогічність монологічного письмового тексту. М. А. Корміліцина зараховує одиниці вставності до «особливих метатекстових засобів», які забезпечують реалізацію стратегії наближення до адресата, що активі-

зує в текстах сучасної української преси риторичну категорію розмови, пор.: *Погодьтесь, незабаром влада стихнетесь із спротивом української патріотичної спільноти* (Українська правда); *Знаєте, в Україні навіть немає сучасної термінології на означення певних видів сучасного театру* (Дзеркало тижня) [13, с. 18].

Вставні одиниці аналізованої семантичної групи виражають ставлення мовця до способу оформлення висловлень, їхнього стилю й тону, тому на сторінках сучасних періодичних видань вони слугують здебільшого засобом вираження експресії. Такий погляд підтримують і дослідники публіцистичного дискурсу [6, с. 49; 8, с. 27], говорячи про те, що вставні сполуки надають висловленню значення вірогідності й указують на його експресивний характер, підтверджуючи відому думку про те, що експресивність властива газетному мовленню.

Науковому й офіційно-діловому стилям конструкції розглядуваної групи майже не притаманні, оскільки вони «тяжінють» до «простої» мови. Хоча подеколи поодинокі приклади є вживаними, пор.: *З огляду на необхідність забезпечення безпеки діяльності учнів на транспорті така система, повірте, була абсолютно виправданою* (Педагогічні науки); *Зверніть увагу, у процесі розв'язання таких задач неоднорідний матеріал представляється однорідним з трансверсально-ізоотропними властивостями* (Фізико-математичні науки). Зазначені синтаксичні одиниці володіють широкою комунікативно-прагматичною здібністю й успішно, як показує фактичний матеріал, підтримують та стабілізують соціальні відношення, виконуючи фатичну функцію мови [9, с. 177].

4. Вставні синтаксичні конструкції **на позначення характеру висловлення, способу передачі думки, типу її оформлення** (на зразок *так би мовити, іншими словами, власне кажучи, сказати по правді, правду кажучи* тощо) активно вживані в усіх стилях сучасної української літературної мови, проте з різною частотністю. У художніх текстах спостерігаємо різні приклади конструкцій зазначеної семантичної групи, пор.: *Власне кажучи, навіть ця розвідка могла би називатися ефектніше* (Ю. Іздрик); *Із критикою мене, що називається, «понесло»* (Ю. Іздрик); *Воно, сказати по правді, за певних обставин і не сталося б завчасно повідомлювати результати комп'ютерної томографії* (І. Ялом). Згадані одиниці, окрім основних семантичних ознак, перерахованих вище, надають висловленню значення вірогідності, а також указують на його експресивний характер [15, с. 103], підтверджуючи відому думку про те, що емоційно-експресивне забарвлення є однією з основних ознак художнього стилю.

Аналізуючи складники змісту текстів публіцистики з погляду прагматичної теорії, слід розглядати співвідношення та функціонування мовних засобів, які використовують для передачі думки адресата, до того, про що він повідомляє адресантові в конкретній комунікативній ситуації, типу та форми її оформлення. Адже для того, щоб сформулювати певну систему думок слухача, читача, глядача, публіцистичний твір має бути бездоганим щодо логіки й мовного оформлення. З цією метою в публіцистичному дискурсі уживають вставні одиниці на позначення характеру висловлення, способу передачі думки, типу її оформлення, пор.: *Але раніше мери ці гроші, скажімо так, «сушили», на щось відклали, не вміли витрачати...* (Голос України); *Іншими словами, не всі позиції документа в першому читанні всіх влаштовують і всіх «ощасливають»* (Урядовий кур'єр). У текстах наукового та офіційно-ділового стилів вживання синтаксичних

одиниць аналізованої семантичної групи є непоширеним, утім деякі конструкції зазначеної групи поодинокі вживані, пор.: *Життєве самовизначення, власне кажучи, — це «вибір певного стилю життя і реалізація його в багатьох соціальних ролях»* (Педагогічні науки). У текстах розглядуваних мовних стилів такі сполуки виконують адресно-марковану функцію та функцію текстової зв'язаності.

5. Група вставних конструкцій, що вказує **на зв'язок думок, послідовність викладу чи його завершення, співвідношення загального і конкретного, підкреслення найбільш значущих частин, висновків** (на зразок *по-перше, по-друге, між іншим, до речі, втім, однак, отже, значить, словом, таким чином, власне, до речі, між іншим* тощо) є значною за частотністю вживання й різноманітною щодо семантичного наповнення її компонентів. Застосування вставних одиниць цієї семантичної групи надає опису ходу подій, певну достовірність, настільки важливу для авторів усіх мовних стилів. Можна впевнено говорити, що вони відіграють особливу роль у текстах, адже вставні елементи, що відображають рух думки, міркування й висновки, є незамінними. Уміло вставлені в текст, вони імітують розумовий пошук автора, що містить постановку проблеми, етапи її вирішення, висновки, і читач (слухач, глядач) розмірковує разом з автором, поступово підходячи до розуміння певних подій.

Група вставних конструкцій аналізованої семантичної групи є активно вживаною в усіх стилях сучасної української літературної мови. Вставні конструкції, що передають зв'язок думок, послідовність їх викладу чи логічне завершення цього викладу, виступають чи не найголовнішою групою за активністю вживання в науковому та публіцистичному стилях, оскільки саме за допомогою таких одиниць виявляється можливість виразити підкреслену логічність, зв'язок між реченнями та частинами тексту, підкреслити найбільш значущі частини, підсумувати, пор.: *Зокрема, В. Рибалка поняття «творча особистість» пояснив стійкою й мотиваційно-творчою активністю* (Педагогічні науки); *Отже, слід визначити перспективні напрями для сприяння імплементації положень Стамбульської конвенції та забезпечення їх дієвості в Україні* (Вісник Національної академії прокуратури України); *Таким чином, суд має дискреційні повноваження щодо відкритості судового провадження стосовно домашнього насильства* (Вісник Національної академії прокуратури України); Згадані вставні одиниці позбути змістової самостійності. Це зумовлено специфікою їхніх функцій — слугувати засобом зв'язку між синтаксичними конструкціями та оформлювати відношення між ними, тобто функціонально наближатися до сполучників.

За допомогою вставних слів *по-перше, по-друге, по-третє* декларують таку ознаку наукового й публіцистичного стилів, як аргументованість. Водночас вони допомагають авторам розв'язувати прагматичні завдання: логізувати текст, надавати йому стрункості, оформлювати хід міркувань тощо, пор.: *По-перше, у цій програмі не всім кольорам та їх відтінкам присвоєно назву, по-друге, декілька відтінків кольорів об'єднані в загальний опис* (Фізико-математичні науки). Вставні слова *по-перше, по-друге* в наукових текстах виражають не тільки числову послідовність думок, але й ступінь їх важливості, певної значущості. На думку В. В. Виноградова, ці компоненти «визначають не лише місце якогось пункту в низці перерахованих, але й містять його оцінку, його суб'єктивну кваліфікацію» [4, с. 579].

Аналізована група вставних одиниць є активно вживаною й у текстах офіційно-ділового стилю (оскільки основними його ознаками є точність, ясність, лаконічність, послідовність викладу фактів, структурованість), пор.: **Отже, слід визначити перспективні напрями щодо сприяння імплементації положень Стамбульської конвенції та забезпечення їх дієвості в Україні** (Вісник Національної академії прокуратури України); **Між іншим, наявна інформація про злочинність не забезпечує повноти інформації про потерпілих осіб** (Вісник Національної академії прокуратури України), а також у художньому (оскільки він поєднує в собі ознаки всіх мовних стилів), пор.: **Скажімо, ти вже встиг добре зрозуміти справжність почуттів у цьому світі** (Любо Дереш); **От, приміром, я зрештою зрозумів важливість цієї знахідки** (Любо Дашвар). Вставні одиниці згаданої семантичної групи слугують актуалізаторами прагматичної функції текстової зв'язності, спричиненої комунікативними потребами вказувати на хід думок автора, їхню послідовність, на взаємозалежність між сусідніми висловленнями, коментувати, доповнювати, узагальнювати сказане, увиразнювати структурні, логіко-семантичні зв'язки між частинами висловлення відповідно до авторського задуму [6, с. 98–104].

6. Група вставних конструкцій, що вказують на **джерело повідомлення** (на зразок *на мою думку, на думку (чию?), як то кажуть, мовляв, за словами, як свідчить, як повідомили* тощо) покликані підвищувати в очах слухачів (читачів, глядачів) об'єктивність, фактологічність поданої інформації й переконувати у справедливості авторської оцінки подій. Уживання вставних одиниць зазначеної семантичної групи дозволяє внести ясність й розставити пріоритети у висловленні, посилюючи на думки авторитетних осіб. Саме тому їх наявність є характерною в цитованій прямій мові, що дозволяє безпосередньо висловити ставлення мовця до певної проблеми. Р. С. Алікаєв наголошує, що «адекватне сприйняття конкретного тексту є неможливим без посилань, указівок на групу інших текстів, що уточнюють пресупозицію учасників комунікативного акту» [1, с. 178]. Тому цілком очевидним є те, що в цій семантичній групі кількісно переважають синтаксичні одиниці, які мають форму підрядного речення зі сполучником **як**, пор **Як видно з таблиці 2, діаметр квітки в обох сортів у середньому не змінювався за роками** (Біологічні науки); **Як зауважують у зазначеному довіднику Ради Європи, Стамбульська конвенція – революційний документ** (Вісник Національної академії прокуратури України); Зазначена синтаксична конструкція із сполучником **як** вживана в мовленні для виконання функції вставного повідомлення. Вона має перевагу з погляду впізнаваності вставного компонента, його мобільності: зміст вставного компонента може бути висловлений не лише в процесі основного повідомлення, а й мати випереджувальний характер [16, с. 239]. Аналізовані конструкції притаманні науковому, публіцистичному й офіційно-діловому стилям.

Синтаксичні одиниці на позначення джерела повідомлення з прийменником **на**, які вживають зазвичай або на початку, або всередині речення, функціонують у всіх мовних стилях для виконання функції вставного повідомлення, пор.: **На думку самої пані Півник, а також її соратників і спонсорів, такі громадські організації не відіграють необхідної вирішальної ролі** (Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки); **На думку аналітиків російського журналу «Мир перемен», економіка Чехії не відчула на собі наслідків санкцій Росії у відповідь на заборону імпорту на російський ринок продуктів харчування з країн ЄС** (Урядовий кур'єр). Вони не лише конденсують у собі зміст цілого речення, а мають ще й окремі додатковий зміст, який перебуває за межами змісту основного речення.

У художньому, інколи й публіцистичному стилях (чого не можна сказати про офіційно-діловий та науковий) послуговуються й іншими одиницями, що належать до цієї семантичної групи, пор.: **Рух, як то кажуть, життя, зупинки, подійкують, у будні не функціонують** (Ю. Іздрик); **Як відомо, кожен сам хазяїн власної долі** (Любо Дашвар). Наразі помітною є тенденція до врізноманітнення вставних одиниць репрезентованої семантичної групи за допомогою видозмін у граматичному оформленні: уникнення сполучника **як**, його заміни прислівниками, імплікації суб'єкта, якому належить вислів, реалізації структурної неповноти речення опущенням основних компонентів тощо, пор.: **Зустріч лідерів G7, зазначає ВВС, відбувається на тлі міжнародної напруженості з приводу безпрецедентних пожеж у Бразилії** (Дзеркало тижня); **Кажуть, вибори й проводять для зваблення політиками народу обіцянками** (Урядовий кур'єр). Вставні конструкції, що вказують на джерело повідомлення, у сучасному мовленні виконують прагматичну адресно-марковану функцію, адже дають змогу авторові, покликаючись на інше джерело, підвищувати рівень правдивості інформації в очах читача, погоджувати власну думку з думкою іншого джерела, знижувати категоричність висловлення, спонукати читача до прийняття авторської позиції тощо.

Висновок. Фактичний матеріал щодо вживання вставних слів, словосполучень і речень у текстах сучасної української літературної мови демонструє, що вони набувають дедалі ширшого вжитку й стилістичної ваги, слугуючи засобом реалізації різноманітних комунікативно-прагматичних функцій: функції текстової зв'язності, акцентно-стверджувальної, акцентно-гіпотетичної, оцінної, фатичної тощо. Помітною є нова тенденція до переважного вживання власне українських, некалькованих із російської мови вставних слів, словосполучень і речень, які дедалі впевненіше витісняють з ужитку поширені донедавна російськомовні вставні одиниці, що засвідчує українізацію мовлення, прагнення до оригінальної самобутності.

ЛІТЕРАТУРА

- Алікаєв Р. С. Частотные параметры словосочетаний в семантико-синтаксических универсалиях текста. Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики. Ежегодный журнал. Выпуск 13. Владикавказ. 2011. С. 178–185.
- Андерш Й. Ф. Синтаксис. Грамматика чеської мови. Київ: Наукова думка, 1992. С. 257
- Бевзенко С. П., Литвин Л. П., Семеренко Г. В. Сучасна українська мова. Синтаксис: навчальний посібник. Київ: Вища школа, 2005. 270 с.
- Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. 2-е изд. Москва: Высшая школа, 1972. 614 с.
- Грамматика русского языка: Синтаксис. Москва. Изд-во АН СССР, 1954. Т. 2, ч. 1, 2.
- Грицина В. Інфраструктура речень публіцистичного стилю: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Кривий Ріг, 2002. 171 с.
- Дудик П. С. Синтаксис української мови: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 384 с.
- Завальнюк І. Комунікативно-прагматичні функції та стилістичні вияви вставних одиниць у сучасному українському газетному мовленні. Українська мова. 2009. № 1. С. 15–32.

9. Загнітко А.П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.
10. Кадомцева Л. О. Синтаксично ізольовані частини речення. Сучасна українська літературна мова: синтаксис. Київ: Наук. думка, 1972.
11. Караман С. О., Караман О. В., Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова. Київ: Літера ЛТД, 2011. 560 с.
12. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови: навчальний посібник. Київ: Либідь, 1995. 312 с.
13. Кормилицына М. А. Разговорность как реализация стратегии близости к адресату в современной прессе. Проблемы речевой коммуникации. Саратов: Изд-во Саратовского университета. 2008. Вып. 8. С. 13–28.
14. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис. Київ: Радянська школа. 1965. Ч. 2.
15. Лисак Л. К. Синтаксико-стилістичні функції речень з дієприслівником у стилях сучасної української мови: дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2006. 204 с.
16. Мамалига А. Рівні текстового виокремлення вставних і вставлених конструкцій (на матеріалі газет). Вісник Київ. ун-ту ім. Т. Шевченка. Серія: Журналістика. Київ, 1997. Вип. 4. С. 239–248.
17. Мойсієнко А.К. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис простого ускладненого речення. Київ: ПП Я. Січовик, 2006. 240 с.
18. Огоновський О. Граматика руского языка для школь середних. Львів, 1889.
19. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. Москва: Учпедгиз, 1956. 511 с.
20. Распопов И. П. Строение простого предложения в современном русском языке. Москва: Просвещение, 1970.
21. Руднев А. Г. Синтаксис осложненного предложения. Москва: Учпедгиз, 1959. 254 с.
22. Слинко І. І. Гуйванок Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання. Київ: Вища школа, 1994. 668 с.
23. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За ред. акад. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1972. 514 с.
24. Шевчук С. В., Кабиш О. О., Клименко І. В. Сучасна українська літературна мова: навчальний посібник. Київ: Алерта, 2011. 544 с.
25. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ: «Академія», 2004. 408 с.

REFERENCES

1. Alikaev R. S. Chastotnye parametry slovosochetaniy v semantiko-sintaksicheskikh universalijah teksta [Frequency parameters of phrases in semantic-syntactic universals of the text]. Aktual'nye problemy filologii i pedagogicheskoy lingvistiki. Ezhegodnyj zhurnal. Vypusk 13. Vladikavkaz. 2011. S. 178–185.
2. Andersh J. F. Syntaksy. Ghrmatyka cheskoji movy [Syntax. Czech language grammar]. Syntax. Czech language grammar: Nauk. dumka, 1992. S. 257
3. Bevenko S. P., Lytvyn L. P., Semerenko Gh. V. Suchasna ukrajinsjka mova. Syntaksys: navchalnyj posibnyk [Modern Ukrainian language. Syntax: a textbook]. Kyjiv: Vyshha shkola, 2005. 270 s.
4. Vinogradov V. V. Russkij jazyk. Grammaticheskoe uchenie o slove [Russian language. Grammar teaching about the word]. 2-e izd. Moskva: Vysshaja shkola, 1972. 614 s.
5. Grammatika russkogo jazyka: Sintaksis [Russian grammar: Syntax]. Moskva. Izd-vo AN SSSR, 1954. T. 2, ch. 1, 2.
6. Ghrycyna V. Infrastruktura rechenj publicystychnogho stylju [Infrastructure of journalistic style sentences]: Dys. ...kand. filol. nauk: 10.02.01. Kryvyj Righ, 2002. 171 s.
7. Dudyk P.S. Syntaksys ukrajinskoji movy [Syntax of the Ukrainian language]: pidruchnyk. Kyjiv: VC «Akademija», 2010. 384 s.
8. Zavalnjuk I. Komunikatyvno-pragmatychni funkciji ta stylistychni vyjavy vstavnykh odynycj u suchasnomu ukrajinskomu ghazetnomu movlenni [Communicative-pragmatic functions and stylistic manifestations of plug-in units in modern Ukrainian newspaper broadcasting]. Ukrajinsjka mova. 2009. № 1. S. 15–32.
9. Zaghnitko A.P. Teoretychna ghrmatyka suchasnoji ukrajinskoji movy. Morfolohija. Syntaksys [Theoretical grammar of the modern Ukrainian language. Morphology. Syntax]. Donecjk: TOV «VKF «БАО», 2011. 992 s.
10. Kadomceva L. O. Syntaksychno izoljovani chastyny rechennja. Suchasna ukrajinsjka literaturna mova: syntaksys [Syntactically isolated parts of a sentence. Modern Ukrainian literary language: syntax]. Kyjiv: Nauk. dumka, 1972. S. 224-231
11. Karaman S. O., Karaman O. V., Pljushh M. Ja. Suchasna ukrajinsjka literaturna mova [Modern Ukrainian literary language]: navchalnyj posibnyk dlja stud. vyshh. navch. zakl. Kyjiv: Litera LTD, 2011. 560 s.
12. Karansjka M. U. Syntaksys suchasnoji ukrajinskoji literaturnoji movy [Syntax of modern Ukrainian literary language]: navchalnyj posibnyk. Kyjiv: Lybidj, 1995. 312 s.
13. Kormilicyna M. A. Razgovornost' kak realizacija strategii blizosti k adresatu v sovremennoj presse [Conversation as an implementation of the strategy of proximity to the addressee in the modern press]. Problemy rechevoj kommunikacii. Saratov: Izd-vo Saratovskogo universiteta. 2008. Vyp 8. S. 13–28.
14. Kulyk B. M. Kurs suchasnoji ukrajinskoji literaturnoji movy. Syntaksy [Course of modern Ukrainian literary language. Syntax]. Kyjiv: Radjansjka shkola. 1965. Ch. 2.
15. Lysak L. K. Syntaksyko-stylistychni funkciji rechenj z dijepryslivnykom u styljach suchasnoji ukrajinskoji movy [Syntactic and stylistic functions of sentences with an adverb in the styles of the modern Ukrainian language]: dys. ...kand. filol. nauk: 10.02.01. Kharkiv, 2006. 204 s.
16. Mamalygha A. Rivni tekstovogho vyokremlejnja vstavnykh i vstavlenykh konstrukcij (na materialy ghazet) [Levels of text separation of inserted and inserted designs (on the material of newspapers)]. Visnyk Kyjiv. un-tu im. T. Shevchenka. Serija: Zhurnalistyka. Kyjiv, 1997. Vyp. 4. S. 239–248.
17. Mojsijenko A. K. Suchasna ukrajinsjka literaturna mova. Syntaksys prostogho uskladnenogho rechennja [Modern Ukrainian literary language. Syntax of a simple complex sentence]. Kyjiv: PP Ja. Sichovyk, 2006. 240 s.
18. Ogonovsk'ij O. Gramatika russkogo jazyka dlja shkol serejdnih [Russian grammar for secondary schools]. L'viv, 1889.
19. Peshkovskij A.M. Russkij sintaksis v nauchnom osvshhenii [Russian syntax in scientific coverage]. Moskva: Uchpedgiz, 1956. 511 s.
20. Raspopov I. P. Stroenie prostogho predlozhenija v sovremenom russkom jazyke [The structure of a simple sentence in modern Russian]. Moskva: Prosveshhenie, 1970.
21. Rudnev A. G. Sintaksis oslozhnennogho predlozhenija [Complicated Sentence Syntax]. Moskva: Uchpedgiz, 1959. 254 s.
22. Slynjko I. I. Ghujvanjuk N. V., Kobyljansjka M. F. Syntaksys suchasnoji ukrajinskoji movy: problemni pytannja [Syntax of the modern Ukrainian language: problematic issues]. Kyjiv: Vyshha shkola, 1994. 668 s.
23. Suchasna ukrajinsjka literaturna mova: Syntaksys [Modern Ukrainian literary language: Syntax] / Za red. akad. І. К. Білодіда. Kyjiv: Naukova dumka, 1972. 514 s.
24. Shevchuk S. V., Kabysh O. O., Klymenko I. V. Suchasna ukrajinsjka literaturna mova [Modern Ukrainian literary language]: navchalnyj posibnyk. Kyjiv: Alerta, 2011. 544 s.
25. Shuljzhuk K. F. Syntaksys ukrajinskoji movy [Syntax of the Ukrainian language]: pidruchnyk. Kyjiv: «Akademija», 2004. 408 s.

Inserted constructions in modern Ukrainian literary language: typology, functions

O. Novikova

Abstract. The article examines current issues related to the formation of the category of insertion. The history of development of the doctrine of insert constructions in modern linguistics is analyzed, the structural organization of sentences with the specified syntactic components is considered; the semantics of the inserted constructions, their communicative and textual potential are characterized.

Keywords: category of insertability, insertable words, insertable word combinations, insertable sentences, syntactic unit, functions, semantic group.

Zeitspiel in German and English translations and retranslations of Lesya Ukrainka's "Lisova Pisnya"

B. O. Pliushch

Assistant Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
Corresponding author. E-mail: danapliushch@outlook.com

Paper received 12.11.20; Accepted for publication 25.11.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-240VIII71-11>

Abstract. The article focuses on exploring Zeitspiel in German and English translations and retranslations of Lesya Ukrainka's drama "Lisova pisnya" by doing a comparative translation analysis of the original source text of 1911 and its German and English translations (1931, 1950) as well as retranslations (2006, 2018 respectively). The article also scrutinizes the potential implications of a translation tendency towards Zeitspiel.

Keywords: translation, retranslation, retranslation hypothesis, Zeitspiel.

The status quo of the modernity with all of its changes and inconsistencies has upgraded and put into perspective the transcendental nature of translation as a product of human boundless intellect and as "an accommodation to the larger context of life" [6, p.47]. With translation becoming even more relevant, especially, since the majority of communication is now online, the dynamics of inter-language transfer is changing as well. Despite the well-known "three percent problem", the increasing number of books in the so-called minor languages gains more and more visibility. It opens new horizons to the literatures of the smaller non-English-speaking countries.

In May 2020, *The Guardian* reported on the increase in time people spend on reading (almost twice as many hours as before the pandemic and the spring lockdown [2]). In September 2020 *The Washington Post* published an article, offering an explanation to the US increase in reading: "As the country has muddled through a deadly pandemic and a racial reckoning under a cloud of exhaustion and dread, we've used books to escape the present, inform our beliefs and educate our homebound children." [5] However, the whole article is devoted to the English-written books by English-speaking authors. Three percent problem remains seemingly immune to the changes of 2020. As David Bellos stated in 2012: "Translations from English are all over the place; translations into English are as rare as hen's teeth" [1, p.211]. Literature of the non-English speaking countries still finds it difficult to enter the West European and American markets. Thus, the aim of this article is to explore the retranslation hypothesis by analyzing the dynamics of translations and retranslations of a literary work in Ukrainian.

The case study of this article is "Lisova Pisnya" (Forest Song, 1911), a masterpiece by Lesya Ukrainka, who is considered to be one of the most prominent Ukrainian authors of the late XIX and XX centuries. Her works are marked by an intrinsic understanding of human psyche as well as the firsthand knowledge and curiosity towards the West European philosophy and lifestyle and, thus, their adaptation in her literary works. The poetess was fluent in English, German, Polish, Italian, Greek etc. Sometimes she even translated her own works or wrote them in L2 (for example, German). That was the case of "Ein Brief ins Weite" (1900), a short story she wrote for the German journal "Die Gesellschaft" (Dresden, 1885-1902) [10, p.546]. The author's mastery of German induced even greater scholastic curiosity towards her work's German

translation analysis since the writer would be able to evaluate them too. However, she died in 1913 long before the first translation of her drama "Lisova Pisnya" (Forest Song) was published in German ("Waldlied" 1931). Its retranslation appeared more than half a century later – in 2006. English renderings of the work date back to 1950 and 2018, with the latter being represented as a part of advertising campaign for a new animated movie "Mavka. The Forest Song" that was set to be released in 2020.

In translation studies retranslation has always been viewed in terms of a win-win partnership, since it can be quite beneficial for both the source and the target texts. Berman's retranslation hypothesis bestows on retranslation a critical mission of completing translation, which he calls an "incomplete act" [3, p.233]. Thus, "a great translation" is the result of the right circumstances being present to provide a translation that will have a lasting effect in the TL literary environment" [12, p.1155]. In that regard the stakes are even higher with "Mavka. The Forest Song" (2018). The latest retranslation of Lesya Ukrainka's play into English is a part of preparation to the international release of the movie, based on "Lisova Pisnya". The original work, being defined as a "song" by the poetess, was out of the ordinary back then at the beginning of the XX century. The central narrative comprises a love story between a supernatural creature – Mavka, a half girl, a half spirit of the forest – and a young man Lukash (*Luke* in English). The story is full of intertwined plotlines and characters, and it is based on the ancient Ukrainian mythology. There is a plethora of supernatural creatures – inhabitants of the woods, plains and rivers, according to the ancient beliefs. The author uses mythology not just for narration purposes but as a main tool of symbolism. This combination (of symbolism and mythology) is an indispensable feature of the work at hand. Thus, it is even more topical to consider the dynamics of translations and retranslations of "Lisova Pisnya" in order to explore the retranslations' tendencies "to favour a more literal rendering of the original than first translations" [12, p.1155] and to evaluate the effectiveness of foreignizing in terms of the literary work pitching process.

One of the main features of "Lisova Pisnya" is its relation to time. The concept of *time* (die Zeit, el tiempo etc.) connects humankind to its roots – its history – the chronology of events (die Chronologie, la cronología etc.). It is also a common denominator for many mythologies, i.e. Chronos (the personification of Time) in ancient

Greek mythology. Thus, the aim of this article is to analyze Zeitspiel (die Zeit – time in German, das Spiel – a game, a play in German), which is a play of time that encompasses gaming with time by shifting timelines in different versions of the same text (source text), from the standpoint of translation and retranslation correlation.

The majority of the play's characters are supernatural mythological creatures and their attitude towards *time* is unlike humans' because they are immortal. However, Lesya Ukrainka aspires to create characters one can relate to and, thus, in the original we can encounter expressions connected to time, used by non-humans in an ordinary way. Their renderings into German or English are sometimes quiet far from the original. For example:

1. "Той, що греблі рве":
Тую Русалку,
що **покохав я змалку**,
бо водяній царівні
нема на світі рівні!" [9, p.9]
- 1.1. "He Who Rends the Dikes":
That Rusalka, blithe and kittle,
Whom **I've loved since I was little**;
For of water nymphs so queenly
There is none I love more keenly. [8, p.171]
- 1.2. Spring Flood
I'm looking for Ondine,
my Water Princess.
I fell in love with her last spring. [9, p.139]
- 1.3. «DER DIE DÄMME EINREISST»:
Die **ich als Knabe geliebt**,
ersehnet habe,
das Nixelein, das Kleine,
an Schönheit gleicht ihr keine! [7, p.22]
- 1.4. "Der die Dämme sprengt"
Die Nympe, der **seit Jahren**
In Liebe bin verfallen,
keine kann in den Reichen
der Flussprinzessin gleichen! [11, p.23]

The supernatural character in the example 1. expresses his sentiment of being in love for a long time, using a common expression – **I've loved (her) since my childhood** (покохав я змалку). The main sense is a strong and lasting (since the beginning of life) feeling. It is preserved in the first English translation of the play by P. Candy (1950) as we can see in the Example 1.1. – **I've loved since I was little**. However, in retranslation of 2018 by V. Tkacz and W. Phipps the timeline has shifted to "**last spring**" (Example 1.2.) and doesn't imply an old feeling any more. Moreover, this time shift changes the profile of the character due to the flirty overtone added by mentioning the spring etc. The same tendency is observed in both German translations. Example 1.3 illustrates that a 1931 translation of the play by E. Bermann remained more faithful to the original – **ich als Knabe geliebt** (I loved as a young boy/lad) in terms of timelines preservation then the latest retranslation of 2006 by I. Katschaniuk-Spiech (Example 1.4. **seit Jahren in Liebe bin verfallen** –for many years). "Many years" presupposes a lasting feeling, however, due to its time unclarity it doesn't render the original sense of "from the very beginning", which in the context of immortal creatures has entirely another meaning and is more significant than "many years". Let us consider more examples of Zeitspiel:

2. Я марила **всю ніченьку**
про тебе, мій паниченьку! [9, p.10]
- 2.1. **All the night, dear**, I've been yearning,
Dreaming that you were returning! [8, p.172]
- 2.2. **All year** I dreamt
of you, my kind sir! [9, p.140]
- 2.3. Ich sehne mich **die Nächte lang** nach dir, [...] [7, p.23]
- 2.4. **Die ganze lange Nacht**
hab' nur an dich gedacht! [11, p.25]
3. Де ти барився?
Ти водяну царівну
зміняв на мельниківну! [9, p.11]
- 3.1. While you were away
A miller's maid seemed fair,
So you forgot me here. [8, p.173]
- 3.2. Why are you so late **this year**?
Haven't you been deceiving
your Water Princess with the daughter of a miller! [9, p.141]
- 3.3. Wo verbargst du dich?
Der Müllerin zu Willen verrietst du mich im Stillen. [7, p.24]
- 3.4. Wo bist du denn gewesen?
Du tauschst die Nympe ein für's Müllerstöchterlein! [11, p.27]

The sentence from the Example 2. represents a flirtatious line of a mythological creature, that is encountered in many mythological systems and fairy tales – a mermaid (русалка). Mermaids like playing, luring and tempting. Lesya Ukrainka's character of a mermaid is no exception, which makes the character very relatable and familiar for English- or German-speaking audience. In the original, the mermaid professes the seriousness of her love by confessing to dreaming of the love object at night, to be more precise – **the whole night** (всю ніченьку). Examples 2.1. and 2.2. showcase Zeitspiel again, since in the 1950 translation the timespan is exactly the same (**all the night**), whereas in 2018 retranslation appears the "**all year**" of dreaming. One night and one year are definitely different time limits, especially in terms of "dreaming about someone" and thus, the character's perception as well as inter-character relationship presentation both substantially deviate from the original. In German retranslation of 2006 (Example 2.4) the time indicator is preserved – **die ganze lange Nacht** (the whole long night) – with the slightly more dramatic hue, expressed by adding the adjective – long (lange). In the 1931 translation (Example 2.3.) the night became nights (**die Nächte**) as well as "dreaming" became "sehnen" (craving, missing strongly), thus, the sense of a flirtatious and playful expression of interest is perceived as a much stronger statement/confession. The aforementioned examples illustrate how Zeitspiel can potentially change the character representation and intervene into the narrative.

Examples 3 and 3.2. also showcase that Zeitspiel is more often observed in retranslations. That is in a 2018 retranslation the character mentions a time indicator (**this year**), which is absent in the source text. In the English translation and two German translations no time changes were made. The translator's intention in the Example 3.2. is unclear since the lines are addressing another supernatural character that doubtfully has clear dead-

lines for being away or coming back, at least there is no such information in the play.

One of the inherent topics connected to *time* is eternity, which is something that mythological creatures possess (most of them are immortal etc.) as opposed to humans. In her mythological drama *Lesya Ukrainka* highlights the eternity seme, playing with the concept when a young man – a love interest of Mavka – assures his supernatural lover that people mate forever/ for eternity (**навiк**):

4. Мавка Чи у людей паруються **надовго**?

Лукаш Та вже ж **навiк!** [9, p.33]

4.1. Mavka (After a little silence)

When people mate,
do they do so **for long**?

L u k a s h **For life**, of course! [8, p.189]

4.2. Mavka: **How long** do humans stay with their mates?

Luke: **For life** [9, p.163]

4.3. MAWKA (nach einigem Schweigen).

Verbinden sich die Menschen denn **für lange**?

LUKASCH **Für alle Ewigkeit**. [7, p.45]

4.4. Mavka (nach kurzem Schweigen)

Vereinen Menschen sich **für eine lange Zeit**?

Lukasch **Für's ganze Leben!** [11, p.63]

The play with the concept of eternity here is based on its familiarity to Mavka (the character understands it literally) and a purely metaphorical use by Lukash (as a figure of speech). Moreover, the male protagonist tries to profess his “eternal” love to Mavka and uses the concept of “mating for ever” in order to lure her into a relation-

ship, which won't last. In both English renderings (Examples 4.1. and 4.2) as well as 2006 German retranslation, the original “for ever” was rendered as “**for life/ für ganze Leben** – for the whole life”. Only in the 1931 German translation (Example 4.3.) E. Bermann left the concept of “eternity” in the TL – “**Für alle Ewigkeit**” (For the whole eternity) and, thus, preserved the original paradox of a human promising a supernatural creature eternal love and partnership, and not the other way round, as well as, rendering the author's intention – to hint at possible insincerity hidden behind loud promises, which are not possible to keep. This example is illustrative of how Zeitspiel was used by the author for loading the context and offering a hint to the reader, which got lost in most of the translations.

In conclusion, it can be stated that Zeitspiel is substantially represented mostly in the retranslations of *Lesya Ukrainka's* prominent drama “*Lisova pisnya*” (Forest Song). Due to the play's mythological and symbolic foundation, the concept of *time/ Zeit* and the way it is treated in translation has a critical impact on the characters perception as well as rendering the subtleties of author's intentional hints for the readers. After analysing German and English translations and retranslations in terms of time reference rendering, we've established that retranslations have a much higher tendency towards Zeitspiel than earlier translations, which sometimes results in the character representation deviations as well as narrative changes, proving that *time* is not a concept to play with.

REFERENCES

1. Bellos D. Is that a Fish in Your Ear? The Amazing Adventure of Translation / D. Bellos. – London: Penguin Books, 2012. – 390 p.;
2. Flood A. Research finds books has surged in lockdown. / Flood A. // The Guardian, May 15, 2020. – <https://www.theguardian.com/books/2020/may/15/research-reading-books-surged-lockdown-thrillers-crime>;
3. Gürcaglar S. Retranslation / S. Gürcaglar // Routledge Encyclopedia of Translation Studies (edited by M. Baker, G. Saldanha). – London&New York: Routledge, 2008. – P.233-236;
4. Koskinen Kaisa, Paloposki Outi. Retranslations in the Age of Digital Reproduction // Kaisa Koskinen, Outi Paloposki. – 2003. – p. 19-38. – https://www.researchgate.net/publication/268197658_Retranslations_in_the_Age_of_Digital_Reproduction;
5. Merry S., Johnson S. What the country is reading during the pandemic: Dystopias, social justice and steamy romance / Stephanie Merry, Steven Johnson // The Washington Post, September 2, 2020. – https://www.washingtonpost.com/entertainment/books/2020-book-trends/2020/09/02/6a835caa-e863-11ea-bc79-834454439a44_story.html;
6. Reiss K. Translation Criticism – the Potentials and Limitations. Categories and Criteria for Translation Quality Assessment. / K. Reiss, tr. by Erroll F. Rhodes. – Manchester: St. Jerome Publishing, UK&Kinderhook (NY), USA, 2000. – 127 p.;
7. Ukrainka Lessja. Waldlied. Märchenspiel in 3 Aufzügen / Lessja Ukrainka; Deutsch von E. Bermann. – Charkiw, Kijiw: Staatsverlag „Literatur und Kunst“, 1931. – 134p.;
8. Ukrainka Lesya. Forest Song / Lesya Ukrainka // Spirit of Flame: A Collection of the Works of Lesya Ukrainka. Translated by Percival Cundy. New York: Bookman Associates, 1950. – P. 171–260;
9. Ukrainka Lesya. Mavka. The Forest Song / Lesya Ukrainka; tr. into English by V. Tkacz and W. Phipps. – Publishing Book House Kiev, 2018. – 256p.;
10. Ukrainka Lesya. Zibrannya tvoriv u dvanadtyaty tomakh. Tom 7/ Lesya Ukrainka. – Kyiv: Vydav. “Naukova dumka”, 1976. – 567 p.;
11. Ukrajinka Lessja. Das Waldlied. Feerie in drei Akten / Lessja Ukrajinka; ins Deutsche übertragen von Irena Katschaniuk-Spiech. – Lwiw: Verlagszentrum der Nationalen Iwan-Franko-Universität Lwiw, 2006. – 224p.;
12. Vanderschelden Isabelle. Re-translation / Isabelle Vanderschelden // Encyclopedia of Literary Translation into English (editor Olive Classe). – London, Chicago: Fitzroy Dearborn publishers. – Vol 2 (M-Z). – 2000. – P. 1154-1155.

Національно-культурологічний компонент концепту «ідентичність» у мовній картині світу Іспанії, Мексики та Чилі

С. І. Сечіна

Київський Національний Університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: sabinasiechina@gmail.com

Paper received 29.10.20; Accepted for publication 13.11.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-240VIII71-12>

Анотація. Стаття присвячена аналізу культурологічного маркування лексичних одиниць, які позначають концепт «ідентичність» у мовній картині світу Іспанії, Мексики та Чилі. Матеріалом дослідження стали три тисячі слів-реакцій, отриманих шляхом здійснення асоціативного експерименту серед носіїв півострівного, мексиканського та чилійського національних варіантів іспанської мови. Аналіз результатів дослідження виявив спільні та відмінні концептуальні ознаки, які визначають концепт «ідентичність» у мовній картині світу Іспанії, Мексики та Чилі.

Ключові слова: концепт, ідентичність, мовна картина світу, культурологічне маркування.

Вступ. Національно-культурна специфіка є маніфестацією культурологічного маркування, яке створюється шляхом дії культурологічного компоненту, тобто результату зрощення мовного й культурного значення, значення з області мовної картини світу. Культурологічне маркування здійснюється в межах самого мовного знака, оскільки він може породжувати культурно обумовлені образи.

Ця здатність лексичної одиниці пояснюється складним характером переданої нею лексико-семантичної інформації, яка становить план змісту лексичної одиниці та включає в себе не тільки лексичне значення, а й прагматичну, синтаксичну інформації [3, с. 79].

Стислий огляд публікацій за темою. Структура лексико-семантичної інформації складається із сигніфікативного, денотативного, прагматичного й синтаксичного компонентів. Релевантними для нашого дослідження є сигніфікативний та денотативний компоненти.

Сигніфікативний компонент, тобто ядро лексичного значення слова, є відображенням дійсності у свідомості мовної особистості. [3, с. 81]. Денотат визначається як пов'язаний із цим словом у свідомості носія мови цілісний образ типового, еталонного представника відповідного цьому слову класу сутностей [3, с. 83].

Культурологічно маркованим може бути будь-який компонент значення слова: лексика може мати відмінності у сигніфікативному компоненті значення лексичної одиниці, що є наслідком відмінностей у процесі категоризації світу, та свідчить про різний підхід до вищелювання відмінних ознак предметів, на основі яких складаються поняття; денотат лексеми, який пов'язаний з образним шаром значення. Денотат є ментальним відображенням об'єкта дійсності, але при цьому протистоїть сигніфікату як нерозчленоване, цілісне уявлення про об'єкт його раціональному, аналітичному представленню у вигляді певної комбінації ознак [3, с. 87].

Мова і культура умовою свого функціонування визначають семіотичний простір, тобто семіосферу. Обумовлені взаємним знаходженням у семіосфері, вони характеризуються семіотичною природою. У зв'язку з цим Ю. М. Лотман зазначає, що будь-який носій мови перебуває в певному семіотичному просторі, і тільки в силу взаємодії з цим простором він здатний вербалізувати свої знання про світ. Дослідник визначає одиницю семіозису не як окрему мову, а як весь притаманний певній культурі семіотичний простір [4, с. 165]. Це спостереження дає можливість зробити висновок про існування лінгвокультурного коду, який діє в межах цього семіотичного простору та є

інструментом, який забезпечує повноцінну комунікацію. Визнання за мовою статусу лінгвокультурного коду дозволяє більш широко дивитися на мовні факти, виявляти в них додатковий пласт інформації, що відноситься до культурного простору семіосфери, яка, за словами Ю. М. Лотмана, є результатом і умовою розвитку культури [4, с. 166].

Для вирішення питання про культурно-мовну взаємодію В. Г. Гак пропонує розрізнити національну й культурну специфіку. Національна специфіка виявляється при зіставленні мов і зумовлюється двома факторами: об'єктивним і суб'єктивним. Об'єктивний фактор передбачає природні і культурні реалії, характерні для життя одної лінгвокультурної спільноти, але відсутні в житті іншої.

Суб'єктивний фактор полягає у тому, що слова, які відображають одні і ті ж реалії, різним чином представлені в різних мовах. Іншими словами, національна специфіка проявляється в розбіжностях, які можуть бути обумовлені або не залежать від причин культурного характеру. Культурна специфіка передбачає відповідність мовної одиниці елементу менталітету або духовної культури етносу, його історії, вірувань, традицій і природних умов життя [2, с. 260].

Асоціативний експеримент серед інших методів реконструкції мовної свідомості займає особливе місце, оскільки дозволяє максимально наблизитися до ментального лексикону, вербальної пам'яті, культурних стереотипів певного народу. Його можна розглядати як "специфічний для певної культури та мови" асоціативний профіль "образів свідомості, що інтегрує в собі розумові та чуттєві знання, якими володіє конкретний етнос" [5, с. 66]. Використання асоціативного експерименту в дослідженні семантичного наповнення концепту ІДЕНТИЧНІСТЬ у мовній картині світу Іспанії, Мексики та Чилі пояснюється можливістю отримання інформації емотивного та оцінного характеру.

Ефективність застосування методики асоціативного експерименту з метою вивчення лексики доведена багатьма вченими (О. О. Леонтьєвим, В. П. Беляніним, А. П. Бабушкіним, О. С. Кубряковою). За словами В. П. Беляніна, асоціативний експеримент дає можливість створити семантичну структуру слова, є цінним матеріалом для вивчення психологічних еквівалентів семантичних полів та розкриває об'єктивно існуючі в психіці носія мови семантичні зв'язки слів [1, с. 25].

Асоціативний експеримент допомагає розглянути не

тільки семантику концепту, а й мовні стереотипи, специфічні риси менталітету, тобто асоціативний експеримент – це ефективний спосіб доступу до мовної свідомості людини. Кожному концепту відповідає певне асоціативне поле, яке є “фрагментом образу світу того чи іншого етносу, зафіксоване у свідомості” носія тієї чи іншої культури, його мотивів, оцінок, і, отже, його культурних стереотипів” [5, с. 140].

Мета статті полягає у визначенні національно-культурологічного компоненту концепту «ідентичність» в мовній картині світу Іспанії, Мексики та Чилі.

Матеріалом дослідження стали понад тисячу слів-реакцій окремо для мовної картини світу Іспанії, Мексики, Чилі, отриманих шляхом здійснення асоціативного експерименту, в якому взяло участь 300 інформантів: 100 носіїв кастильського національного варіанту іспанської мови, 100 мексиканського й 100 чилійського.

Результати та їх обговорення. Спільним визначенням ідентичності для носіїв півострівного, мексиканського та чилійського національних варіантів іспанської мови є: 1) якість нічим не відрізнитись від інших у чому-небудь; бути таким самим; 2) сукупність ознак, притаманних мовній особистості (індивіду) або (мовному) колективу, які вирізняють їх з поміж інших; 3) усвідомлення (уявлення), яке мовна особистість має сама про себе й про те, що її відрізняє від інших; 4) факт припущення бути кимось або чимось [6].

На етапі узагальнених схожих реакцій вільного асоціативного експерименту та аналізу суб'єктивних дефініцій на слова-стимул *identidad* було виявлено різні концептуальні ознаки, які визначають концепт ІДЕНТИЧНІСТЬ у мовній картині світу Іспанії, Мексики та Чилі.

Національно-культурна специфіка досліджуваного нами концепту в мовній картині світу Іспанії полягає в сприйнятті ідентичності як здатності подолати наслідки громадянської війни та диктатури Франка. Національна ідентичність для іспанців – це спосіб вирішення конфліктів, культурних та політичних розбіжностей та відчуття своєї приналежності до іспанської лінгвоспільноти шляхом правового визнання. Деякі учасники експерименту визначали ідентичність як “*lo español*” з природним почуттям братерства між всіма жителями Іспанії та визнанням символів, які репрезентують іспанців як єдину націю. У цьому сенсі ідентичність є віддзеркалення історичної пам'яті, яка відіграє ключову роль у зміцненні відчуття національної приналежності.

Носії мексиканського національного варіанту іспанської мови на відміну від носіїв півострівного національного варіанту визначають свою ідентичність та національну приналежність не лише на основі наявності документа, який підтверджує громадянство. Для них ідентичність – це спосіб втілення у життя вірувань, традицій та звичаїв. Важливе місце посідає відчуття своєї приналежності до країни, гордості бути мексиканцем ацтекської крові. Більшість учасників експерименту прирівняли ідентичність до *mexicanidad*. Ці інформанти зазначали те, що Мексика є країною з кількома діалектами, етнічними сумішами, різноманітними релігіями, ідеологіями та різними особливостями. *Mexicanidad* підводить та об'єднує це різноманіття під єдине спільне визначення національної ідентичності (*la identidad nacional única*), яке базується на поняттях толерантності та терпимості. До цього поняття також відноситься розуміння ідентичності як спільної культурної пам'яті (*la memoria colectiva*).

Оскільки Мексика є країною з найбільшим відсотком

метисного населення серед країн Латинської Америки, національно-культурна специфіка концепту ІДЕНТИЧНІСТЬ полягає в її двовимірному сприйнятті: 1) національна ідентичність, яка є результатом спільної історії та культури для всіх носіїв мексиканського національного варіанту іспанської мови. Ця ідентичність розглядається як спосіб знати історію країни з часів іспанського завоювання в 1521 році до сьогодні, знати та поважати національні символи; 2) ідентичність корінних жителів Мексики, які, незважаючи на багато років нав'язування та підпорядкування нації, зберігають свою власну ідентичність та слабку, якщо не зникаючу національну ідентичність.

Іншими рисами національно-культурної специфіки концепту ІДЕНТИЧНІСТЬ є її сприйняття як причину для дискримінації (*el motivo de la discriminación*). Це може бути спричинено через расу, етнічне походження чи фізичний вигляд; мексиканська ідентичність як прояв мачізму, який проявляється у вираженні жорстокості, щоби підвищити самооцінку й довести свою мужність; ідентичності як рівність у можливостях (*la igualdad de oportunidades*). Мова йде про рівність у правах між чоловіками та жінками.

Визначення концепту ІДЕНТИЧНІСТЬ у чилійській мовній картині світу полягає в його нерозривному зв'язку з навколишньою дійсністю, де процес ідентифікації та диференціації себе від інших сприяє розумінню своєї національної приналежності. У цьому сенсі ідентичність сприймається як процес, у якому територіальна приналежність, спільна історія, досвід і життєві шляхи завжди є вирішальними для самопізнання та відмежування себе від інших (чужих).

Національно-культурна специфіка визначається: важливістю ідентичності як здатності вірити у власні ідеї та здібності, оскільки життя – це конкурентна гонка проти інших, у якій ідентичність виступає орієнтиром у пошуку успіху; метафоричне використання ідентичності як колективної пам'яті (*memoria colectiva*). Ідентичність для чилійців це те, що міцно пов'язане з минулим та те, що базується на культурних традиціях, системі вірувань, мові.

Представники чилійського національного варіанту іспанської мови сприймають зазначений вище концепт як сукупність глибокої патріотичної свідомості (*una profunda conciencia patriótica*) та благородного християнського духу (*el noble espíritu cristiano*) перед болем та нещастям.

Обробка даних вільного асоціативного експерименту виявила структуру лексико-семантичної інформації концепту ІДЕНТИЧНІСТЬ у мовній картині світу Іспанії, Мексики та Чилі.

Аналіз культурологічного маркування денотативного компоненту слова-стимулу *identidad* у кастильському національному варіанті іспанської мови виявив сприйняття ідентичності як відчуття рівності (*igualdad*), гідності (*dignidad*), свободи (*libertad*), особистості (*personalidad*). Також ідентичність визначається як впевненість (*seguridad*), відчуття національної приналежності, яка базується на таких якостях, як толерантність (*tolerancia*), ввічливість (*cordialidad*), братерство (*hermandad*), солідарність (*solidaridad*). Цілісне уявлення про ідентичність полягає в її відображенні як *espíritu de españolidad* (відчуття іспанського духу), *símbolo de liberación* (символ звільнення), *modo de identificación, reflexividad y diferenciación* (спосіб ідентифікації, рефлексивності та диференціації), *respeto de diversidad* (повага до різноманітності), *rasgo de transformación* (риси трансформації).

У мовній картині світу Мексики денотативний компонент слова-стимулу *identidad* полягає в її нерозривному зв'язку з такими поняттями, як *mestizaje*, *machismo* та *indigenismo*. Національно-культурна специфіка в цьому випадку полягає в потрактуванні ідентичності як подвійності (*una gran dualidad*), величезної різноманітності (*una diversidad enorme*), відчуття бути чоловіком (*hombria*), мати права, свободу, особистість, безпеку, гідність (*tener derechos, libertad, personalidad, seguridad, dignidad*). Сигніфікативний компонент виявляється в ментальному відображенні ідентичності як різного способу життя (*una manera distinta de vivir*), однакових можливостей (*igualdad de oportunidades*). Іншим проявом є отожднення ідентичності з *mexicanidad*, яке складається з таких компонентів, як *diversidad de culturas, el encuentro biológico y cultural, el proceso histórico, discriminación, patriotismo*.

У чилійському національному варіанті іспанської мови ядро лексичного значення стимулу *identidad* відображає мовні одиниці на позначення індивідуальності (*individualidad*), рівності (*igualdad*), самореалізації (*autorrealización*), автентичності (*autenticidad*), свободи (*libertad*), гідності (*dignidad*), особистості (*personalidad*), впевненості (*seguridad*), толерантності (*tolerancia*), солідарності (*solidaridad*).

Денотативний компонент складається із сприйняття ідентичності як вирішальної ролі (*un rol crucial*), логічної рефлексивності (*una reflexividad lógica*), благородного християнського духу (*el noble espíritu cristiano*), процес побудови (*el proceso de forja*). Іншим проявом є прирівняння ідентичності до *chilenidad*, яка утворена такими компонентами, як *patriotismo, nación, solidaridad, respeto, bienestar común, tradición, capacidad de resistir, fe*.

Висновки. Аналіз культурологічного маркування денотативного компоненту стимулу *identidad* у кастильському національному варіанті іспанської мови виявив сприйняття ідентичності як відчуття рівності (*igualdad*), гідності (*dignidad*), свободи (*libertad*), особистості

(*personalidad*), що є основою для формування персональної (власної) ідентичності. Національна ідентичність визначається як відчуття національної приналежності, яка базується на таких якостях, як толерантність (*tolerancia*), ввічливість (*cordialidad*), братерство (*hermandad*), солідарність (*solidaridad*), відчуття іспанського духу (*espíritu de españolidad*), спосіб ідентифікації (*modo de identificación, reflexividad y diferenciación*).

У мовній картині світу Мексики персональна ідентичність полягає в її нерозривному зв'язку з бажанням мати права, свободу, особистість, безпеку, гідність (*tener derechos, libertad, personalidad, seguridad, dignidad*). Національна ідентичність визначається у світлі таких понять, як *mestizaje, machismo* та *indigenismo*, та потрактовується як подвійність (*una grandualidad*), величезна різноманітність (*una diversidad enorme*), інший спосіб життя (*una manera distinta de vivir*), рівні можливості (*igualdad de oportunidades*). У чилійському національному варіанті іспанської мови лексичні одиниці на позначення індивідуальності (*individualidad*), рівності (*igualdad*), самореалізації (*autorrealización*), автентичності (*autenticidad*), свободи (*libertad*), гідності (*dignidad*), логічної рефлексивності (*una reflexividad lógica*), благородного християнського духу (*el noble espíritu cristiano*), особистості (*personalidad*), впевненості (*seguridad*) є основними складовими персональної ідентичності.

Здійснене дослідження показало, що спільними рисами культурологічного маркування денотативного компоненту слова-стимулу *identidad* у кастильському, мексиканському та чилійському національних варіантах іспанської мови є позначення ідентичності як відчуття гідності (*dignidad*), свободи (*libertad*), особистості (*personalidad*), впевненості (*seguridad*). Відмінність полягає в сприйнятті ідентичності як прояві толерантності (*tolerancia*), ввічливості (*cordialidad*), солідарності (*solidaridad*). У мовній картині світу Мексики слово-стимул *identidad* не містить цих понять у своєму денотативному компоненті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляєва А. В. Концепт ОСВІТА в англійській, українській та російській мовах: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк, 2012. 20 с.
2. Гак В. Г. Национально-языковая специфика меронимических фразеологизмов. Фразеология в контексте культуры. М.: «Языки русской культуры», 1999. С. 260–268.
3. Качнельсон С. Д. Категории языка и мышления: Из научного наследия. М.: Языки славянской культуры, 2001. 864 с.
4. Логический анализ языка: Ментальные действия: [сб. ст.] / отв. ред. Н. Д. Арутюнова, Н. К. Рябцева. М.: Наука, 1993. 174 с.
5. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики. Москва: Едиториал УРСС, 2005. 312 с.
6. Diccionario de la lengua española [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dle.rae.es/?id=KtmKMfe>
7. Diccionario de la lengua española [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.elmundo.es/diccionarios/
8. Diccionario de María Moliner [Електронний ресурс] / María Moliner. – Режим доступу: <http://www.diclib.com/cgi-bin/dl.cgi?base=moliner&pages=showpages>
9. Nuevo Tesoro Lexicográfico de la Lengua Española [Е. ресурс]. – Режим доступу: <http://buscon.rae.es/ntlle/SrvltGUILoginNtll>

REFERENCES

1. Byelyayeva A. V. The concept of EDUCATION in English, Ukrainian and Russian languages: author's ref. dis. ... Cand. philol. Science. Donetsk, 2012. 20 p.
2. Gak V. G. National-linguistic specificity of meronymic phraseological units. Phraseology in the context of culture. M.: "Languages of Russian culture", 1999. P. 260–268.
3. Katsnel'son S. D. Categories of language and thinking: From the scientific heritage. M.: Languages of Slavic culture, 2001. 864 p.
4. Logical analysis of language: Mental actions: [sb. st.] / отв. ed. N. D. Arutyunova, N. K. Ryabtseva. Moscow: Nauka, 1993. 174 p.
5. Stepanov Yu. S. Methods and principles of modern linguistics. Moscow: Editorial URSS, 2005. 312 p.

National and cultural component of the concept "identity" in the linguistic picture of the world of Spain, Mexico and Chile

S. I. Siechina

Abstract. The article is devoted to the analysis of culturological marking of lexical units that denote the concept "identity" in the linguistic picture of the world of Spain, Mexico and Chile. The study was based on three thousand words-reactions obtained by conducting an associative experiment among speakers of the peninsula, mexican and chilean national variants of the Spanish language. The analysis of the results of the study revealed common and different conceptual features that define the concept "identity" in the linguistic picture of the world of Spain, Mexico and Chile.

Keywords: concept, identity, linguistic picture of the world, culturological marking.

Повість Мені Мюріел Дові «Дівчина в Карпатах» (1891) як зразок «гуцульської» мандрівницької прози

М. М. Васильчук

Коломийський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;
кафедра філології; м. Коломия Івано-Франківської обл., Україна
Corresponding autor. E-mail: mykolavasylychuk@ukr.net

Paper received 23.09.20; Accepted for publication 12.10.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-240VIII71-13>

Анотація. У статті розглядаються особливості художньої проєкції Гуцульщини в мандрівницькій прозі шотландської письменниці Мені Мюріел Дові (1867–1945). Дано аналіз особливостей вивчення регіону і трансформації місцевих реалій Карпат у пізнавальний і етнографічно достовірний текст. Розкрито одне з «темних місць» твору. Показано панораму зацікавлень авторки: від природи і матеріальної культури – до справедливого формування ціни на твори декоративно-ужиткового мистецтва і занурення в особливості ментальності гуцулів.

Ключові слова: кінь, «doppelmauser», сідло, пансіонат, постолі, запаска, кентар, плебанія, церква, гори, гриби, Гуцульщина.

Вступ. Основний масив художніх текстів про Гуцульщину (т. зв. гуцульський текст) становлять твори авторів, які писали і пишуть українською мовою. Ці тексти розглядаються як повноправні зразки української літератури. Однією зі складових панорами художньої літератури про Гуцульщину є тексти, написані неукраїнцями. З точним зору літератури українські вони належать до зарубіжної літератури, хоч тематично мають безпосередню прив'язку до України. Дослідник Ігор Пелипейко в довіднику «Гуцульщина в літературі» (1997) [6] фіксує понад сімдесят імен іншомовних письменників, які писали про Гуцульщину. Більш ніж шістьдесят з них – це поляки. І лише декілька імен представляють інші літератури. У цьому переліку дослідник називає й ім'я англійської письменниці шотландського походження, мандрівниці й письменниці Мені Мюріел Дові.

Короткий огляд публікацій за темою. Ім'я Мені Мюріел Дові і її повість «Дівчина в Карпатах» (1891) відома українським дослідникам принаймні від 1993 р. [1, 90–91]. Про цю письменницю з'явилось декілька популяризаторських публікацій [5; 7; 8; 9]. Однак, проблема полягала в тому, що не було здійснено повного перекладу тексту українською мовою (фрагментарні публікації уривків у соціальних мережах [12] не давали належного уявлення про особливості цього твору). І лише тепер, отримавши повість Мені Мюріел Дові окремим книжковим виданням (Мені Мюріел Дові. Дівчина в Карпатах / Перекл. Надії Марчук. Львів: Апріорі, 2020) [3], можемо приступити до вивчення його художніх особливостей і, зокрема, розглянути як зразок «гуцульської» мандрівницької прози.

Мета. Метою цієї статті є проникнення в художні особливості повісті Мені Мюріел Дові «Дівчина в Карпатах» (1891) і розгляд того, як вона сприймає і перетворює у тканину художнього тексту етнографічно-побутові реалії Гуцульщини, а також як загалом передає особливості регіону, реагує на політичну та економічну ситуацію, народне мистецтво тощо.

Матеріали й методи. Наша стаття передусім базується на українському перекладі тексту Мені Мюріел Дові «Дівчина в Карпатах» (2020). Залучено також додаткову літературу, яка стосується теми дослідження, і перелік якої подано в огляді та списку джерел.

Водночас, прочитання й оцінка тексту заснована на загальній методології, яку використовує літературознавство при розгляді художніх творів. Сюди ж долучаємо власний досвід у відчитуванні, коментуванні та інтерпретації текстів, пов'язаних з регіоном Карпат і зокрема Гуцульщини, апробовані нами при написанні монографії [2].

Результати і їх обговорення. Мені Мюріел Дові (Ménie Muriel Dowie (Norman); 15 липня 1867, Ліверпуль, Англія – 25 березня 1945, Тусон, Аризона, США). «Дочка купця, онучка шотландського письменника та видавця Роберта Чемберса (Robert Chambers). Отримала освіту в Ліверпулі, Штуттгарті та Франції. Крім рідної, володіла німецькою та французькою мовами» [10]. Перший твір Мені Мюріел Дові, виданий окремою книжкою – мандрівницька повість «Дівчина в Карпатах» (A Girl in the Carpathians, 1891). Їй також належать романи «Галія» (Gallia, 1895), «Вигин гілки» (The Crook of the Bough, 1898), «Кохання і його маска» (Love and His Mask, 1901).

«У молоді роки багато подорожувала. Зокрема, влітку 1890 року сама, без супутників, протягом 10 тижнів перетнула верхи на коні всю Гуцульщину та Покуття (з причин, можливо, пов'язаних зі здоров'ям)» [10].

Авторка свій текст розпочинає з геополітичного екскурсу. Тема польської імперії – Речі Посполитої – червоною ниткою проходить від початку і до кінця книжки. Можливо, на авторку вплинуло щось більше, аніж просто товариське спілкування з поляками під час її перебування у пансіонатах в Карпатах.

Принаймні, крім романтики гір, у світосприйнятті Мені Мюріел Дові втрутився ще один фактор: революційний. Певно Дові бачила в опорі поляків Російській імперії (зокрема, повстання 1830 і 1863 рр.) якісь паралелі до тривалого протистояння Шотландії та Англії. Глухий натяк на це маємо і в розповіді про польського революціонера, який виступав «проти несправедливості, яка частіше зустрічається в тих районах – у російській Польщі» [3, с. 139]. Дові приваблювала постать цієї людини, хоч авторка, судячи з тексту книжки, контактувала з ним лише через художника, який з неї намалював портрет «біловолосої

гурії» [3, с. 142] для таємничого чоловіка. «Свого часу він був сенсацією, і шибениця все ще поскрипувала над нього» [3, с. 139], – констатує Дові загадково.

У мандрівницькій повісті Дові є порівняно великий фрагмент тексту, присвячений польській мові та її граматиці (п'ять сторінок книжки, де подано навіть декілька рядків тексту, присвяченого особливостям відмінювання [3, с. 82–86], хоч це не специфічна праця з філології). Письменниця була палкою прихильницею Речі Посполитої (східноєвропейської федеративної держави, що існувала протягом 1569–1795 років на теренах сучасних Польщі, України, Білорусі, Литви, Латвії, Молдови, південної Естонії та західної Росії) [11]. На відміну від польської, в повісті лише незначними штрихами проходять згадки про українську (вона пише: руську) мову [3, с. 41, 42, 49, 50, 86, 108].

Разом з тим, Дові основну увагу в тексті «Дівчини в Карпатах» приділяє власне горам галицької Гуцульщини. Головним чином торкається природи, а також матеріального світу мешканців Карпат. Є у неї деякі спостереження за церковною обрядовістю, що, правда, нема занурення у пласти вірувань і народної міфології.

Про те, що письменниця намагалася пізнати не лиш світ природи, а й міфологію мешканців Карпат, вона пише сама. Однак мандрівниця зверталася не до безпосереднього джерела – носіїв цієї міфології (можливо, це пов'язано з мовним бар'єром: крім англійської, вона знала ще й французьку та німецьку мови [10], цікавилася польською, але не знала української). Доречно уточнити: в свідомості Мені Мюріел Дові (що характерно для польського погляду) окремо існують русини-українці, а окремо – гуцули.

Зустріч зі старим і німечим поетом Данилом Петрицьким (Daniel Petruski) описано так: «Я поспішила завести мову про легенди та казки цієї місцевості і виявила, що він на їх основі написав кілька поезій, деякі з них були опубліковані» [3, с. 80]. І Дові навіть переповідає зміст твору: «Довга заплутана історія останнього в Карпатах «гайдамаки»-розбійника. Цей героїчний персонаж мав, звичайно, усі найкращі риси, і якби він жив сьогодні, був би, без сумніву, соціальним реформатором і лідером профспілок» [3, с. 80], – іронізує авторка.

Внаслідок мовного бар'єру коло безпосереднього спілкування письменниці було обмеженим. У Галичині ні англійська, ні французька мови не були популярними. Освічені люди вміли розмовляти державною мовою Австро-Угорщини – німецькою. Німецьку знали не всі, навіть власниця відпочинкового закладу, дружина колишнього підприємця, який мав склозавод, Проше-пані, говорила лише польською. Тому Дові цінувала кожного, хто міг з нею порозумітися.

Усе залежало від випадку. Так, замість ввести Дові в міфосвіт Карпат, один з її інформаторів, Андрій (ідеться про її перебування у домі священика в Космачі), переповідав гості цікаві обставини свого військового побуту. Звісно, цікаво послухати, як він робив з гудзиків фальшиві монети і пускав їх в обіг вечірньої пори при поганому освітленні. Така підміна Гуцульщини на віденські історії нібито й виконувала своє завдання: забавити гостю дотепними оповідками.

Але мандрівниця з цього могла зробити два висновки: перший – гуцули добрі гравери по мосянжу; другий – вони не надто чесні. Люди, які знали мову, були людьми з досвідом. І вони прагнули показати, що щось бачили поза межами рідного краю. А от на фольклор (оті забобони, як учили священики), вони не звертали уваги.

Письменниця схильна мислити й аналізувати. Вона роздумує над багатьма речами. Зокрема, наскільки вмотивованими є ціни на твори народних майстрів. Її не влаштовує умовна ціна, за яку люди готові продати той або інший виріб. Дові, по суті, веде мову про нематеріальну складову вартості творів народного декоративного мистецтва Гуцульщини: «Навіть як я дам більше, ніж вони просять, то чи буде цього достатньо за дивовижну мідну прикрасу з орнаментом, яку Федір носив на поясі протягом десяти років? Чи за торбинку з тютюном, яка була з ним і в сонце, і в дощ; чи за сукню Явдохи, яку вона вишивала всю довгу зиму і в якій, як він їй сказав, вона виглядає дуже симпатично?» [3, с. 172].

Декілька разів упродовж розповіді про мандри Карпатами Дові звертається до проблеми соціальної пасивності гуцулів і до стилю їхньої поведінки. Вона констатує: «русини непрактичні, не підприємливі та не прагнуть багатства і його переваг у світі» [3, с. 64]. Тут простежується дотик між давнім світорозумінням гуцулів, заснованим на доречності і доцільності всього їхнього світу, і – новітнім світорозумінням, що базується на ідеї отримання прибутку, бізнесуванні. «Багатство – він [гуцул – *М.В.*] мало турбується про нього, і про те, що воно дає. Він не хоче їсти кращої їжі або вдягати кращий одяг і робити менше, ніж той мінімум роботи, який він уже робить. У всьому цьому ми бачимо, що він істотно відрізняється від нас. Він щасливий у своєму меланхолійному гірському образі, задоволений своєю долею та можливостями» [3, с. 65]. Цю ж тезу в іншому місці тексту авторка підкріплює описом відсутності інтересу з боку старого гуцула-боднара до несподіваних і незнайомих людей, які прийшли до його гірської оселі. Відповівши на привітання, чоловік продовжував свою роботу [3, с. 155]. «Вони нізачо не покинуть свої заняття лише тому, що заходить незнайомец» [3, с. 62]. Це – свідчення самодостатності гуцулів.

Намагається зрозуміти, як прядіння вовни впливає на характер людини [3, с. 148–149]. До особливостей ментальності гуцулів Мені Мюріел Дові відносила й інше ставлення мешканців Карпат до одноманітності. Вона спостерігала за гуцулом, який грав на сопілці: «Лунає приємна одноманітна меланхолійна музика. Варто зауважити, що в природі та у всьому, що з нею пов'язано, одноманітність означає відпочинок, а не нудьгу. Зі штучними речами все навпаки» [3, с. 61]. По суті, вона визнає себе приналежною не до природного, а до штучного світу. Тут маємо ще одне підтвердження тези, яку ми висунули давніше [2, с. 6–7], інтерес до Карпат і Гуцульщини зокрема виник як своєрідна втеча, пошук ідеального, незіпсутого світу.

Письменницю, як і багатьох інших авторів-негуцулів (Гнат Хоткевич, Михайло Коцюбинський, Олександр Олесь), що опинялися на Гуцульщині, вражають традиційні кольори, притаманні цьому регі-

онові Карпат. «Дорогу [...] обрамляли кілька сотень святково одягнених селян, вони стояли барвистими групами і розмовляли. Спочатку я просто витріщилась на них так, ніби вони були заквітчаною клумбою» [3, с. 104].

Та авторка не просто пише про враження від побаченого, а й мислить, використовуючи отриманий досвід. Бачимо це в епізоді, в якому йдеться про відвідини ткацького підприємства в Косові. Тут до роботи задіявали місцевих гуцулів. Створили фабрику і привезли новітнє обладнання з Німеччини. Замість місцевої шерсті і льону, який вирощують поряд, використовували мохер, вироблений у Бредфорді (місто в Англії, великий центр шерстяної промисловості). Мені Мюрей Дові критикує продукцію фабрики. Дорікає власникам підприємства за те, що вони не використовують місцевого матеріалу, а найбільше – за застосування ниток невластивих для гуцулів кольорів, що веде до несмаку. Ситуації навіть не рятує те, що власники дозволяють гуцулам самим обирати візерунки ткацтва. Дові в розмові з власником фабрики сказала: «Цілком очевидно [...], ці люди неперевершені, коли мають справу з червоним, помаранчевим, зеленим та жовти кольорами, які Бог їм дав на початку світу, – вони не можуть зробити нічого кращого, крім того, що ідеально для них» [3, с. 179–180]. Справді, глибоке спостереження, яке свідчить, що авторка не просто бачила деталі, а й була прихильницею збереження автентики, поєднання новітніх технологій з традиціями і виробленим століттями досвідом.

У книжці «Дівчина в Карпатах» маємо багато штрихів і спостережень, пов'язаних з побутом гуцулів; їжею, одягом, житлом. А також з природою (гірські краєвиди, річки і потоки). Живі істоти, які представляють дику природу (ведмеді, дикі коти, вовки, гадюки, жаби, тритони, форель, орли) та свійські тварини (коні, воли, вівці).

Мандрівницьку прозу Дові читати цікаво, бо вона писала про те, що бачила навч. Це додає її книзі вартості як документального джерела. Серед таких пізнавальних моментів – розповіді про землеробство і садівництво. Так, авторка описує, як виявила в священничій садибі в Космачі (за відсутності господаря) цілу грядку з салатом, на який ніхто не претендує. На Гуцульщині, за свідченням Дові, росли овес і конюшина. Сіяли мак, розводили агрус. У лісах і на полонинах були зарослі брусниць і лохини (афин).

У творі Дові, в контексті живої, художньої оповіді подано згадки про народні інструменти: трембіту і сопілку. Традиційні народні промисли і заняття: кушнірство, різьблення, прядіння, вишивання, ткацтво, лісоплав.

Пише мандрівниця про продукцію народних умільців (постоли, кептарі, писанки, ліжники, гerdани). Пошиваний горнець, бесаги, тарницю, браслет, кисет, сувеніри. З тексту повісті можна дізнатися навіть рецепт екзотичної страви: грибів, запечених у горщику з кульбабою [3, с. 61].

Усе це становить органічний сплав художньо забарвленої оповіді з етнографічно достовірними і точними деталями. Текст Дові треба розглядати як художньо-документальну оповідь (характерну для мемуаристики), оскільки в її основі лежить відображення реалі-

льних подій. Водночас, твір не можна порівнювати з етнографічними працями, бо авторка розповідає про власні відкриття цього регіону, навіть якщо вони є поверховими з точки зору науки. У неї цілком інше завдання, ніж в етнографа: передати читачеві, який нічого не знає про Гуцульщину, атмосферу власного здивування. І це їй вдалося.

Мені Мюріел Дові не оминає теми гуцульського коня. І це природно, бо вона – емансипована вершниця-амазонка, яка збиралася в Карпати для верхової їзди. Навіть привезла з собою за 2700 кілометрів з Шотландії власне сідло. Про перший досвід контакту з кінями гуцульської породи в Микуличині авторка пише: «Народ підступив ближче, щоб роздивитися, як я дістаю своє красиве сідло – останнє на спині мисливця Йоркшира – і кладу його на допельмаузера, який під ним просто зникає» [3, с. 35]. Від цього місця подорож авторки горами цілковито пов'язана з гуцульським конем. Тому в тексті маємо багато згадок про коней місцевої породи. Дові описує ситуацію, коли процес сідлання коня викликав загальний інтерес і зібрав юрму глядачів: «От і нелегко було осідлати цього коника, все затягувалося до останньої дірочки, однак ще було завелике» [3, с. 35]. Нічого дивного, оскільки коні гуцульської породи – антропологічно інші, менші.

Цікаво, що письменниця вводить в обіг ще одну назву коня гуцульської породи (а їх декілька – українські: гуцул, гуцулик, монголик і т.д.). А тут – німецькомовна назва: допельмаузер.

Спробуємо розібратися в її етимології. У перекладі з німецької Doppelmauser – щось на зразок: «подвійна линька». Авторка зізнається, що не може зрозуміти значення цього слова: «„Доппельмаузер“ означає, на мій погляд, щось хитромудре в приємному і гумористичному сенсі; саме така назва, як на мене, найкраще підходить для маленьких гнідих коней» [3, с. 35].

Очевидно, це не стільки порода коней, як слово для опису конкретної ситуації. Оскільки Дові мала їхати верхи конем, а з нею на іншому коні їхав їхній власник, то розуміємо, що йдеться про двох тварин. Отож слово «Doppel» прочитуємо як подвійний, або як «обидва».

Письменниця дає нам зрозуміти, якої масті були коні: гніді. Слово «гнідий» словник тлумачить як: «темно-коричневий з чорним хвостом і гривною (про масть коней)» [4, с. 193]. Переклад другої частини слова «mauser» як «линька» вказує, скоріш за все, не на відсутність шерсті (бо про цю ваду написала б авторка, яка зналася на конях), а на особливості окрасу. В українській мові традиційно послуговуються словом «лисий», що означає: «З білою плямою на лобі (про деяких тварин). Лисе теля; Запрягти лисого» [4, с. 498]. Отож, вважаємо, власник-єврей, який не надто добре знав німецьку, сказав буквально таке: ось коні, й обидва лисі. Тому цю назву Дові й сприймає «як щось хитромудре в приємному і гумористичному сенсі» [3, с. 35].

Не розгадавши таємниці назви, мандрівниця незнайоме слово використовує для означення всієї породи гуцульських коней – допельмаузер: «Щоб не випасти із сідла, я вправно балансувала і вивчала особливості ходи допельмаузера» [3, с. 36].

Про появу свого інтересу до Карпат Дові говорить на самому початку оповіді. Вона читала популярних німецькомовних авторів – Леопольда Захер-Мазоха та Карла-Еміля Францоza (роман «Боротьба за право», 1835 р.). Захоплена твором Францоza перед початком подорожі, вже на початку своєї книжки Дові зазначає: «Визначення, які тут [у «Боротьбі за право» Францоza – М.В.] використовуються, видаються мені перебільшенням. Я не бачила ні «зухвалої хоробрості» – безумовно, не найкращої якості, – ні «суворої погорди». Втім, ці характеристики могли дещо змінитися з 1835 року» [3. с. 18]. Таким чином, ці тексти можемо вважати поштовхом для пізнання Гуцульщини. А от побачивши Гуцульщину, авторка робить свої висновки і творить цілком самодостатній і цікавий зразок мандрівницької прози, який досі не втратив свого естетичного і пізнавального значення.

Висновки. Особливістю книжки є те, що вона побудована як хронологічний, послідовний виклад мандрівки. Авторка тексту уважна до деталей. Це стало можливим зробити завдяки систематичному веденню щоденних записів. Перед читачем розкривається не лише перебіг подій, а й динаміка зміни сприйняття побаченого.

Книга Мені Мюріел Дові «Дівчина в Карпатах», яка «втримала кілька видань, три з них – ще першого року видання (1891)» [10], відіграла помітну роль у популяризації Гуцульщини в англomовному світі. Вона має важливе значення й для українських читачів – як естетично довершений текст і – як етнографічно забарвлена оповідь, насичена цілою низкою деталей. Ці деталі є своєрідним зрізом, що показує, якою була галицька Гуцульщина наприкінці XIX століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонеvич М. Гуцульщина в англійській літературі // Проблеми Гуцульщини. Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції (м. Косів, 27–28 травня 1993 р.). Чернівці, 1994. С. 90–91.
2. Васильчук М. Художній дискурс Гуцульщини в українській літературі XIX – початку XX століття. Монографія. Івано-Франківськ, 2018. 464 с.
3. Дові Мені Мюріел. Дівчина в Карпатах / Перекл. з англ. Надії Марчук. Львів: Априорі, 2020. 196 с.
4. Словник української мови. Київ: Видавничий центр «Провіта», 2012. 1320 с.
5. Клим Р. Гуцульщина вабить... шотландців // Гуцульський календар на 2012 р. Верховина, 2011. С. 73.
6. Пелипейко Ігор. Гуцульщина в літературі. Довідник. Косів: Писаний Камінь, 1997. 112 с.
7. Сеньків І. Гуцульська спадщина. Київ, 1995. С. 449.
8. Сіреджук П., Пелипейко І. Шотландка, зачарована Гуцульщиною // Освітнянський вісник. 1995. 27 жовтня.
9. Сіреджук П. Гімн юної Шотландки галицької Гуцульщини // Гуцульський край. 1996. 22 червня.
10. Мені Мюріел Дові. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Мені_Мюріел_Дові.
11. Річ Посполита. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Річ_Посполита.
12. Gala Bachtanenko. URL: <https://www.facebook.com/gala.bachtanenko>. Скопійовано 5, 14 травня 2020 р.

REFERENCES

1. M. Antonevych Hutsulshchyna in English literature // Problems of Hutsulshchyna. These of the reports of the international scientific and practical conference (t.Kosiv, May 27-28, 1993). Chernivtsi, 1994. P.90-91.
2. M. Vasylychuk Artistic discourse of the Hutsul region in Ukrainian literature of the XIX - early XX century. Monograph. Ivano-Frankivsk, 2018. 464p.
3. Meni Myuriel Dovey. Girl in the Carpathians / Transl. from Eng. by Nadiia Marchuk. Lviv: Apriori, 2020. P. 196.
4. Dictionary of the Ukrainian language. Kyiv: "Prosvita" Publishing center, 2012. 1320p.
5. R. Klym. The Hutsul region attracts... Scots // Hutsul calendar 2012 Verkhovyna, 2011. P.73.
6. Ihor Pelypeiko. The Hutsul region in the literature. Reference book. Kosiv: Pysanyi Kamin, 1997. 112p.
7. I. Senkiv The Hutsul heritage. Kyiv, 1995. P. 449
8. P.Siredzhuk, I. Pelypeiko The Scotswoman fascinated by the Hutsul region // Osvityanskyi Visnyk [Educational Herald]. 1995. October 27.
9. P. Siredzhuk Anthem of a young Scotswoman to the Galician Hutsul region // Hutsul region. 1996. June 22.
10. Meni Myuriel Dovey. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Мені_Мюріел_Дові.
11. Commonwealth. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Річ_Посполита.

Story of Meni Myuriel Dovey "A Girl in the Carpathians" (1891) as a sample of Hutsul travelling prose

M. M. Vasylychuk

Annotation. The peculiarities of the artistic projection of the Hutsul region in the traveling prose of the Scottish writer Maine Muriel Dovey (1867–1945) are considered in the article. The features analysis of studying of the region and the transformation of local realities of the Carpathians into a cognitive and ethnographically authentic text is presented. One of the "dark places" of the work is revealed. The spheres of author's interests are shown: from nature and material culture - to the fair formation of the price for decorative and applied arts and immersion in the peculiarities of the Hutsul mentality.

Keywords: horse, «doppelmauser», saddle, boarding house, sandals (strapped to the feet), zapaska (National Ukrainian clothes)*, keptar, plebania**, church, mountains, mushrooms, Hutsul region.

*Zapaska is a part of the national Ukrainian clothes. It's the unstitched quadrangular woolen fabric with ties at the upper corners.

**Plebania is the court of a priest of the Catholic, Reformed or Uniate Church in Poland and Belarus in the XVI-XX centuries, usually located near the temple, included a house and outbuildings.

Translator's remarks

Buddhist and Shinto influences on Yosano Akiko's "The Tangled Hair" poetry collection

H. Vozniuk

Taras Shevchenko National University of Kyiv
Corresponding author. E-mail: hanna.vozniuk@gmail.com

Paper received 09.10.20; Accepted for publication 26.10.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2020-240VIII71-14>

Abstract. The article deals with the influences of Buddhist and Shinto religion on the debut collection of *tanka* poetry called "Midaregami" ("The Tangled Hair", 1901) by famous Japanese poetess Yosano Akiko. We have analyzed the primary religious terms that were used in the collection. We have also distinguished the main reasons for the religious influences and the origins of the literary images. Our research shows part of the complicated process of the renovation of the traditional *tanka* genre. During it, the poetess managed not only to make *tanka* poetry more up-to-date but also saved its unique features and topics.

Keywords: *tanka* verses, Buddhism, Shinto, religion, poetry.

Introduction. The beginning of the modern period in Japanese literature after the Meiji Restoration in 1868 was connected to the denial of tradition, searching for the new style and manner inspired by the constant flow of European literary works' translation. But some writers managed to balance wisely between the acceptance of the new and preservation of the traditional. The poetess Yosano Akiko (1878 – 1942) was among them. She is considered to be one of the most outstanding authors of the beginning of the 20th century. Though most of her poems were written in the traditional Japanese *tanka* genre (5-7-5-7-7), they differed from traditional *tanka* verses. Yosano Akiko's debut collection of poetry called "Midaregami" ("The Tangled Hair", 1901) was remarkably frank for the conservative Japanese society, showing very private women's feelings and desires. She also introduces the eroticism to her poetry, which was also considered inappropriate for the female literary work. But her most outstanding achievement, in our opinion, was the fact that she managed to revive the *tanka* genre making it more individual and up-to-date.

In our research, we are particularly interested in Buddhism and Shinto's influence on Yosano Akiko's "The Tangled Hair" collection. It is easy to notice that a large layer of vocabulary in the collection belongs to it. Buddhism and Shinto are the two most widespread religions in Japan. It is not surprising, therefore, that their influence on Yosano Akiko's poetry took place. However, in addition to the general prevalence of these religions, their motives in the poetess's work had other prerequisites.

Review of publications. Among the Japanese studies of the creative work of Yosano Akiko are the thorough works of Satake Kazuhiko – "The Study of "The Tangled Hair" Anthology and a Full Commentary on it" ("*Zenshyaku*" *Midaregami* "Kenkyu", 1957) and Itsumi Kumi "The Critical Biography of Tekkan and Akiko" ("*Hyoden Yosano Hiroshi Akiko*", 2007). A critical study related to the immediate topic is a scientific article by Japanese researcher Akashi Toshio entitled "The Tangled Hair and Religious Expressions" ("*Midaregami to shuyukyoteki hyogen*"). It is also worth noting the work of American researcher J. Baichman "Embracing the Firebird" ("Capturing a firebird", 2002).

This article aims to analyze the collection of poetry "The Tangled Hair" Yosano Akiko's and to distinguish the primary religious terms used in the collection. We are eager to find out the main reasons for the religious influences

on Akiko's poetry and the origins of the collection's literary images.

Methods and materials. In our research we used several general scientific methods, such as analysis and synthesis, induction and deduction. To achieve the study's aim, we also used such specific methods as descriptive, biographical, cultural-historical, and mytho-poetic methods. The research material includes the collection of poetry "The Tangled Hair" by Yosano Akiko in the Japanese language.

Results and discussion. In "An Essay on New Japanese Poetry," the poet Yosano Tekkan (1873–1935) wrote about Akiko: "The unique feature of this poetess is that she takes many images from Japanese songs: a young traveler, a young monk, a young artist." Of course, the appearance of Buddhist motifs in the entire Japanese picture of the poet's world is not surprising, but, interestingly, the image of a young Buddhist monk managed to take no less bright place than a traveler or artist. [1]

A young Buddhist monk's image appears in 7 verses (№ 42, 99, 120, 158, 159, 221, 229) of the collection "The Tangled Hair". Japanese researcher Akashi Toshio believes that this image became not only one of the brightest images in the collection but also took center stage in the magazine "The Morning Star" ("*Myojo*") in 1901. [1] For this image, the poet used two words: 僧 ("so" - "monk") and 聖 ("hi-jiri" - "a saint, a spiritual person"). The following verses can serve as an example of their use:

旅のやど水に端居の僧の君をいみじと泣きぬ夏の
夜の月

(from "The Tangled Hair", № 42)

An inn for travelers –
There you sat by the water's edge
o priest, so pure and
so forbidding that I wept
beneath the summer moon

[2, p. 212]

あまきにかき味うたがひぬ我を見てわかきひじり

の流しにし涙

(from "The Tangled Hair", № 221)

Sweet of bitter
how did the tears taste
looking at me
a young priest

falls into weeping

[6, p. 137]

According to most researchers, a young monk's image came into Akiko's poetry from her personal life. In fact, it is the image of a young Yosano Tekkan who has just received or is receiving a spiritual education. Tekkan never served at the temple, but had a spiritual rank, as insisted by the poet's father, a Buddhist priest. Tekkan could not get a secondary education due to his spiritual training, but he studied Japanese and Chinese poetry under the guidance of his father. The time of the appearance of the image in Akiko's poetry coincides with the beginning of a closer relationship between the poets, so it is not surprising that she was inspired by events from the early years of Tekkan's life.

[1] It is worth noting that the images of "poet" (詩人 - "shijin") and "traveler" (旅人 - "tabibito") appeared in the same year as the monk's one (1901). So, according to Akashi Toshio, we can say that they were also formed from the image of Yosano Tekkan. [1]

In "The Tangled Hair" collection along with the image of a monk appeared such Buddhist realities and terms as "sutra" (經 - "kyo", verses №7, 20, 103, 150, 159, 229, 393), including including the Lotus Sutra (法華經 - "hockkekyo", verse №121) and the "funeral sutra" (枕經 - "makuragyo"; the sutra recited over the deceased; verse № 123), the "white lotus" (白蓮 - "shirahasu", verses № 35, 99, 160, 161, 176), "red lotus" (紅蓮 - "guren", verse № 99), "sandalwood smoke" (白檀のけむり - "byakudan-no kemuri", verse № 122), "nun" (尼 - "ama"), "bothisattva" (菩薩 - "bosatsu"; enlightened being; verse № 20), "bodhisattva Maitreya" (弥勒 - "miroku"; future Buddha who will appear at the end world; verse № 216), "Buddha" (仏 - "hotoke"; verse № 150), "temple" (堂 / 寺 - "to / tera", verses № 112, 231, 268, 285), etc.

Interestingly, in the poems of "The Tangled Hair" collection, there are names of many basic elements of the Buddhist temple complex: "complex of temple buildings" (伽藍 - "garan", verse № 347), "pagoda" (層塔 - "sotafu", verse № 171), "temple kitchen" (庫裏 - "kuri"), "temple bell" (堂の鐘 / 寺の鐘 - "to-no kane / tera-no kane", verses № 7, 142), "main temple" (奥の院 - "oku-no in"). For example, the following verse mentions both the element of the temple complex and the Buddhist term "bodhisattva":

経はにがし春のゆふべを奥の院の二十五菩薩歌う
けたまへ

(from "The Tangled Hair", № 20)

Sutras are bitter –

This lovely night of spring

accept my poems,

you twenty-five

Bodhisattvas of the Inner Cloister

[2, p. 211]

In addition, the poetess mentions in her lyrics several important Buddhist temples in Japan: "Buddha Vairochana" (盧遮那仏 - "rushyana butsu", a statue of the Great Buddha in the Todai-ji Temple in Nara; verse № 36), "Kiyomizu Temple" (清水 - "kiyomizu", poems № 18, 156, 301), "Five Monasteries" (五山 - "godzan"; system of "five mountains" - the five most important Zen Buddhist monasteries in Kyoto; poem № 281), "Mount Kurama" (鞍馬 - "kurama", a sacred mountain north of Kyoto; verse № 173). An example is the following verse:

御相いとどしたしみやすきなつかしき若葉木立の

中の盧遮那仏

(from "The Tangled Hair", № 36)

A sacred face

is so easy to love

unforgettable

among the leaves on a hill

a famous Buddha image

[6, p. 44]

The number of Buddhist realities and terms in Yosano Akiko's debut "The Tangled Hair" collection outnumbers any Christian and Ancient Greek and Roman inclusions. In addition to the poet's interest in her beloved's young image, there are other reasons for the poet's great attention to this topic. First of all, this is her little homeland. Akiko grew up in Sakai's small provincial town, 15 km from Osaka and close to Nara and Kyoto, the entire Kansai region's actual cultural and historical centers. The temples and shrines of the area have been part of the picture of the poet's world since childhood.

Along with that, at the very place of Sakai, as it leads the history from Muromachi's era (1336–1573), there were even more Buddhist temples. Akiko also mentioned "her aunt the nun" (verse № 268) and "a priest-friend" (verse № 231) in her poems. Japanese researcher Akashi Toshiyo says that Akiko's friends from the literary society, Kono Tetsunan (1874–1940) and Kusunoki Masue, were born and lived at the temples during a long time. We can conclude that the future poetess had an opportunity to get to know the Buddhist temple's mode of life pretty close.

It is worth noting that Akiko did not like the town Sakai because she considered it very provincial, but there is no denying that it greatly influenced the poetess's worldview. And the picture of her world looked like this:

四十八寺そのひと寺の鐘なりぬ今し江の北雨雲ひ

くき

(from "The Tangled Hair", №142)

48 temples

in one of them

a bell tolls

just now north of the bay

a rain cloud hangs low

[6, p. 97]

As for another Japanese religion, Shinto, we can confidently say that it is rooted in the very mentality and worldview of the Japanese people. Shinto is a religion that glorifies life. Unlike Buddhism and Christianity, it does not promise any afterlife or salvation. This religion explains the origin of the world and the Japanese people, as well as

endows all living and non-living around the soul. Shinto is based on animism, ancestral worship and the elements of shamanism. [3, p. 101]

The motives of Shinto in Yosano Akiko's poetry may be seen in the image of "the country of spring". It is the country of love and eternal youth, which the poetess repeatedly mentions in her debut collections "The Tangled Hair". Her lyrical heroine and her lover are set there. In the following verse, according to the American researcher J. Beichman, this image comes its apogee:

わかき子が髪やしづくの草に凝りて蝶とうまれし

ここ春の国

(from "The Tangled Hair", № 360)

Drops from

the young one's hair

piled up in the grass

then were born as a butterfly

this is the land of spring

[2, p. 200]

We see the process of transformation of an inanimate object, drops, into living beings – butterflies. This process is the very essence of the Shinto religion: spiritualization. Moreover, the poetess took the verb "凝る" ("koru" - "gather" in this case) from the myth of the creation of Japan by the god Izanagi and the goddess Izanami, described in the "Records of Ancient Matters" ("Kojiki", 712). The word is used in the myth when the pieces of land that have fallen from the Divine spear have gathered and formed the first Japanese island. That wors stresses Akiko's original idea and shows the connection with the national religion. The poem is the poetess's version of the divine creation myth, and the lyrical heroine is a deity. [2, p. 200]

Another evidence of Shinto influence on the poetess's worldview is the fact that Akiko's lyrical heroine addresses to her lover as "the god of the night", "the god of spring", "the god of rooms", "the evening god", "the god of autumn" and even "the god of the Kamo River," thus following the Shinto belief in the existence of a "kami deity" in the un-living things:

御袖くくりかへりますかの薄闇の欄干夏の加茂川の神

(from "The Tangled Hair", № 48)

In summer twilight

tucking up his sleeves

shall we go

said the god of Kamo River

at the railing of the bridge

[6, p. 50]

なほ許せ御国遠くば夜の御神紅盃船に送りまらせむ

(from "The Tangled Hair", № 49)

Pardon me and
if your sacred land is far
god of night

I will offer as send-off
a boat as a red wine cup

[6, p. 51]

Finally, it is worth mentioning Shinto's feature as the lack of moral precautions related to carnal desires, the presence of numerous erotic scenes, even the central sacred text of Shinto – "Kojiki". This frank eroticism is also typical for the first anthology of Japanese poetry "Manyoshu" ("Collection of Ten Thousand Leaves", 8th century), a collection that Akiko first read at the age of 15 and which she liked very much. Apparently, it was this primal Shinto eroticism, which was later imposed by numerous Buddhist and Confucian restrictions and dogmas, that Yosano Akiko was able to liberate in her poetry:

泣かて急げやは手にはばき解くえにしえにし持つ

子の夕を待たむ

(from "The Tangled Hair", № 127)

Hurry up and don't cry

don't you think the one who is

untying your leggings

is so bound to you

she will wait until evening

[6, p. 90]

Conclusions. Summing up, we should say that there are numerous Buddhist and Shinto inclusions in Yosano Akiko's "The Tangled Hair" poetic collection. In particular, it is the appearance of the iconic image of a "young Buddhist monk" who is in an internal struggle between the feelings and moral tenets of his religion. It has a complex structure and was formed from the image of the poet Yosano Tekkan and the elements of Yosano Akiko's childhood. That includes Akiko's close acquaintance with Buddhist life in her hometown of Sakai, which allowed her to incorporate numerous Buddhist realities and terms into her poetry organically. We have distinguished a large number of terms that belong to Buddhism in Yosano Akiko's "The Tangled Hair" collection of poems. That includes the main elements of the Buddhist monastery complex and several important Buddhist temples.

As for Shinto motives, we can see them in the examples of the poetess's use of animistic elements, the spiritualization of the inanimate and the presence of Shinto eroticism, freedom of love, opposition to the Confucian conventions.

We consider the research of religious influence on Yosano Akiko's literary heritage to be significant because it shows how the *tanka* verses have managed to become up-to-date poetry saving its unique traditional features.

REFERENCES

1. 明石, 利代. (1984) 『みだれ髪』と宗教的表現. (Akashi Toshio. "Midaregami" to shukyoteki hyogen.) [Akashi Toshio. "The Tangled Hair" and religious phrases.] 女子大文学. 国文篇. DOI: 10.24729/00011106
2. Beichman J. (2002). Embracing the Firebird: Yosano Akiko and the Birth of Female Voice in Modern Japanese Poetry. Honolulu, HI: University of Hawai'i Press.
3. Bondar O.I., Bondarenko I.P. (2012) Linhvokrainoznavstvo yaponii: navchalnyi pidruchnyk [Japanese Language and Culture Studies] Kyiv: Dmytro Burago's Publishing House.
4. 逸見, 久美. (2007). 『新みだれ髪全訳 晶子第一歌集』 (Itsumi Kumi. Shin "Midaregami" Dzenshiaku) [Itsumi Kumi. The new full commentary on the anthology "The Tangled Hair"] Tokio: Yagi Shoten.
5. Keene D. (1999). Dawn to the West. New York, NY: Columbia University Press.
6. Reichhold J., Kobayashi M. (2014). A Girl with Tangled Hair. Gualala, CA: AHA Books.

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu